muhalif bağlama

"Arif Sağ Kitabı"

Söyleşi: Şenay Kalkan

2. baskı

Kültür Yayınları

Onu artık, "Ozanların Ozanı" olarak tanımlıyorlar.
Tezeneyi, yüreğinin tarafında, sol eliyle tuttuğundan mıdır,
sadece elleriyle değil yüreğiyle de çaldığından mıdır,
Anadolu Halk Ozanları'nın yoluna baş koyduğundan mıdır
bilinmez ama Anadolu'nun "muhalif sazı" bağlama
ona bir başka yaraşır, bağlama onun elinde bir başka konuşur.

"Nehir Söyleşi" dizimizin onuncu kitabı *Muhalif Bağlama*,
halk müziğinin yaşayan en büyük ozanlarından,
bağlama virtüözü Arif Sağ'ın Erzurum Aşkale'de başlayan
yaşamını, İstanbul'da "gavur aradığı" günleri,
"yaşanmamış yıllarım" dediği arabesk dönemini,
halk müziğinde dönüm noktası sayılan Şan Tiyatrosu konserini,
bağlamayı dünyayla buluşturduğu Köln resitalini,
milletvekilliğini, Sıvas-Madımak cehenneminden nasıl
kurtulduğunu gözler önüne seriyor.
Arif Sağ'ın hayatına, müziğine, müzikteki arayışlarına, değişimine,
gelişimine ışık tutacak bu kitap, Sağ'ın fotoğraf albümünün
en güzel karelerini de okurla buluşturuyor.

Kapak fotoğrafı:
DTM Deutsch - Türkische Musikakademie gGmbH

Genel Yayın: 853
Edebiyat Dizisi: 406

ŞENAY KALKAN – 1961 yılında Elazığ Maden'de doğan Şenay Kalkan "kırk yıllık İstanbullu"... 1979 yılında İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi'ne, 1982 yılında da *Cumhuriyet* Gazetesi'ne başladı. Üniversiteyi 1983'te bitirdi, *Cumhuriyet*'teki gazetecilik serüvenini ise 1994'te... ATV, *Radikal* ve NTV'den sonra 1999 yılında gazeteciliğine nokta koyup sektör değiştirdi. Bu tarihte müşteri temsilcisi olarak halkla ilişkiler sektörüne girdiği Grup 7 İletişim Hizmetleri'nde halen medya direktörü ve proje sorumlusu olarak görev yapıyor. *Cumhuriyet* Gazetesi'nde Gencay Şaylan ve İlhan Selçuk'la birlikte yaptıkları yazı dizisi *Günümüzde Alevilik-Bektaşilik* Yön Yayınları tarafından kitap haline getirildi.

© Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları
Meşelik Sokağı 2/3 Beyoğlu 34433 İstanbul

Yayın Danışmanı Mürşit Balabanlılar
Editörler Defne Asal Er, Handan Akdemir

Kapak Tasarımı Mehmet Ulusel
Düzelti Ayhan Kurt
Tasarım Osman Tülü
Grafik Uygulama Tipograf (0212) 249 01 01
Birinci Basım Kasım 2004, İstanbul
İkinci Basım Kasım 2004, İstanbul
ISBN 975-458-612-8
OTM 11040602
Basımevi Mas Matbaacılık AŞ (0212) 285 11 96
Dereboyu Caddesi Zağra Binası B Blok 1 Maslak 34398 İstanbul
info@masmat.com.tr

TÜRKİYE İŞ BANKASI
Kültür Yayınları

muhalif bağlama

Söyleşi Şenay Kalkan

İÇİNDEKİLER

BOZ İNEK DOĞURDUĞU ZAMAN · 7

İLK MESLEK: "TİPO"CULUK · 35

ARABESK YILLAR · 55

1968-75 ARASI: YAŞANMAMIŞ YILLAR · 75

BABANIN İZİNDE: İKİ EVLİLİK · 91

ALEVİLİK · 109

SIVAS'TA KATLİAM · 131

PARLAMENTO DENEYİMİ · 159

BİR MİLAT: ŞAN TİYATROSU KONSERİ · 181

FLAMENKO-TÜRKÜ GİTAR-BAĞLAMA BULUŞMASI · 191

KISA KISA ARİF SAĞ · 211

HEM ÖN HEM SON SÖZ · 217

YAŞAM ÖYKÜSÜ · 221

AD DİZİNİ · 223

ALBÜM · 227

BOZ İNEK
DOĞURDUĞU ZAMAN

Alevilik ve Bektaşilik
ile ilgili köken ta o günlere uzanıyor.
Yani, 800 yıl öncesine
gittiğimiz noktada,
benim dedelerim o günlerde yaşıyor.
Ailede bir asimilasyon olmamış.
Aile benim düşüncelerime göre,
Türkmenliği ve Alevi yapısını
bugüne kadar korumuş.
Bugün de yine aynen koruyoruz.
Benimle de herhalde
biraz daha ileriye götürüldü.

— Nehir Söyleşiler dizisi hep böyle başlıyor, doğum yeriniz, yılınız? Anneniz, babanız?..
— 1947'de Erzurum'un Aşkale kazasının, eski adı Sos, bugünkü adı, niye değiştirdiler anlamak mümkün değil ya neyse, Dallı olan köyünde, Ayşe ve Yusuf'tan dünyaya gelmişim.

— Ne iş yapıyormuş Yusuf Bey?
— Babam değirmenci. Seferberlikte, babamın ailesi Erzurum'dan Maraş'a gidiyor ve yerleşiyor. Babam da gençliğinde Elbistan'a gidiyor, orada evleniyor, annemle. Savaş bittikten sonra annemi de alıyor memlekete, Erzurum'a dönüyor. Yani seferberlik yılları bitiyor. Tekrar dönüp köye geliyorlar.

— 1947'de ne zaman, hangi ay doğduğunuza dair bir bilgi var mı?
— Doğum tarihi bizde çok net değil. Annem derdi ki, "Baban Aşkale'nin değirmenlerini çalıştırdığı zaman doğdun." 1947 olduğunu oradan anlıyoruz. E, peki ne zaman, hangi ay, hangi gün? "Bizim boz inek vardı. O doğurdu, arkasından da ben seni doğurdum" derdi.

— Bahar ayları mı yani?
— Eh, mayıs gibi...

— Baba değirmenciliği nereden öğrenmiş?
— Babam Malakanlar'dan*, Rus Malakanlar'dan öğrenmiş bu işi. Bizim doğuda genellikle ustalık işleri, marangozluk, duvar yapma gibi o tür işler, Malakanlar'dan öğrenilmiş.

O dönemde, Erzurum'da, Ardahan'ın köylerinde Malakanlar vardı, hatta bazı köyler tamamen onlarındı. Sonra göç etmiş, gitmişler. Ama bu topraklarda yaşadıkları müddetçe Doğu Anadolu'daki zanaata, el sanatlarına ciddi şekilde katkıları olmuş. Çünkü sonuçta bizim toplumumuz düne kadar göçebe toplum. Göçebe toplumlarda biliyorsunuz, bu tür şeylere ihtiyaç olmadığı için kimse bunları öğrenmez. Yani beceriksizliklerinden değil, ihtiyaç duymadıkları için.

— Sizin aile peki, Aşkale'ye nereden gelmiş? Dedeleriniz yani...
— Şimdi; babamın anlattığı şu: Erzincan'da, Çilek Köyü'nde yaşayan Çuhadar aşireti var. Biz de o aşirete mensubuz. Bildiğim kadarıyla padişahın mali işleriyle uğraşan kişilere "Çuhadar" derlermiş. Taa Osmanlı'nın Bursa'yı başkent yaptığı dönemde bu Çuhadar aşireti, yani bizim dedelerimiz yedi kardeşmiş. Bu işleri yaparken yönetimle ters düşüyorlar, babam da ayrıntıları bilmezdi, bizimkileri sürgüne gönderiyorlar. Bu yedi kardeşten benim bildiğim kadarıyla bir tanesi Erzincan'a, biri Erzurum Aşkale'ye, biri de Badı Civan Köyü var, oraya gidiyor. Ama diğerlerini bilmiyoruz. Böyle bir dağılım veya sürgün... Ne olduğunu net olarak bilmiyoruz. Ama köken Horasan... Asya'dan ne zaman göç etmiş de gelmişler, onu da bilmiyorum.

* Rusya'dan Anadolu'ya göç eden bir halk topluluğu.

— Ama dedeler Bursa civarında yaşıyorlarmış, bildiğiniz kadarıyla...
— Söylenen bu. Alevilik ve Bektaşilik ile ilgili köken ta o günlere uzanıyor. Yani, 800 yıl öncesine gittiğimiz noktada, benim dedelerim o günlerde yaşıyor. Ailede bir asimilasyon olmamış. Aile benim düşüncelerime göre, Türkmenliği ve Alevi yapısını bugüne kadar korumuş. Bugün de yine aynen koruyoruz. Benimle de herhalde biraz daha ileriye götürüldü.

— Yeniden çocukluğa dönelim, aile içindeki konumunuz nasıldı?
— İstediğim her şeye sahip olduğum bir çocukluğum vardı. Küçükken, mesela fotoğraf makinesine hevesliydim ve benim o yıllarda fotoğraf makinem vardı. 1956-57'lerde falan. Kodak marka, böyle, büyük sandık gibi bir makinem vardı. Babama aldırtmıştım. Babam beni çok severdi ve ne istesem alırdı.

— Sırayla gidelim. Şimdi; dedeler, Çuhadar aşiretinden ve sürgünle Aşkale'ye gelmişler. Baba doğmuş...
— Tabii, bunun kaçıncı dedem olduğunu bilmem. 800 yıllık meseleden bahsediyorum.

— Evet. O yüzden babaya gelelim. Baba doğuyor, önce tarlada rençberlik falan yapıyor. Sonra marangozluk ve değirmencilik öğreniyor. Elbistan'a gidiyor. Orada eşi Ayşe Hanım'la evleniyor. Ayşe Hanım kimlerden?
— Valla, onu ayrıntılarıyla bilemiyorum. Ama Karamehmetoğulları diye birileri. Yani hatta bir ara annemin nüfus kâğıdı bile yoktu. Sonradan biz bulduk, öğrendik, çıkarttık. Annemin kimsesi kalmamış. Pek yakın akrabası da kalmamış.

— *Anne ve baba yaşıyorlar mı?*.
— Yok, ikisi de yaşamıyor.

— *Peki kaç kardeşsiniz?*
— 12 kardeşiz...

FAKİRLİK EDEBİYATI YOK

— *12 kardeşin en küçüğü olarak nasıl bir evde doğdunuz?*
— Şimdi tabii, kalkıp burada fukaralık edebiyatı yapmanın bir anlamı yok. Köyün en zengin adamının oğluyum ben. Ekonomik anlamda çok iyi bir durumda olan, ekonomik özgürlüğünü kazanmış bir ailenin çocuğuyum yani, işin o boyutunu söyleyeyim. Tabii, o ekonomik durum, o köyün çapına göre bir ekonomik özgürlük.

— *Yani nasıl? Tarlalar, bağlar, bahçeler mi var?*
— Yok, tarlalar, bahçeler değil. Babamın mesleğinden dolayı müthiş bir para kazanması var.

— *Nakit para giriyor eve yani?*
— O yıllarda köylü nakit para kazanmaz, değiş tokuşla alışveriş yaparmış ama babam köye para getirmiş. O nedenle de benim isteyip de alamamak gibi bir durumum olmadı mesela. Ne istediysem aldım. Ama neyi istedim, o önemli. Bugünkü adam yat istiyor, uçak istiyor, alıyor. Ben de ne bileyim, kaval istemişimdir, bağlama istemişimdir, babam almıştır. Ben o zaman klarnet istedim, aldı. Bana göre lüks şeyler bunlar.

— *Ev nasıl? Fotoğrafı var mı?*
— O dönemden fotoğraf yok. Köy zaten harap oldu, gö-

çe uğradı. Ben ayrıldığım zaman 120 hanelik bir köydü şu anda 10 ev var. Tabii bu arada köyün yollarını falan yaptırdım. Köprüsünü yaptırdım. Nihat Bey'le (TEMA Başkanı Nihat Gökyiğit) konuştum, köyün ağaçlandırmasını onlar aracılığıyla yapacağız. Gitmesek de orası bizim köyümüz. Kaldı ki ben her sene iki-üç sefer köye giderim. Gitmeden yaşayamam. Yani gidip oranın kokusunu alacağım, havasını alacağım, orada bir-iki gün kalacağım. Ondan sonra kendime geliyorum.

— *Evet, ev nasıl? Geniş mi, kaç oda?*
— Köy evlerinin genişi, odası modası, yok işte. Bir büyük oda vardır, konak dedikleri. Erzurum'da biliyorsun, tandır önemlidir. Bizde öyle sac ekmeği falan fazla yapmazlar, bilmezler yani. Tandırlık dediğimiz bir bölüm var. Orda buğday ambarları, un ambarları var. Kuyular vardır bizim köyde. Derin kuyular kazarlar, kışın patates gömerler.

— *Erzak deposu gibi...*
— Evet ama toprakla örterler üstünü, erzak çürümez. Bir nevi buzdolabı görevi yapar o tandırlık dediğimiz kuyular. Ayrıca büyük küpler vardır, o küplere yağ koyarlar, turşu vururlar.

Evin "merek" dediğimiz bir yeri vardır, oraya saman doldurulur. Diğer tarafta ahır vardır. Ahıra büyükbaş hayvanlar bağlanır, bir de Kom ya da Köm denilen bölüm vardır ki oraya da küçükbaş hayvanlar bağlanır. Bir kısım da "ev" dediğimiz yerdir, yani yatılıp kalkılacak, yaşanacak bölümdür.

Evlerin hepsinin üstü ağaç ve topraktır. Bu toprak biraz böyle, kil cinsi bir topraktır. Yağmuru, karı geçirmez. Her sene "gök toprak" dediğimiz, rengi biraz mavimsi-

dir, o topraktan getirir, damların üstüne yayar, sonra da onları ıslatıp loğlarlar. Kış boyunca bir damla su akmaz damlardan.

— *Peki, 12. çocuk olarak doğduğunuz bu evde, ne oldu da diğerlerinden farklı oldunuz?*
— Eğer çocuğu altı yaşından itibaren toprağa salıyorsanız, sabah tarlaya gidip akşam eve geliyorsa, genel anlamda kültürel açıdan gelişmez. Çünkü sonuçta her gün aynı şeyleri gördüğü için, bir açılım bulması mümkün değil. Benim bir farkım vardı. Hem kardeşlerimden hem de köyün diğer çocuklarından farklı olarak, babam beni devamlı olarak yanında gezdirirdi. Mesela, akşam sohbetlerinde, arkadaşları gelirdi, muhabbet ederlerdi, ben hep onların yanında otururdum. Mesela bu da enteresandır: Benim o dönemlerde arkadaşlarım ya da ahbaplarım diyeyim, hep babamın arkadaşlarıydı.

— *Tabii kendi yaşınızda arkadaşlarınız da vardı, değil mi? Sokakta oynadığınız arkadaşlarınız...*
— Benim yaşımdaki çocuklarla sokakta oynardım ama evin içine girdiğim zaman benim arkadaşlarım babamın arkadaşları olurdu. Ben onların muhabbetine de uyardım çünkü. Bağlama çalardım, hatta ilk içkimi (rakı) onlarla birlikte, o sofralarda tattım.

Bizim ailenin ekonomik durumunun iyi olması da köydeki çocuklardan farklı kılıyordu beni. Mesela ben beş yaşındayken bizim evde gramofon vardı. Hatta ben bir-iki yıl gramofonun içinde adamlar var diye düşündüm ve ne zaman çıkacaklar diye bekledim.

— *Gramofon nasıl ve ne zaman gelmişti eve?*
— Ben kendimi bildim bileli bizim evde gramofon oldu.

Ne zaman geldi, valla hatırlamıyorum. Babam, biraz ehlikeyf bir insandı, müziği, muhabbeti severdi. İşi gereği bütün Doğu Anadolu'yu gezmişti. Belki o gidişlerinden birinde getirmişti gramofonu. Nasıl çalışacağını da bir o bilirdi, bir de ben.

İLK MÜZİK SEVGİSİ BABADAN

— *Ne tür müzikler dinliyordunuz?*
— Babam o zamanlar, hatırladığım kadarıyla, Diyarbakırlı Celâl, Zaralı Halil, Erzincanlı Şerif, Hafız Salih, Niziplı Deli Mehmet, Antepli Hasan Hüseyin, Ürgüplü Refik Başaran ve şimdi adını hatırlayamadığım pek çok sanatçıyı dinlerdi. Bana başlangıçta ağır ve yavan gelmişti o müzikler. Çünkü ben o yaşlarda hep bağlama duyduğum için, o taş plaklarda "ince saz" dediğimiz, keman, cümbüş, ud çalardı, ben o çalgılardan hoşlanmazdım. Bana ters gelen seslerdi onlar. Ben bağlama, zurna, mey, kaval sesi dinlemek isterdim. Tabii yıllar geçti aradan, İstanbul'a geldim, müzikal anlamda gelişince, bu sefer babamın dinlediği müziğin de doğru olduğunu anlamaya başladım.

Evet, böyle bir evde büyüdüm. Bir başka boyut da köyde hayal kurmak için bol bol zamanımızın olmasıydı. Yani yarınların senaryosunu yazabiliyordun düşünerek...

— *Nasıl bir yarın hayal ediyordunuz?*
— Kendimi kral gibi düşlerdim. "Dünyanın kralı olacağım" derdim kendi kendime..

— *Bunda evde el üstünde tutulmanızın da payı var, değil mi?*
— Tabii. Çocukken sadece evde değil sokakta da, ma-

hallede de lider durumdaydım. Beş yaşındayken liderlik vardı bende. Mesela benden habersiz oyun oynanmazdı, bana sorulurdu hangi oyunun oynanacağı... Ayrıca köyün en iyi okuyanı bendim o yıllarda. Oturuyorum, mesela hikâye kitapları okuyorum. Köye gelen mektupları okuyorum, yazılacak mektupları yazıyorum. Resmim de güzeldi. Kızlar kanaviçe işlerdi, onların bütün resimlerini ben çizerdim. Giysilerim de farklıydı. Mesela ben hiç şapka örtmedim başıma. Askerde örttüm sadece mecburen. Köydeki şapkasız adam bendim.

— *Niye?..*
— Sevmezdim. Herkes bana tuhaf bakardı ama babamı sevdikleri için bir şey demezlerdi. Çünkü ayıptı baş açık gezmek, çok ayıptı o dönemlerde.

— *Yeniden ev yaşamına, babanızla olan ilişkinize dönersek, baba ne zamanlar değirmen kurmaya gidiyordu?*
— Yazları giderdi değirmen kurmaya, kışları evde olurdu. O nereye giderse ben de onunla giderdim. Bir başka şey daha var: Babam müthiş bir adamdı. Olağanüstü zekiydi. Okuma yazmayı kendi kendine öğrenmiş, hiç okula gitmemiş. Buna rağmen oturur, mesela uzayı tartışırdı, dini meseleleri tartışırdı, ülkenin içinde bulunduğu siyasi koşulları dikkatle takip eder, fikir yürütürdü.

— *Kitap okur muydu, kitapları var mıydı?*
— Kitap okurdu ama o günün köy koşullarında ne bulduysa artık. Ayrıca babamın sınıkçılık yanı da vardı.

— *Ne demek sınıkçılık?*
— Kırık çıkıkları tedavi eder, hatta kangren olan ayakları kurtarırdı.

— Nereden öğrenmiş, askerlik yaparken filan mı?
— Onu da Malakanlar'dan öğrenmiş. Müthiş bir adamdı. Elinden tamir de gelirdi. Mesela gramofonun zembereği kırılmıştır; oturur, o günün şartlarında, onu tamir eder, eski haline getirirdi. Belki sadece toprakla uğraşsaydı böyle gelişmeyecekti. Marangozluktan anlar, demir işinden anlar, yani bir köyde insana lazım olacak her şeyden anlardı.

— Anne nasıldı? Biraz babaya âşık olma hali var galiba...
— Yok, âşıklıktan değil de... Babam da müthiş bir adamdı tabii... Hayranlık duyardım yani. Anneme gelince, o dönemde bugünkü koşullar yok tabii, annem, her anne gibi yemek pişiren, babama karılık yapan, çocuk doğuran, misafirler geldiği zaman da konuşmayan, bir kenara çekilip oturan bir kadın.

— Hizmet eden...
— Sırf benim anneme mahsus değil, bütün anneler o durumda. O günün koşullarına göre bilgili mi, değil mi, zeki mi? Bilemiyorum...

— Hayatınızda çok yer etmiyor yani...
— Ama hiç kimsenin hayatında yer etmiyor. Herkesin annesi böyle... Bildiğim şu: Çok iyi yemek yapan bir kadın. Herkes söyler: Ayşe Hanım'ın yemeklerinin tadı başkadır... Paradan, puldan, ekonomiden anlamazdı. Ben de ona çekmişimdir. Tabii o günün koşullarında bakmak lazım hadiseye: Tabiri caizse bir inek ne kadar verimli ise bir anne de o kadar verimli olmalı. Yani bakış acısı o. Hâlâ daha Türkiye, kadına bu bakışından kurtulamamıştır bence.

— Bir de erkeklerin çoğu zaten öyle kadınları tercih ediyor!..
— Tabii, belki ilerde konuşacağız onu. Bunun bir nedeni var: Bu toplumun siyasi boyutu, kültürel boyutu, finansal boyutu... bunların hepsini irdelediğimiz zaman kadının niye öyle olduğu zaten net bir biçimde ortaya çıkıyor. Sebepleri bellidir yani. Bilgili eleman zor idare edilir. Kadın da bir eleman olarak görüldüğü için, o noktada çok bilgili kadın pek makbul bir kadın değildir. Bilgisini açığa vuran, konuşan, fikir yürüten kadın makbul değildir hatta iyi gözle de bakılmaz. "Ne fettan kadın, ne edepsiz, ne bilmem ne" denir. Kadın dediğin suskun, kadın dediğin konuşmayan, kadın dediğin hiçbir şeye karışmayan, böyle bir varlık. Hâlâ Türk toplumu bunu aşamadı...

İKİ ANNE, İKİSİ DE "ANNE"

— Anne tek değil mi?
— Yok, babam iki kere evlenmiş. İki eşi de Elbistanlı.

— Alevilikte iki eşlilik var mıdır?
— Yoktur aslında ama, babam 16-17 yaşında gitmiş Elbistan'a ve orada yıllarca kalmış. Tabii bir başka kültürle tanışmış. Hatta kendi kültüründen biraz kopar gibi de olmuş. İki anne de Sünni. Etrafında iki, üç kadınla evlenen erkekler çoğunlukta o dönem. Bu da iki kez evleniyor. Oradaki kız aileleri de buna itiraz etmiyor, çünkü geleneklerinde var. Ama mesela bizim köyde ya da çevremizde iki eşliye rastlayamazsınız fazla, yoktur. Asya Türklerinin yapısından kaynaklanan bir özelliktir tekeşlilik.

— Sizin anneniz, Ayşe Hanım ilk mi ikinci mi?

— Benim annem, ikinci eş. Zaten ilk eşle ikinci arasında fazla uzun bir ara yok. Bir-iki sene arayla olmuş.

— *İlk eşi kim?*
— Onun adı Zennure.

— *Ondan çocuk var mı?*
— Var var. Yedi çocuk ondan. Beş çocuk da benim annemden.

— *Kim bunlar, şimdi nerelerdeler, ne yapıyorlar?*
— Bunlardan ilk anneden hayatta kalan bir ağabey, üç de abla var. İstanbul'dalar. Durmuş Sağ, inşaat işiyle uğraşıyor, ablalarım Remziye, Firdevs (Biz bu konuşmaları yaptıktan bir süre sonra maalesef o da vefat etti) ve Gül de evliler... Annemden olanlar ise benimle birlikte üç erkek iki kız. Büyük ablam Döne öldü. En büyük ağabeyimiz Turabi, sonra Hasan, sonra ben geliyoruz. Bir de Hüsnüye ablam var.

— *Kaç yıl birlikte yaşadınız iki anneyle?*
— Sonuna kadar, ama biz hiçbir ayrım hissetmedik.

— *İkisine de anne mi diyordunuz?*
— Tabii tabii. Çok enteresandır, öbür annemden olan kardeşlerim beni daha çok severler. Öbür kardeşlerim anneme "bacı" derdi. Annem biraz gençti. Yaş olarak onlara daha yakın olduğu için bütün sırlarını anneme anlatırlardı.

— *Kaç yaşında evlenmiş Ayşe sultan?*
— Valla, Ayşe sultan ya 14 ya da 15'tir, bilmiyoruz ki, annem doğum tarihini bilmezdi ki...

— Peki, siz yazları babayla değirmene gidiyorsunuz, kışları da evdesiniz...
— Tabii, bu arada ilkokula başladım. Köyde okul vardı ama üçüncü sınıfa kadardı. Eğitmen okulu dedikleri... Üçüncü sınıfa kadar bizim köyde okudum. Ama bana sıkıcı geliyordu okul. Çünkü birinci sınıftayken okuma yazmayı filan sökmüştüm, üç sene boşuna diyordum, içimden. O zaman bir tane okuma kitabı vardı. Bugünkü gibi bir sürü kitap yok. Onu ben birinci sınıfta öğrendim, olay bitti. İkinci sene, üçüncü sene boşuna geçirildi yani. Dördüncü ve beşinci sınıfı Erzincan'da, Erzincan'ın Karatuş Köyü'nde okudum. Diplomamı oradan aldım. Orada da sınıf başkanıydım, öğretmen bana bırakır giderdi. Biraz da benden çekinirlerdi.

HEP BÖYLE BOYLU POSLU

— Onu soracaktım, çocukken de böyle uzun boylu, yapılı mıydınız?
— Evet, evet, çocukken de iriyarıydım. Benim yaşımdaki çocuklar yanımda ufacık kalırlardı. Fizik olarak babama benzerim. Annem de pek ufak tefek değildi.

Kız kardeşler değil, ama erkek kardeşlerimin hepsi uzun boylu.

— Çocukluğunuzdan itibaren sevginin, ilginin odağı olmuşsunuz. Sizce nedeni ne, en küçük çocuk olmak mı?
— Bilemiyorum... En küçük çocuk oluşumun da etkisi vardır tabii ama yeteneğin de payı büyük. Daha o yaşlarda fırtına gibi bağlama çalardım. Çok ince bir sesim vardı ve hep çok güzel türkü söylediğimi söylerler. O nedenle arkadaş çevrem genişti. Valinin oğlu da benim ar-

kadaşım, bilmem kimin de. Muhabbetlerin adamıyım yani. İşte o ilkokulu okuduğum Karatuş Köyü, Erzincan'ın ünlü şelalesi vardır, köy şelalenin hemen ardında, çok güzel bir köydür. Bütün evlerin içinden su geçer. Geçmediği ev yoktur, kimse çöp atmaz o suya, tertemizdir, içilir. Her taraf meyve ağacı, üzüm bağları, müthiş güzel bir köydür Karatuş Köyü. O nedenle geleni gideni çok olurdu. Vali, hâkim, savcı gelir bizim köye, muhabbet ederlerdi. Muhabbetlerin baş konuğu da ben olurdum. Onlarla birlikte içki içerdim, sonra da alırdım bağlamamı elime... Öyle yetiştim. O nedenle de utangaç yanım yoktur hiç. Mesela sahneye herkes çıkarken tir tir titrer, ben hiç heyecan duymam. Toplumun karşısında çok rahatım yani.

— O yaşlarda içki içiyor olmanız biraz tuhaf gelebilir okurlara...
— Canım içki dedik ama, o yaşta bir çocuk ne kadar içki içebilir ki. Sofraya ben de onlarla beraber oturduğum için merak ederdim, bir-iki yudum almama itiraz etmezlerdi. Maksat muhabbet olsun!

BAĞLAMAYLA TANIŞMA

— Bir dakika, hayatınızın en önemli yanı sizin bağlamayla tanışmanız. Bunu böyle satır arasında geçiştirmeyelim. Bağlamayla ne zaman tanıştınız?
— Kendimi bildim bileli bağlamayı da bilirim ben. Evde, cemlerde. Her kış devamlı cemevine giderdim. Dedeler gelirdi ben de onların yanında... Hep dedelerin yanında otururdum. Onlar saz çalardı, ben onları izlerdim, hoşuma giderdi, dinlerdim; bazen de gitmezdi, sıkılırdım.

Bazen uyurdum falan. Ama sonuçta kendimi hatırladığım andan itibaren bağlamayla birlikte yaşamaya başladım.

— Evde bağlama çalan var mıydı?
— Tabii, Durmuş Abim çalardı. Zaten Durmuş Abimin benim bağlama çalmamda çok emeği vardır. Babam çok güzel çoban kavalı çalardı. Müthiş güzel çalardı. Çoban kavalıyla ilişkim de ondan. Abim aynı zamanda keman çalardı. Benim yaylı sazlarla ilişkim de oradan. Köy düğünlerine giderdim, hemen davulcunun elinden davulu alır, ben çalardım. Öyle ileri boyutlara geldi ki bir zamanlar bazı oyuncular, iyi bar oynayanlar, "Arif'i getirin o çalsın" derlerdi. Küçüğüm tabii, davul yere değerdi. Bizim bir Şavko amcamız vardı. Adı Şevki de biz Şavko derdik. "Gel" derdi. Hemen davulu kendi boynuna takardı, yüksekte dururdu. Davul onun boynunda, çubukla tokmak bende. Öyle çalardım davulu. Çok seviliyor olmamın bunda payı büyük. Ben de seviliyor olmaktan büyük haz duyardım, çok önemli bir şey o yaşta bir çocuk için.

Bugün geriye dönüp baktığımda, sadece evde değil köyde de bir huzur ve mutluluk ortamı olduğunu hatırlıyorum. Çünkü yoksulluk azdı. Kimse aç ya da açıkta değildi. Biz de o koşullara göre iyi durumdaydık. Zenginliğimiz de o köyün ölçülerine göre. Benim de yılda bir tane defterim olurdu yani. O defteri korkumuzdan yıpratamazdık. Herkes gibi benim de bir veya iki tane kalemim oldu. Ben de çarık giyerdim. Sonra Trabzon lastiği çıktı, siyah lastikler, ben de onu giydim.

— Bağlamaya dönersek, ilk ne zaman çaldınız, daha doğrusu ilk çaldığınız müzik aleti bağlama mı oldu?

— İlk müzik aleti kavaldır. Her köy çocuğu bilir, ilkbaharda ağaçlara su yürür ya, işte o zaman söğüt ağacını keseriz, kabuğunu bıçakla çizeriz, açılır, sonra üzerine bıçakla delikler yaparız. Sonra ona sopayla vururuz, o kabuk ağaçtan kurtulur. "Yeni su yürüme" denilen zaman olduğu için kabuk kolayca altındaki odun kısmından kurtulur. Geriye boru gibi kabuk kalır. Al, işte sana kaval. Pratik kaval. Benim ilk çalgım o. Her köylü çocuğunun yaptığı şeydir. Ama sonraları bağlamanın sesinden daha fazla hoşlanmaya başladım.

— *Köye gelen Dede'lerden de etkileniyordunuz.*
— Hem de çok. Daha kendi bağlamama kavuşmadan ben kendime bir uyduruk bağlama yapmıştım, çocuklarla beraber. Bir tahtanın iki tarafına çivi çakardık kablo tellerinden. Kablo tellerini yolardık, telgraf direklerine çıkar, kabloları keserdik. Çocukluk işte. Telgraf kablolarının içindeki çelik teli alırdık, tahtaya gererdik, cıngır cıngır ses çıkarırdı. İlk bağlamaları öyle yapmaya çalıştık falan. Bir de annemin kepçesini çaldım, bağlama yaptım. O daha hoş öttü, ondan daha çok zevk aldım. Böyle bir süreç. Sonra bunlar beni kesmemeye başlayınca babamdan bağlama istedim. Erzincan'ın Kadağan Köyü'ne gittik. Bizim ailemizin kirvesi, Memet Dede vardır, çok enteresan, çok tatlı dilli, çok hoş sohbet falan bir adamdır. Oturuyoruz, muhabbet başladı, elinde böyle küçük bir tane saz gördüm, cura gibi. O da bir zamanlar İstanbul'a gelmiş, Şemsi Yastıman'la, Neyzen Tevfik'le tanışmışlar. Rahmetli Şemsi Abi bir bağlama yapmış, hediye etmiş. Memet Dede onu bana verdi. Bana verirken, babama, "Ula Yusuf, bir kuzu kes, oğluna bir bağlama vereyim" dedi. Müthiş bir keyifti benim için, ilk defa bir bağlamam oldu.

— O sırada siz çalmayı biliyorsunuz ama, değil mi?
— Tabii canım. Bağlamam olmadan önce de kiminkini bulursam onunla çalıyordum. Beş-altı yaşında filan da ilk bağlamama sahip oldum. Önce kaval çalıyordum ben, daha sonra bir ara heveslendim, klarnet çaldım.

— Klarnetle nasıl tanıştınız?
— 1956-57 yıllarında filan Erzincan'da köyümüze Bulgaristan'dan göçmenler gelmişti, muhacir diyorlar o zaman. Derenin kenarında evler yapılmış, ama bizim o zamana kadar bildiğimiz, gördüğümüz gibi değiller, deprem evleri gibiler. Çocuklarıyla iyi arkadaş olduk, sonra onlar taşındılar, Bursa'ya falan yerleştiler. Neyse, Balkanlar'da klarnet çok yaygındır, benim de müziğe hevesli olduğumu bildikleri için, bana bir "mi bemol" klarnet getirdiler. Uzun müddet ben o klarnetle uğraştım. Ama olmadı, klarnet bana uymadı, yaşamıma oturmadı. İstediğim melodiyi elde edemedim belki. Çünkü bağlama, kaval, zurna oldu ama klarnetle mutlu olmadım. Oysa bağlama benim için bir yaşam tarzı haline geldi. Mesela bağlama çalmazken, dedeler bizim köye gelirdi, biz çocuklar gider oynardık. Onların muhabbetine katılmazdık. Ama bağlama çalmaya başlayınca bu sefer babamın muhabbet masasının adamı olmaya başladım. Akranlarım dışarıda çelik çomak oynarken, ben babamlarla oturmaya başladım. Babamla ilişkim daha da gelişti, güzelleşti. Babamla baba-oğul gibi değil de arkadaş gibi oldum. Mesela babama ben adıyla hitap ediyordum, "Yusuf" diyordum. Böyle keyiflenince filan "Na'ber Yusufcuğum" derdim, o da müthiş keyiflenirdi. Tabii sadece benim ilişkim böyleydi. Öbür kardeşlerim desturla gelirdi yanına, değil babama öyle davranmaları, kendi çocuklarını bile babamın yanında se-

vemezlerdi. Anadolu'nun töreleri, geleneği böyledir, bilirsiniz.

Benim özgürlüğüm işte oralardan geliyor. Çok özgür yaşadım. Bu, çocuk yaşlardan beri içinde bulunduğum ortam, benim kişiliğimin gelişmesinde çok etkili olmuştur. Mesela hayatımda hiç kavga ettiğimi hatırlamam. Hayatımda kimseye yumruk atmamışımdır, kimseden de yumruk yememişimdir. Oysa bilirsin, çok iyi tartışırım, lafımı esirgemem, dilimi de tutmam ama olay sertleşmeye, yumruklaşmaya varmaz. Çünkü sözle söylerim söyleyeceğimi, yumruklara, kaba güce gerek kalmaz. Bunu aile ortamıma, o hoşgörülü ortama bağlıyorum ben...

— Ailede Durmuş Abi dışında bağlama çalan yok, peki başka solak var mı?
— Babam solaktır. Bir tek ben solak olmuşum, diğer kardeşlerim solak değil.

— Evet, kaval, klarnet derken en has aşkınız bağlama oldu.
— Evet. Çünkü hiçbiri bağlamanın yerini tutamadı. Bağlama öne geçti. Erzincan'da o yıllarda, ben çocukken yani, rahmetli Daimi var, Davut Sulari var, Ali Ekber Çiçek'in gençlik yılları... Benim yaşımda veya benden büyükçe olan bağlama çalan gençler var. Kemter Yusuf diye biri vardı, hâlâ yaşıyor mu, bilmiyorum. İki gözü görmezdi ama çok güzel çalar, söylerdi. Bayılırdım onlara. 25 kilometredir Erzincan'la benim kaldığım köyün arası. Bugünkü gibi vasıta falan yok. 1954'den, 55'ten bahsediyorum. Ben o köyden anneme babama söylemeden kaçar giderdim Erzincan'a. 25-30 kilometre yolu yürüyerek giderdim. Görebildiklerimi görürdüm, çalar-

dım, söylerdim, sonra döner köye gelirdim. Böyle zamanlar yaşadım ben. Çocukken yaşadığım köy karışıktı. Yani yarısı Alevi yarısı Sünni idi. Alevi köylerinde kaç göç, kadın-erkek ayrımı yoktur, ama bizim köyde vardı. Düğünlerde kadınlarla erkekler ayrı ayrı otururdu. Ben çalardım, kadınlar oynardı. Diğer çocuklar beni hep kıskanırlardı, çünkü onları kadınlar bölümüne almazlardı.

İLK ÖĞRENDİĞİ TÜRKÜ

— İlk çaldığınız türküyü hatırlıyor musunuz?
— Mesela ilk çaldığım parçalardan birisi, Davud Sulari'nin "Kız senin derdinden derbeder oldum" dur, yine o plağın arka parçası, "Beni görüp yüzün öte döndürme". O yıllarda, "Gidip deyin o serçeye, konmasın bizim bahçeye" diye bir türkü vardı. Ondan sonra "Erzurum dağları kar ile boran"... Bunu çok okurdum mesela. Sesim tizdi o zaman, şimdiki gibi değil, bunu okuduğum zaman bayılırlardı. Aynı Nezahat Bayram'ın sesine benzerdi o zaman sesim. Tabii bu sosyal açılımdır. Benim çocukluğumda müthiş bir sosyal açılım vardı.

— Her yere girip çıkabiliyorsunuz, bağlama en büyük anahtar...
— Tabii, müthiş bir anahtar. O sosyal açılım bana, giderek bir sürü kültür kapısını da açtı. Yani insanları tanımayı açtı, müziği tanımayı açtı, geleneğimi geliştirdi. Eğriyi doğruyu ayırt edebildim.

Dünyaya bakışım o noktada gelişti. Belki ben o yıllarda algılayamadım ama, zaman içerisinde onu siz so-

nuçta bilgisayar gibi bir yere kaydediyorsunuz, zamanı gelince çıkıyor ortaya. Böyle bir gelişim süreci.

— *Alevi çocuğu olmanın artısı mı oldu, eksisi mi?*
— Bende hep artısı oldu. Mesela Erzurum'da Sünni köylerinde kaldık, hiç Alevi olmayan köylerde kaldık, orada bile Alevi çocuğu olmanın artıları vardı. Sebebi şu, oradaki çocuklardan farklıydım ben. 45-50 yaşındaki adam oturup benimle sohbet ederdi. Yaşıtlarıma göre çok daha olgundum.

— *Anneler peki, iki anneniz de Sünni ailelerin kızı. Sünni-Alevi aileler arasında, ama daha çok Sünni ailelerde Alevilere kız vermeme gibi bir durum vardır. Babanız nasıl evlenmiş, sorun çıkmamış mı? Ya da annelerinizin Sünni olması aile içinde, en azından dini konularda bir farklılık yaratmadı mı? Mesela anne namaz kılar mıydı?*
— Yok canım, namaz kılmazdı annelerim. Alevilerden daha çok benimsemişlerdi Aleviliği. Çok küçük yaşta evlenmiş olmasının da etkisi vardır belki. Annemler muhacirdi, göçmen yani... Babamın Alevi olduğunu bilmiyorlar. Evlendikten sonra bizim köye gelmişler, Ramazan olmuş, annem babama, "Niye hiç ezan sesini duymuyoruz?" diye sormuş. Babam da, "Cami köyün alt tarafında kalıyor, ezan sesi buradan duyulmaz" demiş. Bu arada babam oruç tutuyormuş gibi yapıyormuş. Bir gün amcamgile gidiyor, orada orucunu gizli gizli yerken, anneler yakalıyorlar babamı.

— *Anne oruç tutuyor yani...*
— Tabii canım. İlk yıllarda tutuyor. Babamı oruç yerken görünce soruyor, soruşturuyor. Ondan sonra bunlar ikisi, yani iki anne, başbaşa verip bir güzel ağlıyorlar. Kü-

çükken onları korkutmuşlar ya "Bu Aleviler insanları keser, pişirir yer" diye, ha yamyam ha Alevi o dönemde. Durumu öğrenince önce bir korkuyorlar, ürküyorlar. Bayağı tedirgin oluyorlar, köyden kaçmaya bile çalışıyorlar. Güya kaçıp kendilerini kurtaracaklar. Sonra Cem Evi'ne gidip geldikçe, evde cem yapıldıkça, Aleviliğin hiç de öyle düşündükleri gibi, daha doğrusu onlara anlatıldığı gibi olmadığını kavrıyorlar. Çok kısa zamanda annelerin ikisi de müthiş Alevi oldular. Kendi kültürlerine sahip çıkmayacak derecede. Müthiş derecede geliştirdiler kendilerini. Bizim köyde anneme "Aşağı memleketli" ya da Elbistan'ı kastederek, "Seyil memleketli" derlerdi. Erzurum çok soğuk, Elbistan da sıcak olduğu için, Elbistan'a sıcaklığını anlatmak için "seyil" yani "sahil" derlerdi. Analığıma da "Edebüklü" derlerdi. Köyünün adı, Edebük. İki annem de köyde çok makbul kadınlardı. Analığım çok tutumlu bir kadındı. O koca evi çekip çevirirdi. Bizim evde 15-20 nüfus yaşıyordu ve ben bir gün yağın veya kavurmanın bittiğini görmemişimdir. Çünkü kavurma kışlık vurulur, yaz aylarında da biter. İşte anam öyle bir kullanırdı ki onu, bitmezdi. Annem ise bunları beceremezdi.

— *Anne küçük zaten.*
— Evet ama beceremezdi de. Anama verseler var ya, bir ayda bitirir her şeyi. Analığım çok enteresan bir kadındı. Büyük bir erzak sandığımız vardı. Teneke teneke kavurma, yağ, o sandığın içinde saklanırdı. Sandığın büyük de bir kilidi vardı. Analığım ihtiyacı kadar malzemeyi alır, sandığı kilitler, anahtarları da beline asardı. Kuruyemiş, meyve, her şey kilit altındaydı, onun kontrolü olmadan kullanılamazdı. Böyle böyle hiçbir şeyden yoksun kalmazdık.

— Hiç ihlal edilmez miydi bu durum?
— Edilmez olur mu? Analığım müthiş gıdıklanırdı. Öyle ki eli ayağı kaybederdi, hatta bayılırdı. Durmuş Abim çağırırdı beni, bana kadını gıdıklattırırdı ki bayılsın da anahtarları alalım. Gıdıklardım, o yere düşer bayılırdı, ciddi ciddi. Anahtarları alırdık, abim sandığı açardı, meyveleri, yemişleri yerdik. Ayılınca bizi babama şikâyet etmekle tehdit ederdi.

— Cezanız ne olurdu, hiç dayak yediniz mi bu yüzden?
— Yok. Şiddet bizde hiç olmamıştır. Ben hiç yaşamadım. Evlenip kendi evimi kurduktan sonra benim evimde de olmamıştır. Sözlü şiddet bile yoktur.

— Aşağılama, hakaret...
— Yok, ben yaşamadım. Çocuklarıma da yaşatmadım bugüne kadar. Doğru olduğuna da inanmıyorum. Bizim tavuklar vardı, "gerze" derlerdi. Uzun boğazlı, tüysüz bir tür tavuk. Abimin canı tavuk isterdi, anamı tavuk kesmeye ikna edemezdi. Kadıncağız da yumurtluyorlar diye kesmek istemezdi, bahaneler uydururdu. Abim hemen beni çağırırdı, elime kesici bir şey verirdi, tavuğu yaralattırırdı bana. Çocuğum işte, ben o kadarını algılayamıyorum. Tavuk yaralanınca da anama, "Çabuk keselim murdar olacak" derdi.

İLK ORKESTRA DEĞİRMEN

— İlkokul yıllarınıza dönersek..
— İşte evde böyle bir hayat vardı. Mesela ben değirmende otururdum. Değirmen enteresandır. Değirmende un öğütmeye gelenler, orada iki-üç gün kalırlar.

— Baba değirmeni inşa ettikten sonra işletmeyi de üstlenir miydi?
— İnşa ediyor, tamir ediyor. Sonra onu kullanıyor. Kullanım hakkını alıyor. Değirmeni kurduğu adam kimse, onunla anlaşırdı, çalıştırma ve işletme hakkını alırdı. Değirmen kurmak zordu o yıllarda, inşaat gibi değil, çok farklı bir şey o. Büyük bir taşı alıyor, yontarak o hale getiriyor. Ondan sonra bütün o pervanelerini falan, her şeyini kendisi yapıyor, oluklarını falan... Becerikli bir adam.

— Sistemi de kuruyor.
— Tabii tabii, kuruyor. İşte değirmen enteresandır, gelirler, un öğütürler. Bütün bir kış yetecek kadar unu öğütürler. Değirmen nöbeti diye bir şey vardır. Babamın değirmeninde, diyelim, 100 aile un öğütecek. İki-üç veya dört tane taş var. O taşların günlük un öğütme kapasitesi var. Onu hesap ederek, diyelim ki sen diyorsun, "Ben 200 teneke buğday öğüteceğim." Onu hesap ederek sana belli bir gün ayırıyor, gece gündüz, hiç durmak yok. Un öğütülürken adamlar da değirmende kalıyor, üç-dört gün kadar. Onlara köyden börek çörek geliyor, kete geliyor, mantı geliyor. Yemekler hep birlikte yeniyor, insanlar sohbet ediyor, türkü söylüyor, eğleniyorlar. Değirmen hayatı çok keyifli. Bana da müthiş ilginç geliyor.

— Nesi ilginç geliyor? Sohbetler mi, türküler mi?
— Hem sohbetler hem müzikler. Dediğim gibi küçük yaşta gramofonla tanışmışım, radyoyla tanışmışım. Babam gitmiş, Diyarbakırlı Celal'le, Erzincanlı Şerif'le tanışmış, geliyor, onların hikâyelerini anlatıyor. Böyle bir dünya oluşmuş. Ben orada oturup hayal kurardım. Değirmenin taşının sesini dinlerdim. Taşın ayrı bir sesi var, per-

vaneleri çalıştıran suyun ayrı bir sesi var. Değirmenin taşının üstünde "şak şak" dediğimiz bir taş var. O ayrı bir ses çıkarır. "Şak şak"ın üzerinde ziller vardır, şıkır şıkır diye sesler çıkar... Öbür tarafta adam bir uzun hava okuyordur, biri bir türkü mırıldanıyordur, birileri konuşup gülüşüyordur. Böyle, her biri farklı sesler içinde, bir yandan müthiş gürültülü bir ortamdır. Ama belli de bir ritm vardır bütün bu seslerde. Ben bir kenarda oturur hayal kurardım. O sesler benim hayalimde orkestraya dönüşürdü. Orada, çocuk yaşta kendime yeni bir dünya çizerdim. O dünyayı düşünmeye başlardım. Tabii o günlerde şeyi hesaplayamıyorum, orkestrayı filan. Ben o doğal seslerin üzerine kendi sazımın sesini koyardım hayalimde. Ve hep "Bir gün çok iyi saz çalacağım, herkes beni tanıyacak, ben bir yere girince herkes ayağa kalkacak" filan diye düş kurardım.

İLK FİLM: İSTANBUL

— *Meşhur biri mi olmak istiyordunuz?*
— Meşhur olmayı belki o gün algılayamıyorum ama, derdim, hayalim, itibarlı adam olmaktı. Yani yaptığım işten dolayı itibarlı adam olacağım. Böyle hayaller kurardım. Değirmendeki sesleri bazen zurna sesine, bazen ney sesine, bazen de bağlamanın sesine benzetirdim. Bu sesler içinde uyurdum, rüyamda kendimi çok ünlü bir adam olmuş görürdüm.

Mesela yine o zamanlar köylere gelip hikâye anlatanlar vardı. Âşık hikâyeleri anlatırlardı. Âşıkların hüzünlü hikâyelerini anlatırlardı. Onları dinlerdim, gece yatardım, mesela Kerem olurdum. Uyandığıma pişman olurdum. Olmam gereken adam olmaktan çıktım diye. Ya da

o gün Karacaoğlan hikâyeleri anlatılıyorsa, kendimi Karacaoğlan gibi görürdüm rüyamda...

Tabii bu gençliğime kadar sürdü. Mesela ben ilk sinemaya İstanbul'da gittim. Aksaray-Beyazıt tarafından Sultanahmet Parkı'na giderken solda bir sinema vardı. Eski bir sinema. Ben ilk sinemaya orada gittim. Hiç unutmam, kadın oyuncu Leyla Sayar'dı. Erkeği hatırlayamıyorum şimdi. Biliyor musun, ben sokakta iki gün Leyla Sayar'ın sevgilisi olarak gezdim. Çünkü o sinemada izlediğim olay, küçükken dinlediğim Âşık Kerem hikâyelerini, Âşık Galip hikâyelerini hatırlattı bana ve sanki küçükken hayalimde gördüklerimi canlı olarak izliyormuş gibi oldum ve kendimi Leyla Sayar'ın sevgilisinin yerine koydum. İlk sinema olayım bu.

— İstanbul'u nasıl hayal ediyordunuz? Hiç bilginiz var mıydı?
— Köyde gurbetçiler, yani köyden İstanbul'a gidip çalışanlar, döndüklerinde İstanbul'u anlatırlardı. İstanbul şöyle, böyle... Biz de hayalimizde fotoğraf çizerdik İstanbul'la ilgili. Bazen öyle abartırlardı ki...

— Nasıl anlatırlardı?
— Ben İstanbul'a ilk geldim, gavur aradım, biliyor musun? Gavur bizim gibi olmamalı, değişik olmalı diye düşünüyordum.

— Gurbetçiler İstanbul'da gavurlar mı var diyorlardı?
— Tam olarak öyle değil de, öyle şeyler anlatıyorlar, öyle farklı bir imaj yaratıyorlardı ki, biz de hani bizden farklılar ya, onlar "gavurdur" o zaman diye düşünmüşüz demek ki. İşte ben de gelince gavur aradım etrafta. Hatta abime sordum, "Bu gavurlar nerede?" diye...

SANAT OKULUNDAN KAÇIŞ

— Neyse, o yıllara geleceğiz, sırayla gidelim yine. İlkokulu Erzincan'da okudunuz, bitti. Ortaokul?
— Beni Erzurum'da sanat okuluna yazdırdılar.

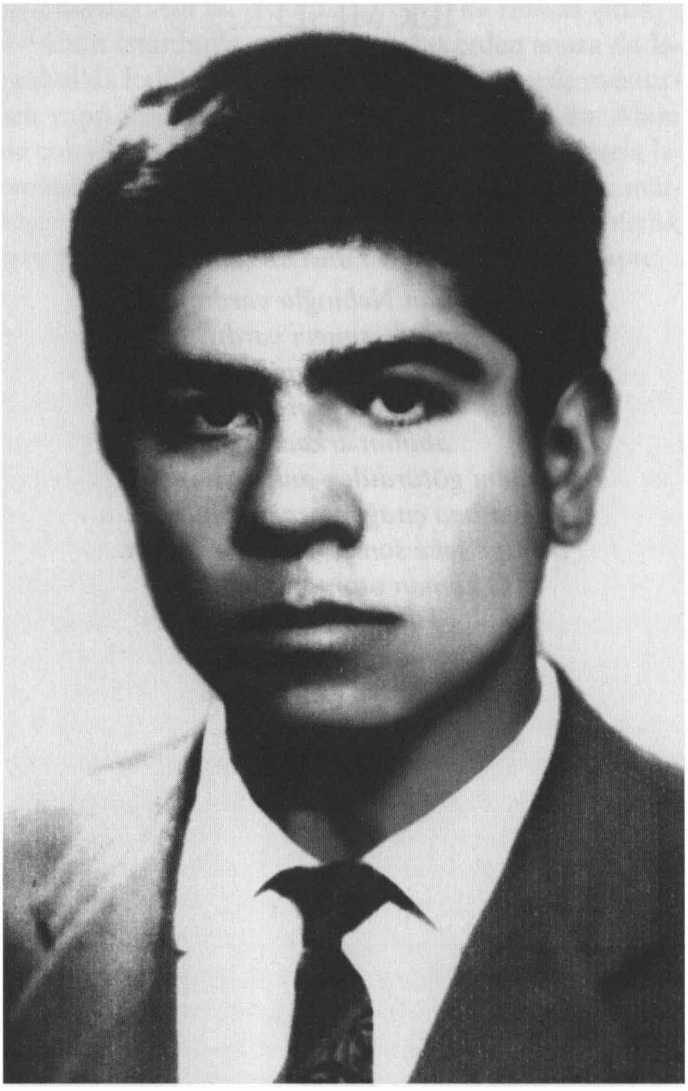
— Neden sanat okulu?
— Elim işlere yatkındı. Herhalde o noktada kabiliyetli olduğumu görüp o yöne yöneltmek istemişler. Sınava gittim. Akşam bir otelde kalıyorum. Bağlamamı da götürmüşüm. O zaman bayağı güzel çalıyorum artık. Zeki Abi vardı, hem otelin sahibi hem de Erzurum'un ileri gelen ailelerindendi. Zeki Abi de bağlama çalardı. Allah rahmet etsin, herhalde öldü, bilmiyorum. Zeki Abi bir gün ben çalarken duymuş. Ben müthiş güzel çalıyorum ama farkında değilim. Onlar da çalıyor ama benden gelen tını, hiç beklemediği bir durum. Bir adam, hatta bir çocuk, köyden gelmiş ve müthiş bağlama çalıyor...

Neyse, bu geldi beni yakaladı, kalktık, ben zaten içki ortamına falan da alışkınım. Yemeğe gittik, yenildi, içildi, ben de çaldım. O oldu. Zeki Abi bana acayip bağlandı. Bensiz yemek yemiyor, bensiz içki içmiyor. Her gittiği yere beni de götürüyor, Erzurum'un ileri gelenleriyle beni tanıştırıyor. Bana sürekli, İstanbul'a git, sen çok iyi bağlama çalıyorsun, orada değerin anlaşılır filan diyorlar. Ben de çocuğum, tabii etkileniyorum. Böyle bir ruh hali içinde sınavlara gittim, rastgele cevaplar verdim, kafadan attım yani ki kazanmayayım, Erzurum'da kalmayayım. Sonuçta soruları biliyor olmama rağmen sınavları kaybettim. Durmuş Abim de İstanbul'da yaşıyordu. "Gönderin Arif'i bana" dedi. Bindirdiler beni bir trene...

— *Durmuş Abi bu arada İstanbul'a ne zaman gitti?*
— Abim İstanbul'a askere gitti. Askerden sonra da İstanbul'da kaldı işte. Askerlik yaptığı hastanede memurluk yaptı uzun müddet, oradan da emekli oldu. Abim de çok yeteneklidir. Eli zanaata çok yatkındır. Mesela İstanbul'da hiç kimse abim gibi saat tamiri yapamazdı, müthişti. Çok vefalı ve akıllı bir adamdır. Hepimize büyük emeği geçmiştir, yeğenlerimi de yetiştirdi, usta yaptı.

İLK MESLEK:
"TİPO"CULUK

Osman Nebioğlu vardır,
onun basımevi vardı,
Nebioğlu Matbaacılık...
Osman Nebioğlu'nun bir arkadaşı,
abimin arkadaşı.
Beni götürdüler, onun yanına
matbaa çırağı olarak verdiler.
Ben bir sene sonra "tipo"cu oldum.
O zaman otomatik tipolar
Türkiye'de yok.
Otomatiği bozulanları
Türkiye'ye getiriyorlar.

Yıl 1960 Arif Sağ'ın gençlik yılları. Kim bilir ne için çektirilmiş bu fotoğraf. Zaten uzun uğraşlar sonucunda ağabeyinin evinden çıktı. Ama gençlik yıllarına ait bu fotoğraf ilk kez yayımlanıyor.

— Evet, Durmuş Abi, "Gönderin buraya Arif'i" dedi, bindiniz trene, geldiniz. Yıl kaç?
— Sene 1961. 14-15 yaşındayım.

— Durmuş Abi İstanbul'un neresinde yaşıyor o sırada?
— Sultanahmet'te. Geldim, abimin evine yerleştim. Abim benim bağlamada o kadar ilerlediğimi bilmiyor tabii. Osman Nebioğlu vardır, onun basımevi vardı, Nebioğlu Matbaacılık... Osman Nebioğlu'nun bir arkadaşı, abimin arkadaşı. Beni götürdüler, onun yanına matbaa çırağı olarak verdiler. Ben bir sene sonra "tipo"cu oldum. O zaman otomatik tipolar Türkiye'de yok. Otomatiği bozulanları Türkiye'ye getiriyorlar. Yani makine kâğıdı otomatik olarak almıyor, siz kâğıdı elinizle havalandırıp getiriyor, koyuyorsunuz, makine basıyor. Çok zor bir iştir o. Ben mesela kısa zamanda kâğıt sallamayı öğrendim. Kısa bir süre sonra geceleri tek başıma matbaayı idare eder hale geldim. Bütün yazılarını, tashihini, aklına gelen her şeyini ben yapardım. Bir sene sonra Osman Nebioğlu'na ofset geldi ve ben "ofset"çi oldum. İlk dört renkli ofset makinesi oraya geldi. O zaman *Dünya* mecmuası vardı Osman Nebioğlu'nun çıkardığı, o mecmuayı basıyorduk. Ayrıca sinema afişleri basıyorduk. Yeşilçam'ın bütün afişlerini biz basardık. Bir süre sonra usta oldum. Sonra Milli Eğitim Basımevi'nin sınavına girdim. Usta-

başı olarak işe girdim, askere gidene kadar yani 1965'e kadar matbaacılık yaptım.

— *Matbaacılık yaptığınızı hiç duymamış, okumamıştım.*
— Valla, bu pek bilinmez. Benim İstanbul'da karnımı doyurduğum ilk mesleğim matbaacılıktır. Matbaada haftalığım net 82 Liraydı. 82 Lira iyi bir paraydı o zaman.

— *Bu arada bağlama ne oldu?*
— Matbaadan kalan zamanlarda evde bağlama çalardım. Öyle ki evdekiler rahatsız olurdu, hatta Arif yatsa da biz de yatsak diye beklerlermiş. Sonunda abim dayanamadı, tabii yeteneği de farketti herhalde, Cumhuriyet Gazetesi'nin karşısında, İstanbul Erkek Lisesi'nin arka tarafında harabe bir yer vardı. Orada Aksaray Türk Müziği Cemiyeti vardı. Nida Tüfekçi orada halk müziği dersleri veriyor. Durmuş Abim aldı beni oraya götürdü ve Nida Tüfekçi'ye teslim etti. Ben o zaman bağlama düzeni dışında düzen bilmiyorum. İlk gün gittim ki herkes bozuk düzen çalıyor; ben bir utandım, bir utandım. Bugüne kadar yanlış yapmışım diye düşünmeye başladım.

Köyden yeni gelmişim, 15-16 yaşlarında bir genç, hiç hayatımda kız eli tutmamışım. Köyde öyle birinden hoşlanmak, flört etmek filan yoktur, ayıptır... Geldim burada çok güzel kızlar, iyi giyimli çocuklar... Birdenbire kendimi garip hissetmeye başladım. Ne oluyoruz, buraya niye geldim diye düşünmeye başladım. Kaçmak, gitmek istiyorum, kendimi oraya ait hissetmiyorum...

— Çünkü köyde kraldınız...
— Hem de nasıl! Burada (İstanbul) üzerimden köylülük akıyor. Vakko elbise de giysem, köylü olduğum, İstanbul'dakilerden olmadığım en azından, ayan beyan ortada... Elbisenin güzelliği, mükemmelliği seni kurtarmıyor orda. Çok başka bir şey o. Gariban bir köylü durumunda kaldım onların arasında. Canım sıkıldı. Ben buraya uyum sağlayamam diye düşündüm, hatta kaçıp köye dönmeyi bile düşündüm. Sonra, Allah rahmet etsin, işte benim hayatımdaki en önemli adamdır Nida Tüfekçi. Beni çok sevdi. Abartmıyorum, altı ay içersinde müziği öğrendim, oraya senelerce gidenlerin hepsi döküldü, bir ben sivrildim, ortaya çıktım.

— Öğrenciler arasında kimler var bugüne kadar ulaşan?
— Orhan Gencebay, Ümit Tokcan, Ömer Şan var, TRT'deki bir sürü insan o dönem orda.

— Orhan Gencebay'la tanışıklığınız o yıllardan yani..
— Evet. Çok da iyi anlaşırdık.

— Orhan Gencebay'la arkadaşlığınıza daha sonra geleceğiz, bu arada siz abinizin evinde kalıyorsunuz, matbaada çalışıyorsunuz...
— Abim, Sultanahmet'in Sarayburnu'na yakın bir yerinde, eski İstanbul evlerinden birinde oturuyor. Evli, iki çocuğu var. Ben sabaha kadar bağlama çalardım, sonra abim duvara vururdu, "Arif, uykum geldi oğlum, yatacağım" diye. Ancak o zaman dururdum. Abim bir teyp almıştı bana, pek çok evde daha radyo bile yokken. Teyp önemli

bir olay, mesela çalıp söylüyordum, sonra dinliyordum, bir tuhaf oluyordum.

— *Kayıt yapıyordunuz yani?*
— Tabii tabii. Bu dediğim yıllar 1963-64... Çok önemli bir şey. Bağlamanın içine küçük mikrofon koyardım, onu radyoya takardım, bağlamanın sesini çoğaltırdım, mesela böyle şeylerle uğraşırdım o zamanlar. Sonuçta tabii İstanbul büyük bir kent. Her şeye rağmen, abim bir devlet memuru, kapasite belli. Benim sıkıntılı günlerim o zaman başladı. Köydeki o müthiş çocuk, babasının durumu iyi olan o müthiş çocuk, giderek ekonomik sıkıntının içine düşmeye başladı İstanbul'da. Belli bir yaşa gelmişim, çocukluğum çok özgür geçmiş. Belirli sınırlar olunca sıkıntı başladı. Hâlâ da öyleyimdir, sıkıntıya gelemem, özgürlüğümün kısıtlandığı an ben çok rahatsız olurum. Sanki kuyuya girmiş gibi olurum. Oradan hemen kaçarım.

Bir de geleneksel, feodal yapımız var. O baskı yapmasa bile, sen öyle hissediyorsun. Onun düzenini bozdum, yük oldum hissine kapılıyorsun. Derken, evden ayrıldım. Bir arkadaşım vardı, matbaada beraber çalışıyorduk. Zeytinburnu'nda, iki odalı bir ev tuttuk, bir süre birlikte kaldık. Bu arada matbaada bazı geceler mesaiye kalıyorum. Akşamları da haftada üç gün Cemiyet'e gidiyorum. Giderek daha tertipli olmaya başladım. Tertipli derken, kenti daha iyi hazmetmeye başladım. Kenti hazmetmeye başlayınca medeni cesaret geldi. Sıkıntı içinde olduğumu, ekonomik güçlükler yaşadığımı belli etmemeye başladım mesela...

— *Haftada 82 lira hiç de fena değil aslında o yıllara bakılırsa, değil mi?*

— Evet, ama yetmiyor tabii. Bir de en iyi arkadaşım Orhan (Gencebay), Samsun'da büyümüş, ekonomik durumu iyi. Orhan çok güzel kıyafetler alır, giyerdi. Ben onun yanında köyde giyindiğim giysilerle gezemezdim. Benim de bazı şeylere ayak uydurmam gerekiyor tabii. Bir de o zamanlar iyi bağlama yaptırmak gerekiyor falan... Hagop Usta vardı, Hagop Usta'ya bağlama yaptırmak müthiş bir lüks. Hagop Usta bir numaraydı.

HAGOP USTA'NIN BAĞLAMALARI

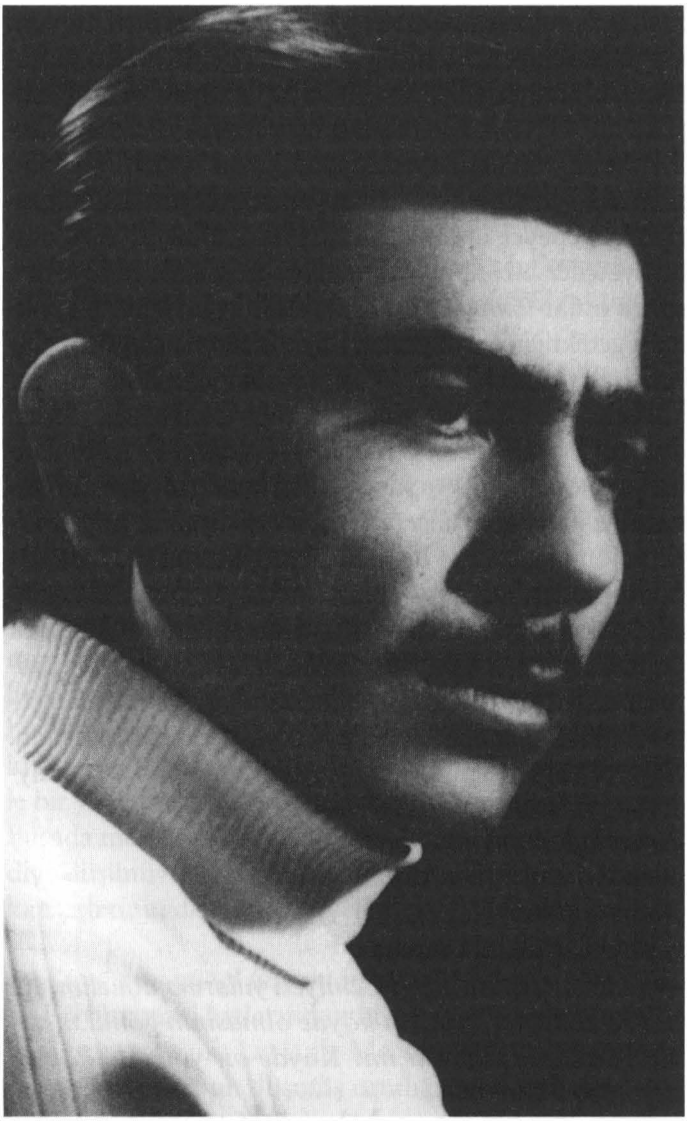
— Neden, Hagop Usta'nın bağlamalarının ne özelliği vardı?
— O günün koşullarında Anadolu'da bağlamalar hangi ağaç bulunursa ondan yapılırdı. Yani bağlamanın standardına göre değil de, bulunan ağaca göre yapılırdı. Ama Hagop Usta ut yapardı, keman tamir ederdi, enstrümanları bilirdi, tanırdı. Ustaydı. Bağlamayı da biçimi neyi gerektiriyorsa, o ağaçtan yapardı. O yıllarda bir sanatçının elinde Hagop Usta'nın bağlamasının olması en değerli şeydi. Bağlamada bir markaydı Hagop usta. Hatta ilk olarak benim bağlamamı tamir etmişti. Tınısı öyle bir değişmişti ki, ben olayın önemini orada kavramıştım.

— Bir bağlama kaç liraydı o zaman?
— 300 lira diye hatırlıyorum, ama müthiş bir rakamdı o tarihte. Hem de Orhan'la benim içindi bu fiyat. Yoksa daha pahalıya satardı. Bizi çok severdi, oğulları gibi... Geçenlerde televizyona Hagop Usta'nın oğlu çıktı. Babasının tarihi bir bağlaması varmış, onu anons etti. Bana verecekmiş.

— Hâlâ bağlama yapıyor mu Hagop Usta?
— Hayır, Hagop Usta öldü. Oğlu verecek. Babası galiba vasiyet etmiş. Çünkü Hagop Usta beni müthiş severdi. Hagop Usta'yla tanıştıktan sonra, sık sık ona gitmeye başladım. O çalışırdı, yaşlıydı, gözlüklerinin altından bana bakardı, ben de çalardım. Müthiş keyif alırdık. Çemberlitaş'taydı dükkânı. Keyifli bir adamdı. Ben çalardım, o müthiş bir haz duyardı. Orhan'la da giderdik, otururduk, muhabbet filan ederdik. Böyle bir dönem, İstanbul'daki o ilk açılım. Buraya kadarı, kendi kendimi algılamaya çalıştığım dönemler tabii. Yani kente uyum sağlamaya çalışmak...

— Orhan Gencebay'ın böyle bir uyum sorunu yok ama değil mi?
— Zaten Samsunlu o. Kentte doğmuş yani, sonra İstanbul'a alışmış. Sosyal bir insan. Herkesin eğlenceleri olur, bir yerlere giderler falan, ama ben bağlamanın olmadığı yere gitmezdim. Eğlenmeyi severdim, çalıp söylemeyi severdim, ama illa bağlama olacak. Yani bağlama çalacaksak giderdim. Bağlamasız bir yere gittiğim zaman canım sıkılırdı.

Ben hâlâ büyük resepsiyonları sevmem. Canım sıkılır benim, tuhaf gelir. Bu resepsiyonları gereksiz bir sosyal aktivite olarak görüyorum. Hâlâ daha anlayamamışımdır o kokteylleri filan. Kimse kimseyi dinlemez, kulis yapılır, dedikodu yapılır, ben oldum bittim hoşlanmam o tür toplantılardan. Bazen gidip bir yerlere otururuz, yemek bitse de kaçsam diye düşünürüm mesela, zevk almam. Beni tanıyanlar bilir, o tür resmi yerlerde ben işi sulandırırım. Yani ben o resmi hüviyeti ortadan kaldırıp protokolü bozarım. Çünkü oradan haz duymuyorum. *Cumhuriyet* Gazetesi bir ara toplantılar yapıyordu, Te-

1971 yılında çekilen bu fotoğraf, Arif Sağ'ın İstanbul'a adapte oluşunun resmi bir bakıma. Saçlar briyantinli, modaya uygun bıyıklar filan...

ras Toplantıları mı, Çatı Toplantıları mı ne. Sivil Toplum Örgütleri'nin temsilcileriyle Sirkeci'deki Gar Lokantası'nda bir araya geliyorlardı. Bir toplantıya da Alevi temsilcilerini çağırdılar. Ben de o sırada, Alevi Temsilciler Meclisi'nin başkanlık divanındayım. Biz de 10-15 kişi gittik. İlhan Abi'yle (Selçuk) biz yan yana oturuyoruz. *Cumhuriyet*'ten epeyce insan var, herkes fikrini söylüyor. Cumhuriyetçiler bizi dinliyorlar, biz meselemizi anlatıyoruz, sonra onlar *Cumhuriyet* Gazetesi'nin bu işe nasıl bakması gerektiğini söylüyorlar. Böyle bir toplantı, görüş alışverişi. Ben İlhan Abi'ye, "Sizin bizi algılamanız çok zor abi" dedim. Çok severim onu, o da beni sever. Birden durdu, "Niye?" dedi. Dedim ki, "Bak, sen Alevi toplantısı yapıyorsun, meyve suyuyla bizi kandırmaya çalışıyorsun. Biz meyve suyu içerek hiçbir şey diyebilir miyiz? Bizim dilimiz lal olur" dedim. Güldü, hemen meyve sularını toplattırdı. Meyve suları kalktı, yerine rakılar makılar geldi. Neyse, tabii aslında orada maksat rakı içmek değil. Olayı rayına oturtturmak. Öbür türlü, o zaman niye orada oturuyoruz? Bir odada otururuz o zaman.

Yani o toplantıların da içeriğini, düzenini bozmuştum. Neyse, işte gençliğimde de öyleydim, muhabbet adamıydım yani.

KÖYDEKİ YAVUKLU

— Yeniden Türk Müziği Cemiyeti yıllarına dönelim. İlk yıllar aklınızın fikrinizin köyde olmasının gönül meseleleriyle bir ilişkisi var mı? Köyde bir yavuklu kalmış mıydı?

— Gelmeden önce bir gönül koymuşluk var tabii. Adına, bugünden bakınca aşk demek zor. Daha doğrusu bir isim

koymak zor. Bir kız vardı işte. Onların tarlaları, enişte-min tarlalarının yanındaydı. Ben eniştemlere yardıma gi-derdim. Akşam olunca o tarlalardan köye dönüş vardır mesela, acayip bir şeydir. Kuzu sesi, inek sesi, at sesi, in-san sesi, hepsi birbirine karışır. Olağanüstü bir şeydir. Dediğim gibi, o zaman sesim inceydi, en yüksek perde-den "Kız senin derdinle derbeder oldum" türküsünü söy-ledim, duysun diye. Duydu, o da bana bakmaya baş-ladı. Uzun müddet sürdü o bakışma, türkü yakma...

— *Adı neydi, hatırlıyor musunuz?*
— Adını hatırlarım ama boş ver. Bunu okuyanlar, bizim köylüler anlar. Tabii aslında aşkın ne olduğunu filan da bilmiyoruz.

— *Nesini beğeniyorsunuz mesela. Ya da niye o da, baş-kası değil?*
— Onu bile hatırlayamıyorum. Yani niye o, onu bile bil-miyorsun. Birbirimize Kerem ile Aslı gibi âşığız gibi ge-liyor bana. Ben öyle düşünüyorum. Konuştuğumuz, bu-luştuğumuz filan yok, o nedenle de ben kendi kafamda-ki kurguyu yaşıyorum. Öyle olduğunu bilmiyorum, öy-le bir yaklaşım yok, sadece kafamda kurduğum o benim. Burada mesele, eşleşme duygusu bence. Karşıtını bulmak diye düşünüyorum. Seninle ilgilenen, annenin, babanın, kardeşlerinin dışında seninle ilgilenen birilerini bulmak.

— *Köyün en güzel kızı mı mesela?*
— Köyün güzel kızlarından birisi ama o zaman onu da algılayamıyorsun. Leyla ile Mecnun'un hikâyesinde ol-duğu gibi: Mecnun düşmüş ortalığa leyli leyli diye ağlı-yor. Diyorlar ki şu Leyla'yı bulun getirin. Leyla'yı bulup getiriyorlar. Şah bir Leyla'ya bakıyor, bir Mecnun'a ba-

kıyor, "Lanet olsun sana, bunun için mi ortalığa düştün?" diyor. Leyla kapkara bir kız, çirkin. Mecnun yanıt veriyor: "Padişahım, sen ona hep padişah gözüyle bakıyorsun, bir de Mecnun gözüyle bak. O ne menem güzeldir" diyor.

— *Başka kimse yok mu? Yani köyde bakıştığınız kızdan başka...*
— Erzincan'da okurken, önce sınıf başkanı olmuştum, sonra da okul başkanı. Orada mesela iki tane sevgilim vardı benim. İsimlerini hatırlayamıyorum tabii, bu çok eski. Aynı sınıfta okuyoruz. Bunlar birbirlerini kıskanırlardı.

— *İki sevgili birden zor olmuyor mu?*
— Ne zor olacak, sevgili dediysek, bugün sizin anladığınız anlamda değil ki. Her şey çok masum. Ne yapıyoruz, işte bakışıyoruz, gülüşüyoruz, o kadar. O dönemde en güzeli o. Elini tutsan öldürürler seni, öyle şey olur mu?

— *Ama onlar birbirlerinin farkında ve kıskanıyorlar.*
— Çünkü cazibe merkezi benim orada. Ben karizma olarak zaman zaman öğretmenin de önüne geçiyordum. O kızların bana olan ilgisi benim hayal gücümü daha da güçlendirmişti. Okuldan çıkardım mesela, köyün altında bahçeler falan var, giderdim oralara, saz çalardım. Âşık olma hayali kurardım. Âşık olmak, Kerem gibi olmak, Karacaoğlan gibi olmak...

SEVERSİN, KAVUŞAMAZSIN, AŞK OLUR!

— *Aşk sizin için o anlamı taşıyor o zaman.*
— Evet, öyle düşünüyorum o zaman. Kerem gibi olmak.

Karşındaki maşukanın sana ağlaması, kavuşamaması... işte böyle dramatik bir şey çizerdim. Kendi kafama göre âşık olmayı öyle anlıyorum ben. Çünkü okuduğumuz kitaplarda, dinlediğimiz öykülerde aşk böyle tarif ediliyordu. Kavuşup mutlu olan yok. Zaten kavuşup mutlu oldun mu, onu aşk saymıyorlar. Ayrıca yaşadığımız çevredeki o feodal baskı insanı öyle bir yasaklarla çevreliyor ki, zaten başka türlü bir şey düşünemiyorsun. Sonra dünyaya pencerelerini açınca bir bakıyorsun ki, Türkiye'deki toplumun gelişmemesinin altında bu feodal yapının, o yapının yarattığı baskı ortamının payının olduğunu görüyorsun. Tam gelişme sürecinde insani özelliklerini frenlettiriyorlar, bunlar çok önemli. Tabii o baskı altında yaşarken, farkında olmadan sosyal yanın duruyor. Belki bir sürü kabiliyetlerin gelişiyor, ama sosyalleşme boyutu bir yerde kalıyor. Sadece, cinselliği yaşamana yönelik değil bu baskılar. Öyle ayıplar var ki, mesela annem beni kocasının yanında sevemez, ayıp. Veya bir komşunun yanında sevemez, ayıp. Annemin beni gizli gizli sevmesi lazım.

Kaldı ki benim yaşadığım toplum, daha az yasaklı bir toplum. Daha rahat bir toplum. Ben başka bir toplumun içersinde gelişseydim acaba ne olurdum diye düşünüyorum. O yasaklara bugün geri dönüp bakıyorum, tahammül edemiyorum. Belki diyeceksiniz ki o gün öyle gerekliydi, öyle yaşamak gerekliydi. Çok daha gerilere gidiyorsun, diyelim bundan 500-600 yıl öncesine gidiyorsun, o günleri okuyorsun, yasaklar daha az. Giderek yasakları, bu feodal yapılanmayı ülkenin sistemi oturtturuyor. Toplumunu rahat yönetsin diye bir sürü tedbirler alıyor. Bu tedbirlerin içersine kendi koyduğu yasaklar var. Ayrıca da aile içinde otokontrol sistemini kuruyor. Ne zamana kadar, ta ölünceye kadar bir dolu yasakla birlikte gidiyorsun.

— Neyse, anlaşıldı, aşk meşk yok. Peki, yeniden İstanbul'a dönelim.

İSTANBUL'DAKİ İLK DOST: ORHAN GENCEBAY

— Cemiyet'teki en iyi arkadaşınız Orhan Gencebay. O mu daha iyi çalıyor o günlerde, yoksa siz mi?
— O günlerde de farklıydı yaklaşımımız. Ben daha Zaralı Halil'deydim, Orhan İspanyolca parçalar çalardı sazıyla.

— O daha mı popülerdi o zaman?
— O daha popüler değildi ama daha çok popüler müzik dinlerdi, popüler müziğe daha yakındı. Ben dediğim gibi, Zaralı Halil'deydim hâlâ. O zaman da oradaydım hâlâ daha oradayım. Oradan şikâyetçi de değilim ben. Ben dünyaya öyle baktım. Müthiş kabiliyetli iki çocuktuk biz. Farklı yollarda yürüdük. Tarih beni bağlamamla taşıdı, bir yere oturttu, Orhan'ı başka bir yere oturttu.

— Onu da arabeskin kralı yaptı.
— Evet, başka bir yere oturttu.

— Başka kimlerle arkadaştınız?
— Ümit Tokcan var, Mustafa Günaydın var, Soner Özbilen var. Bir sürü arkadaşlarım var o dönem. Ama tabii, zaman içinde koşullar sizi diğerlerinden ayırır, bir yere koyar. Sen farkında olamazsın onun. Birdenbire ayrıcalıklı duruma düşersin. O ilk yıllar herkes birbirine bakıyor, o ne yapıyor, nasıl konuşuyor, nasıl giyiniyor diye.

Ben o yıllarda hep merak ederdim, bu kadar kelimeyi nasıl bulup konuşuyorlar bunlar diye. Ben hayatımda o kadar kelimeyi bir araya getirip konuşmadım hiç. İhtiyaç da duymadım o kadar lafa.

— Siz de konuşmak yerine bağlama çalmayı tercih ettiniz...
— Onlar toplaşır, bana göre boş gürültüden ibaret olan, manasız konuşmalarla vakit geçirirlerdi, ben bağlama çalardım.

— Bu arada İstanbul'a alıştınız, köydeki yavukluyu unuttunuz herhalde.
— O defter kapandı artık. Şöyle kapandı o, olay yavuklu olmak filan değildi. Dediğim gibi konuşulmuş, görüşülmüş bir durum yoktu.

— Bakışmış, türkü söylemiştiniz.
— Tabii canım, orda bakıştık. Geliyorsun, burada farklı insanlar görüyorsun, farklı insanlarla tanışıyorsun, hayata, dünyaya bakışın değişiyor. Zaten geri dönsen de artık eskisi gibi yaşayamazsın, o yıllarda değerlendirdiğiniz gibi değerlendiremezsin olayları, kişileri. Güzellik anlayışın filan da değişiyor, gelişiyor... Benim de içimdeki o aşk, İstanbul'da varolma çabasına dönüştü. Aşk, aslanın ağzından ekmeği almaya dönüştü.

Bakın şimdi olay şu: 14 yaşında gelmişsin İstanbul'a, her şeye açıksın, bütün yolculuklara kapın açık. Kişiliğine dönük hiçbir koruman yok. Her şeye açıksın. Hem kendini, kişiliğini koruyacaksın hem de bu yepyeni dünyanın, çevrenin içinde var olacaksın. Sonra da sivrilip, gelip bunların hepsinin tepesine oturacaksın. Yani kabiliyetli olmak tek başına bir anlam ifade etmiyor. Çünkü

öyle kabiliyetli arkadaşlarım vardı ki benim, saz çaldıkları zaman imrenirdim.

— *Erzurum'da mı?*
— Hayır burada, İstanbul'da. Ama hepsi pavyonda, şurda burda, gece hayatlarında heder oldu, yok oldu. Kimisi genç yaşta öldü, kimisinin eli ayağı titriyor filan. Geçip gittiler. Çünkü sanatın dili, ahlakı vardır. Sanatın kendi içinde bir disiplini vardır. Sanatı yaparken o sanat ahlakı içerisinde yapacaksın. Onun çerçevesini koruyacaksın.

Bekir Coşkun'un kulakları çınlasın, Bekir, ben milletvekili adayı olduğum zaman, *Günaydın* Gazetesi'nin Ankara temsilcisi. Ben ikinci sıraya önseçimle geldim oturdum. Bekir çağırdı beni, "Gel biraz konuşalım" diye. Gittim, bana dedi ki, "Bak, biz arkadaşız, ben seni severim, bunlar (ANAP'ı kastediyor) senin sanatçılıkla ilgili geçmişini, arşivleri karıştırıyorlar, herhangi bir kötü olay, seni zor durumda bırakacak resim filan var mı? Bulup basına dağıtacaklar" dedi. "Benim öyle şeylerle işim olmaz," dedim. "Abi bi düşün" dedi. "Düşünmeye gerek yok, hiç korkma," dedim. Hakikatten de onların eline koz verecek, dillerine dolayacakları bir şeyim yok, mümkün değil, bir şey çıkaramayacaklar diye düşünüyorum. Bir gün bir gazeteyi aldım, aaa bir hatunla karşı karşıya oturuyorum.

— *Kimle?*
— Tanımıyorum ki. Sonra bir arkadaşım var plakçı, o görmüş gazeteyi, telefon etti: "Resmi gördün mü?" "Gördüm." "Hatırladın mı?" "Ya, neyi hatırladım mı?" dedim. Dedi ki, "Mehmet Güçlü'yü dinlemeye gitmiştik ya." Hatırladım. 1986 filan, Mehmet Güçlü sahilde bir

gazinoda okuyor, Mehmet arkadaşım, biz de gittik o plakçı arkadaşımla. Yan masada da iki kadın oturuyor. Fotoğrafı öyle bir çekmişler ki sanki yan yana oturuyoruz. Böyle pislik olur mu? Bir onu buldular. Bir de bir gün *Tercüman* Gazetesi'ni aldım, "Çöpçülükten milletvekilliğine" diye başlık atmışlar. O da şu: Hani, İstanbul'da sıkılıyorum, kente uyum sağlayamıyorum dediğim yıllar vardı ya. İşte o yıllarda Erzurum'a kaçmıştım. Yani buradaki işim bitti benim diye düşünmüştüm. Erzurum Radyosu'nda çalışmaya başladım ama para falan vermiyorlar. Geçinebilmek için iş aradım. O zaman Suat Işıklı Erzurum Belediyesi'nde işletme müdürüydü, onun yanına gittim. Beni işe aldı ama maaş verebilmeleri için kadro yoktu. Bir kadro aradılar, temizlik işçisi kadrosundan gösterdiler beni. Suat Abi'nin yanında çalışıyorum ama kadrom temizlik işçisi kadrosundaydı. Onu bulmuş *Tercüman* Gazetesi, çok büyük marifet yapmışlar gibi. Halbuki o beni yüceltti, onlar farkında değiller.

ASKERLİK İÇİN YAŞINI BÜYÜTÜYOR

— Erzurum Radyosu yıllarına dönersek, İstanbul'daydınız, sıkıldınız ve Erzurum'a gidip radyoda çalışmaya başladınız...

— Erzurum Radyosu, mahalli, küçük bir radyo. Doğudan Sesler Korosu'nda çalıyorum. O koro da amatör bir koro. Yani maaşlı bir koro değil. Erzurum Halk Oyunları Derneği'nin korosu. Korodakilerin çoğu zaten başka işlerde çalışıyorlar geçinebilmek için. En kötü durumda olan benim. Belediyede uyduruk kadrodan maaş alıyorum, onunla geçinmem de mümkün değil. Otelde ka-

lıyorum, aldığım para otelin parasını bile karşılamıyor. O arada başka bir iş daha buldular. Ilıca'nın Pulur İlköğretmen Okulu'nda bir koro kurmuşlar, o yıllarda Erzurum'da nota bilen tek adam benim. Burada, İstanbul'da Nida Tüfekçi'den öğrenmiştim notayı filan. Çocuk yaştayım, Erzurum'un kışları malumdur, kar diz boyu. Karda kışta ben Pulur İlköğretmen Okulu'na gidiyorum her cumartesi. Orada misafirhanede yatıyordum, sabahleyin de kalkıp dönüyordum. Ders verirken sınıfın hocası benim yanımda oturuyordu, çocuklar beni dinlesin diye. Küçüğüm onlardan, onlar mezun olunca öğretmen olacaklar. Her yaşta kocaman adamlar. Bir sene filan hem belediyede çalıştım, hem de orada ders verdim. O da tatmin etmedi beni. Yine sıkıldım.

Kalktım, tekrar İstanbul'a geldim. Gittim, mahkemeye müracaat ettim. Yaşımı yanlış yazmışlar, ben aslında '45 doğumluyum dedim, ki askere gidebileyim. Yaşımı büyüttüm, askere gittim.

— *Askerliği nerede yaptınız?*

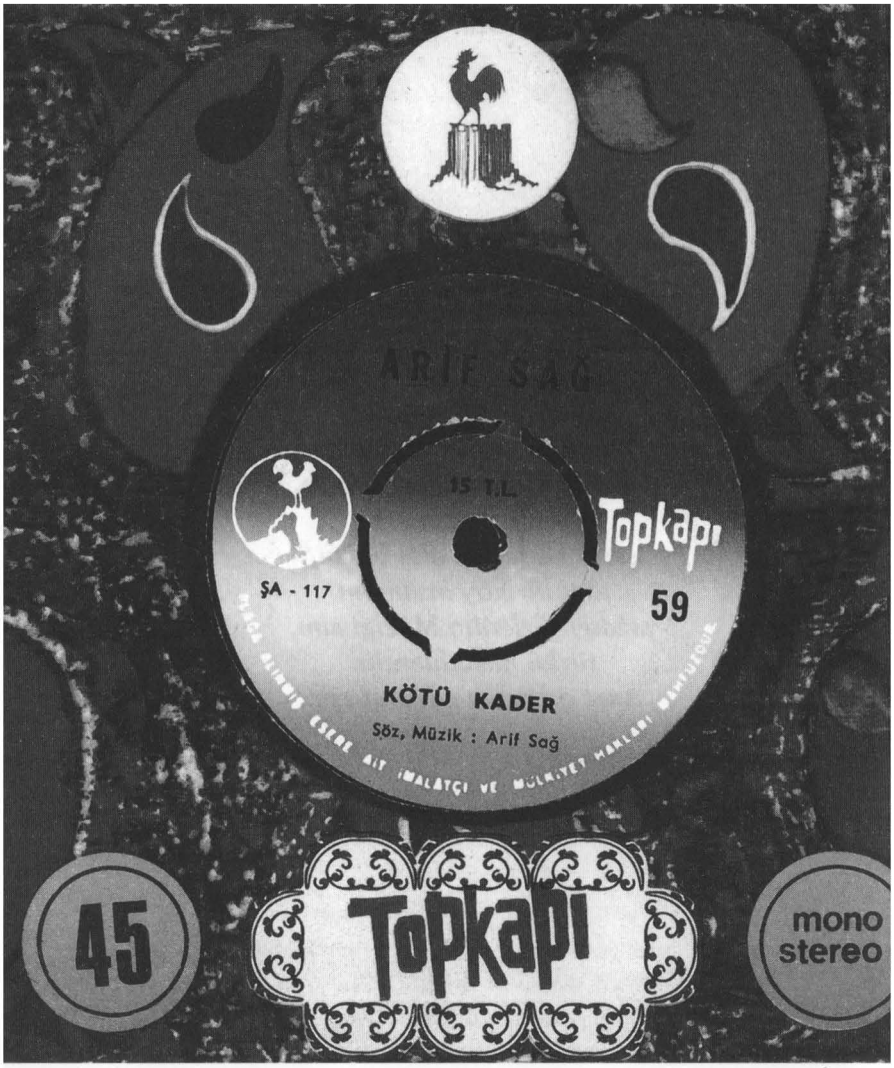
— Dört ay İzmir'de kaldım, sonra İstanbul'a geldim. İstanbul'da da bir yüzbaşım vardı benim, Hulusi Özkul. Yaşıyorsa Allah selametlik versin, öldüyse de Allah rahmet etsin. Hulusi Özkul çok disiplinli bir adamdı, sert bir adamdı. Kurmaydı, bağlama hastasıydı, hem kendisi hem karısı bağlama çalardı. Bir sene evlerine gittim, bağlama dersi verdim. O dönem Orhan da askerdi. Ben Kâğıthane'deyim, o Heybeliada'da. Ben istihkâm, o bahriyeli. Arkadaşlığımız sürüyor. Radyo sınavları açıldı, gittik, girdik, ikimiz de kazandık. Askeriz, haftada iki-üç gün radyoda stajyerlik kurslarına gidiyoruz. Birinci yılın sonunda staj dönemini iki yıla çıkardılar, sıkıldık, Orhan'la beraber bıraktık kursları.

— *Bu arada okul ne oldu?*
— Okul mokul yok. Taksitli ilkokulu bitirdim ya, yetmiyor mu?Allah Allah yetmiyor mu? Dünyanın fedakârlığını yapmışım, ilkokulun yarısını başka köyde, yarısını başka köyde okumuşum, bitirmişim. Kim becermiştir?

— *Peki, radyodaki stajı da bıraktınız?*
— Çünkü, TRT bir şeyler yaptı, tüzük mü değiştirdi, kurallar mı getirdi, hatırlamıyorum, bizi Diyarbakır Radyosu'na göndermeye çalıştılar, Orhan da ben de İstanbul Radyosu'nu bıraktık. Bu dediğim yıllar, 1968-69. İşte piyasa müziği ve arabesk müzikle sıkı sıkıya tanıştığım yıllar.

ARABESK YILLAR

Köyden gelmişsin,
daha dilini bile değiştirememişsin,
piyasanın hoşlandığı bir
orkestrasyon şekli var,
işte onu oluşturuyorsun.
Onun adı da arabesk müzik.
Benim o zamanki
şarkı sözlerimi alın bakın,
tam bir köy insanının
yazdığı şiirlerdir. Müziği alın,
türkü melodileridir.
Ama o zaman adı arabesk.

60'ların sonu. Arif Sağ "kaderinin kötü" olduğuna inananlara sesleniyor. "Kötü kader" adlı 45'liği taksilere, dolmuşlara giren ilk plaklardan. "Kötü kader", Arif Sağ'ın yüzünü güldürüyor. Hem çok para kazanıyor hem de ünlü oluyor.

— Radyodan ayrıldınız ve arabesk müzik döneminiz başladı. Niye?

— Koşullar öyle oldu. O koşullarda ben genç bir adamım, gelişmemişim, olgunlaşmamışım. İş güç, para pul yok. Nereden para kazanacağız, piyasa müziğinden. Ekmeği oradan yiyorsun. Piyasa müziği ne? Arabesk... Yedi yıl arabesk müzik yaptım. 50'ye yakın plağım var. "Kötü kader", "Ben ne biçim serseriyim", "Gurbet treni". Sözü müziği bana ait olan 150'nin üstünde bestem var. Bugün onları beste olarak kabul etmiyorum tabii. Hayatımdan sildim onları. Ama o dönem, 1975'e kadar olan süreç böyle geçti.

— Radyodan ayrılınca halk müziğine neden devam etmediniz?

— Yok öyle bir ortam. O zaman ortam arabesk istiyor. Orhan Gencebay'la bir anda fırladık biz. İkimiz de bir anda meşhur olduk. Şimdi 100 bin satış için mükemmel deniyor. O tarihte benim bir plağım 600 bin satardı. 45 plak yaptım. Bavulla para kazanırdık. Daha sonra bizim yetiştirdiğimiz çocuklar, mesela Mine Koşan, Hayri Şahin, hepsi çok meşhur oldu, çok para kazandılar. O zamanlar plak repertuvarı da yapardım, bütün ünlü sanatçıların arkasında çalardım. Zeki Müren'inden, Barış Manço'suna kadar çalmadığım adam kalmamıştır mesela.

Abartmayayım, günde 10-15 plak için stüdyoya girer, çalardım.

— *Paranın, ünün cazibesine kapıldığınızı söyleyebilir miyiz?*
— Şimdi hep geri dönüyorum, düşünüyorum. Orda bir inatlaşma da yatabilir. Bir tek nedene bağlayamam o günleri. Çok para kazanmak falan değil. O oturmuyor. Benim standardıma oturmuyor. Çünkü o çok para kazanma olayı hâlâ benim gündemimde yok.

— *Çok para kazanmak değil belki tek başına ama, tanınmanın, hani şu köyde yaşarken hayalini kurduğunuz itibarlı adam olmanın yolu olarak düşünmüş olabilir misiniz?*
— Belki. O yılları bugünden bakıp değerlendirmek zor. Ama köyden gelip şehirde tutunmanın bir aracı olduğu kesin. Yani en kısa yoldan ün ve para sahibi olmak, belki de burada hissettiğim o aşağılanmaya, bana değil benim gibi olan herkese yönelik, o kentli burun kıvırmalarına bir yanıttı. Kaldı ki ben müzik anlamında hepsinden üstündüm, ama onlar benim yaptığım müziği de (halk müziğini) aşağılıyorlardı. Ona da bir başkaldırıştır o yıllar. Bu arada biz müzikalitemizden de ödün vermedik. Müzikal kalitenin gelişmesine bizim müthiş katkımız olmuştur o dönem. 45'liği (yani iki parçayı) bir haftada çalar söylerdik biz. Bir haftada ancak bitirirdik iki parçayı. TRT'de yıllardır uygulanan bir olay vardır; dört parçayı yarım saatte okuturlar. Çünkü TRT'nin ayrılmış saati odur, yarım saati geçiremezsin. Dört parçayı yarım saatte çalıp, söylüyorlar, sen iki parçayı bir haftada çalıp söylüyorsun. Böyle bir de teknik ve müzikal bir kalite vardı bizde, müthiş bir emek vardı.

— O dönem yaptığınız müziği, müzik kalitesi açısından nasıl değerlendiriyorsunuz?
— Köyden gelmişsin, daha dilini bile değiştirememişsin, piyasanın hoşlandığı bir orkestrasyon şekli var, işte onu oluşturuyorsun. Onun adı da arabesk müzik. Benim o zamanki şarkı sözlerimi alın bakın, tam bir köy insanının yazdığı şiirlerdir. Müziği alın, türkü melodileridir. Ama o zaman adı arabesk.

— Arabesk müzikle ilgili görüşlerinize geçmeden önce, ilk plağınızı nasıl ve nerede doldurdunuz?
— Seher Uludağ diye bir sanatçı vardı. Plağı için çalışıyordum. Seher, Pathe plak firmasının (o dönemin en meşhur yapımcısıydı) sanatçısıydı. Repertuvar çalışması yaparken, türküleri söyleyerek öğretiyordum Seher'e. Çok sevdiğim bir insandır Seher, hayatımda unutmadığım insanlardan biridir. Şimdi Adana'da yaşıyor. İşte o repertuvar çalışmaları sırasında türkü söylerken, hem Seher'in hem de plak firmasının sahibi Murat Bey'in dikkatini çekiyor sesim. Bana "Sen de plak oku" dediler. Biraz nazlandım filan ama sonra okudum.

— Yıl kaç?
— Valla hatırlamıyorum. İstanbul'daki ilk yıllarım. Askerlik dönemi gibi.

— İlk plak hangisi?
— Bir yüzü, "Köprüden geçti gelin", bir yüzü de Karadeniz türküsü: "Yaylanın çimenine." Plakçı bu türkünün adını "Hagop'un meyhanesi" koymuştu, niye bilmem...

— Çok para kazandınız mı?
— Plaktan çok, repertuvar çalışmalarından, eşlikçilikten

para kazandım. Pek çok plakta ben çaldım, Orhan (Gencebay) çaldı o yıllarda. Orhan'la ben olmadan kimse plak okumaya girmezdi. Böyle bir dönem oldu.

ARABESKİN KÖKENİ

— Yeniden arabeske dönersek: 1980'li yılların en büyük tartışmalarından biri arabesk müzikti. Siz o tartışmalarda çok yer almadınız, daha çok Orhan Gencebay olurdu konuşmacı. Yeri gelmişken, sizin de arabeske bakışınıza yer verelim. Örneğin siz arabesk müziğin kökenlerini nereye bağlıyorsunuz?

— Çok eski tarihlere dayanıyor, gramofonun Türkiye'ye gelişiyle başlıyor. Evlere gramofon ve taş plaklar giriyor. Yani kentler köylere açılıyor. Köyde ağalar gramofon almaya başlıyor.

— Sizin ev de gramofon giren evlerden.

— Her köyde bir iki zengin vardır. İşte o zaman birdenbire o zenginlerin evlerine gramofonlarla birlikte taş plaklar giriyor. Herkes kendi dinleyeceği müzik türünü seçiyor, yoksa taşplak almıyor. Bu bir talep doğuruyor. Bu taleplerin çıktığı dönemlerde Türkiye'deki o ilk ekip, işte Zaralı Halil, Diyarbakırlı Celal, Erzincanlı Hafız Şerif, Erzurumlu Hafız Kaleli, Nizipli Deli Mehmet, Ürgüplü Refik, Malatyalı Fahri çıkıyor, plak okuyor.

— Ama bunlar halk müziği sanatçıları...

— Evet ama, plaklar İstanbul'da dolduruluyor. İstanbul'da "ince saz" diye bir saz oluşturmuşlar. Keman, cümbüş filan... Adamın köy yaşantısında olmayan şeyler. Ama burada hazır bir yapı var ve o yapıya uymak zorun-

da bırakıyorlar onları. Oradaki o ince saz ekibi kimlerden oluşuyorsa ve onlar halk müziğini ne kadar algılıyorsa, o kadar çalıyorlar. İşte o adam da okuyor ama kendi memleketinde okuduğu o özgürlükle, o iradesiyle okuyamıyor. Bana göre, çünkü ben dinlediğim zaman o yorumu yapıyorum. Saza uyduruyor sözlerini. Zaten burada aşağılanıyor ya, isteseler bile itiraz edemiyorlar. İstanbul plak piyasası bu adamları, "Yine bir çarıklı geldi" diye karşılıyor. Ben kendim 1968'lerde bile bunu duydum. "Yine tezek kokanlar geldi" diye arkamızdan konuşulurdu. O zamanlar daha da ağırdı durum. Ama talep arttıkça Anadolulu sanatçılar değer kazanmaya başlıyor. Bu sefer kendi çalıp söyleyenler başlıyor. Âşık Veysel, Ürgüplü Refik Başaran, Antepli Hasan Hüseyin, bir sürü insan var. Bu insanlar bağlamasını alıp şehre, stüdyoya giriyorlar. Şehirdekiler de ne menem bir çalgı diye ilgilenmeye başlıyorlar bağlamayla ve tıpkı gelenleri aşağıladıkları gibi bağlamayı da aşağılıyorlar, ilkel buluyorlar. Keman, cümbüş "ince saz" çağdaş onlara göre, bağlama ise ilkel! Klarnet çalarsan kaliteli adamsın, zurna çalarsan köylü!

— Şehre gelenler de bağlamayı, halk müziğini biraz deforme etmiyor mu?

— Bağlamasıyla şehre gelenler buradaki müzisyenlerle tanışıyor, kaynaşıyor. Bağlamanın o günkü koşullarda volümünün düşük oluşu, bağlama çalan adamları da arayışlara yöneltiyor. Mesela benim iddiam, bağlamanın sapının fazla uzamasının altında, tambura heveslenmek vardır. Tamburun sesinin daha çok çıkmasını sapının uzunluğuna bağlıyorlar. Bir bakıyorsunuz, bağlamanın sapı uzatılmış, 12 perde, bilemedin en fazla 17 perdelik olması gereken bir bağlamanın üzerine 40 tane per-

de döşenmiş. Niye? Tamburda da o kadar ya, ona benzesin diye.

Ya da iyi bağlama çalanlara, "Vay be ut gibi çaldı adam" derlerdi. Bu hep öykünme. Bağlamayı bir yerlere bağlama gayreti.

Bu arada hayatımıza radyo giriyor, halk müziği çalınıyor radyolarda. İkinci bir talep doğuyor. Türküler derleniyor, notaya dökülüyor. Sonra televizyon yayını başlıyor. Bu kez Yurttan Sesler Korosu kuruluyor, halk oyunları ekiplerine ihtiyaç duyuluyor. Halk müziği de para kazandırmaya başlıyor insanlara. Ondan sonra bir bakıyorsunuz, gazinolar türkücü arıyor. Niye? Çünkü artık köylülerin kente gelişi hızlandı. Eskisi gibi üç ayda bir falan gelmiyor. Tren var, otobüs var, kentlerde akrabaları var, biniyor geliyor. Kars'tan Mehmet Efendi, trene koyunları dolduruyor, geliyor, burada satıyor, cebine paraları koyuyor, gidip bir yerde eğlenmek istiyor. Eğlenirken de bildiği, sevdiği müzik türünü istiyor.

Sonra benim gibi yetenekli insanlar köyden gelmeye başladı bu sefer. Benden önce rahmetli Yılmaz İpek vardı. Çok iyi bağlama çalardı, bağlamayla konçertolar çalardı, gitar konçertosu, ut konçertosu çalardı, taksimler yapardı. Mendil takardı bağlamasının altına, sazın sesini matlaştırır, uta, tambura benzetirdi. Biz de Yılmaz İpek'i beğeniyoruz, fırtına gibi bağlama çalıyor. İzmir Radyosu'nda yıllarca çalışmıştır ve bağlamayı süratli çalan Türkiye'deki ilk insanlardandır. Bektaşidir. Bir yerde sahnede çalacağız, kuliste bir yerdeyiz. Ben de iyi çalıyorum ama herkes onu biliyor. Ben de başladım bağlamayla keriz atmaya, Yılmaz İpek'le yarışacağım ya...

— *Keriz atmak ne demek?*
— Keriz atmak dediğimiz şey, argo tabii, deforme etmek, yani bağlamayı ne kadar deforme ederek çalarsam o kadar hoşlarına gidiyor. Benim de bekârlık, gençlik yıllarım, genç kızların hayran hayran bakışı hoşuma gidiyor. Keriz atmanın müşterisi bol olduğu için, bol bol yapmak zorundasın. Arz talep meselesi yani. Şimdi, bugün bakınca o günlere, keriz atmak da bağlamayı arabeskleştirmek bir nevi...

— *Arabeski anlatıyordunuz...*
— Sonra, pikaplar taksilere girdi. Türkiye'de o zaman sanatçı olmanın ölçüsü taksilerdi. Takside plağı olan adam ünlüdür. Takside plağın yoksa yandın. Mesela biz ilk başladık, ben o zaman "Kötü kader" diye bir şey okumuştum, 1967 veya '68'te. Köy kökenliler arasında ilk taksiye plağı giren adam oldum.

— *Türkü plakları da doldurmuştunuz, ama onlar taksiye girmedi, öyle mi?*
— "Gafil gezme şaşkın" filan var ama onlar taksiye dalamadı. "Kötü kader" bir anda taksilere girdi.

— *"Kötü kader" ve bütün öteki, şimdi unutmak istediğiniz şarkılarınızın sözlerini yazarken nelerden besleniyordunuz? Köyden gelmiş olmanızdan mı?*
— Valla bilemiyorum. Köy ve köylülük en etken faktör. Bir de o zamanlar eğlence demek pavyona gitmek demekti. Biz de giderdik pavyona, pavyon kadınlarının o klasik hikâyeleri vardır ya, o hikâyelerini dinlerdik onların. Ondan sonra, eve gidince de müziğimizin şiirlerini yazardık.

— "Kötü kader," o kadınların öyküsü yani. Nasıldı sözleri?
— Hatırlamam ki. Söyledim sana, sildim ben o günleri, unuttum.

Ama tabii öykü, o kadınların öyküsüydü. Orada onları dinlerdik, gelir yazardık. Çünkü o kesimin sevmesi önemli. Onların sevmesi de önemli. Yani o hizmet sunan kadın kesimi var ya, o zaman onların dinletmesi de önemli. Çünkü onlar büyük bir kesime ısrarla sevdikleri müziği dinletiyorlar. Yani bugünkü adıyla promosyon. Üstelik bedava...

PAVYONDA DİNLENİRSEN SATARSIN

— Pazar öyle mi belirleniyor?
— Evet, çünkü o tür müziğe televizyon, radyo kapalı. Nasıl duyuracaksın kendini, nasıl tanıtacaksın? Taksiye gireceksin, hayat kadınları seni dinleyecek, dolayısıyla dinletecek filan. Onlar seni beğendiyse köşeyi dönüyorsun, pazarın oluyor. Arabesk müziğin pazarı da öyle başladı. Ben de o işin içine girdim, o zaman epey plak çıkardım işte. Çok paralar kazandım, çuvalla paralar kazandım.

— Bir tek "Kötü kader"le mi?
— Başladık 45'liklere, arabesk müzikle taksiden içeri dalmışım, çıkar mıyım dışarı? 1975'e kadar devam etti bu.

— Bu arada Orhan Gencebay'la çalışıyorsunuz, değil mi?
— Evet, aynı dönem. Birlikte de çalıp söylüyoruz, ayrı ayrı da... Ama o arabesk döneminde hayatımız beraber gidiyor yani. Hatta onun plağında ben çalmışımdır, benim plağımda o çalmıştır, birlikte bazı plaklara çalmışızdır.

— Arabesk müziğin çıkış noktasına dönersek...

— Bizden önce de var tabii arabesk müzik. Taa, Osmanlı dönemine dönmek lazım. Osmanlı döneminde buradan Bağdat'a, Mısır'a hocalar gitmiş. Ünlü bestekârlar zamanında gitmiş, oralarda hocalık yapmış. Şimdi çok doğaldır ki bir insan öğretirken öğrenir de aynı zamanda. Bu kuraldır yani. Tabii oralara gidip ders verirken, oralardan da bir şey almışlar. Onların getirdikleri, buradaki öğrencilere de yansımış. Mesela Sadettin Kaynak'lar filan bestelerinde zaman zaman arabesk formu işlemiştir. O yıllardan gelen bir koku, bir tat Türk Sanat Müziği içerisine de girmiştir.

Ayrıca, başından beri dediğim gibi bir pazar olayı var. Plakçılar (şimdi kasetçiler-CD'ciler) Çarşısı var. Unkapanı diye bir olay var müzikte. Yapımcılar faktörü yani. Türkiye'de müziği İMÇ, yani İstanbul Manifaturacılar Çarşısı içindeki yapımcılar belirler. Neden? Çünkü, plağı (kaseti-CD'yi, her neyse) onlar satıyor, pazar neyi istiyorsa, onlar da onu yapıyor ki satsın. Dün de öyle yaşandı, bugün de öyle yaşanıyor, yarın da öyle yaşanacak.

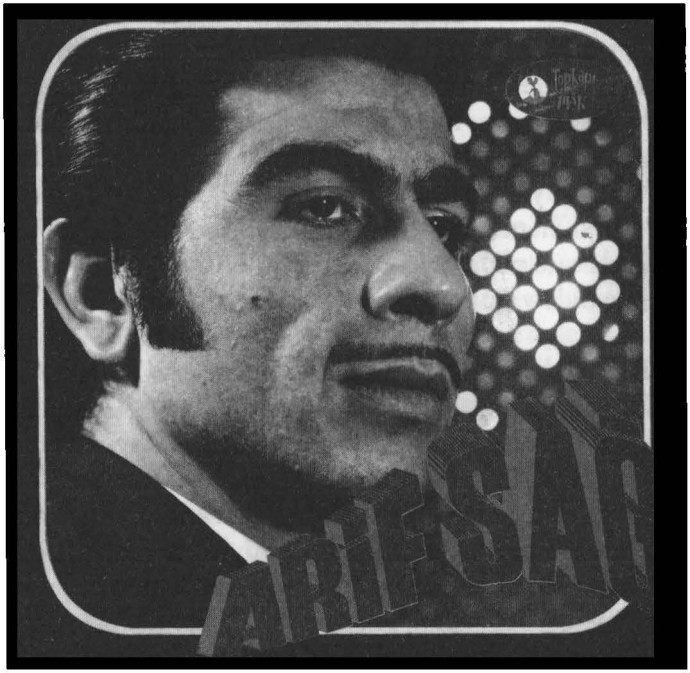
— Bizim anne babalarımızın bildiği ilk arabesk sanatçı Suat Sayın'dı.

— Ama ondan önce Sadettin Kaynak var. Niye tek başına, Suat Sayın'ın başını yakalım. Daha öncesi var. Suat Sayın çok becerikli bir biçimde Arap müziklerinin üzerine Türkçe sözler oturtarak böyle bir dönem başlattı ve müthiş tutuldu o şarkılar. Ve o gelenek başladı. O gelenek devam ederken bizim gibi halk müziği yapanlar da yavaş yavaş o müziğin içine bir yerden kaydı, girdi. Sonra giderek olay böyle rayından da çıktı. Çünkü biz o zaman arabesk müzik yaparken de müzikal bir kalite yakalıyorduk. Ama şimdi, bizden sonra müzik ka-

litesi falan bitti. Çünkü olayın şekli değişti. Hatta bir ara acılı arabesk - acısız arabesk falan diye, devlet bile o tartışmanın içersine girdi yani. Böyle bir garip şeyler oldu.

Şimdi öyle insanlar çıktı, şarkı söylemeye başladı ki... Yani arabesk söylemesi veya türkü söylemesi önemli değil, şarkı söylemesine olanak olmayan insanlar şarkı söylemeye başladılar. "Kaderim beni meyhaneye düşürdü" deyip bağıran adam meşhur oldu.

O aralar, benim de gençlik yıllarım, cahillik var tabii.

60'lı yıllardan yani "yaşanmamış" sayılan yıllardan bir başka plak kapağı: Topkapı Plak'tan çıkan bu 45'lik Arif Sağ'ın, "Hayat uçurum oldu", "Seven umutlu olur" gibi o dönem yaptığı çok satan parçalarını evlere, dolmuşlara, kulüplere taşıyor...

Dedim ya ne kadar keriz yaparsam (bağlamayı deforme ederek çalmaya bu adı veriyorlar o zaman) o kadar etrafımda hayran birikiyor, o kadar çok para kazanıyorum.

Beyoğlu'na çıkardık Orhan'la. Arkamıza takılırlardı falan, hoşumuza giderdi bizim. Şimdi benim arkama takıldıkları zaman benim hoşuma gitmiyor, kaçıyorum hemen. Ama o zaman hoşuma giderdi. Sonra rahatsızlık duymaya başladım bu durumdan. Düşünce yapım, olayları algılayışım, değerlendirişim değişmeye başladı.

ARABESKTEN UZAKLAŞMA

— *Neden rahatsızlık duymaya başladınız?*
— O yıllarda nedenini pek açıklayamıyordum. Kadere filan inanmamaya başladım. Şimdi bir şeyi pazarlıyorsun ama pazarladığın şeye de inanmıyorsun. O zaman sahtekârlık yapıyorsun dedim kendi kendime. Şimdi ne yapayım, ne edeyim, tam çelişkilerdeyim işte, plak da okumuyorum, plakçı geliyor, gidiyor falan, yani plağı da durdurmuşum, okumuyorum. Ciddi de para kazandığım dönem. Ama işte giderek, diyorum ya, kafamda bir şeyler oluşmaya başladı. Sonra ben ani bir kararla o işi kestim. Birden bıçak gibi durdurdum. Bitti. '82 yılına kadar plak okumadım.

— *Tövbe dönemine geçmeden önce, biraz daha arabesk müzik döneminize ilişkin konuşmak istiyorum.*
— Bir gerçek var ki yaptığım iş yanlıştı. Şimdi burada çözmeye çalıştığımız şey şu, yanlışın faturasını kime yükleyeceğiz? Yanlışın faturasını bana mı yükleyeceğiz, yoksa Türkiye'nin o gün geçmekte olduğu yola mı, gittiği noktaya mı, yoksa anama, babama mı yükleyeceğiz? O

bir süreçti ve yanlıştı. Belli meseleleri suçlayıp benim yapmış olduğum yanlışı aklamak istemem. Öyle bir derdim de yok zaten. Onu yapmışımdır, o gelmiştir, geçmiştir. Ama aradan işte 1975-2003, 28 yıl geçmiştir. Valla, artık değiştiğime inanırım. Benim de o kadar değişme hakkım var herhalde!

— 2003'te, Arif Sağ geriye dönüp baktığında o arabesk müzik dönemini ve arabesk müziği nasıl değerlendiriyor?
— Benim birkaç tane beyanatım vardır, arabesk yıllarıyla ilgili. Hatta Şan Tiyatrosu'nda, Cemile (Kutgün) beni sahneye çağırırken o laflardan birisini söyledi: "Yaşamadığım yıllar."

— O yıllarınızı "yaşanmamış yıllar" diye tanımlamanız çok ağır değil mi, çok büyük bir reddediş?
— Daha ağırlarını söyledim: "Halkıma ihanet ettiğim yıllar" dedim. "Cehalet dönemim" dedim. Bir sürü isimlendirmeler yaptım o döneme yönelik. Bunların hepsi doğruydu. Ama bir doğru daha vardı: Sonuçta ben bu ülkede doğmuş, büyümüştüm. Bu ülkede, o yıllarda, su bir tarafa doğru akıyordu. Yani tek başına kalkıp gelmişsin, işte hayatı tek başına göğüslüyorsun. Bambaşka şeyler de olabilirdi. Ne bileyim, mafyanın eline geçerdim, kabadayı bozuntusu olurdum, pavyon kabadayısı olurdum. Ama olmadım, yaşımın küçüklüğüne rağmen, gözümün her türlü boyamaya açık olmasına rağmen, olmadım, o çevrelere girmedim. Öyle ya da böyle kendimi korumuşum. Ama yine de bazı şeylerden de koruyamamışım. Bazı akımlara da kapılmışım. O arabesk yıllarını bu akımlardan birisi olarak görmek lazım. Yani işte dedim ya, ilgi görmek, beğenilmek, cebinin para görmesi, araba sahibi olmak.

— *Nasıl yaşadınız o yıllarda?*
— O yıllarda genç yaşta Beyoğlu gibi bir yerde, çok lüks bir bürom vardı. Yanımda adamlar çalışıyor. Elektroniğe düşkünüm ya, her türlü teybi, kayıt cihazını alabiliyorum. Oturuyorsun, müzik yapıyorsun, insanlar sana hizmet ediyor falan. Geliyor, gidiyor kadınlar, kızlar, insanlar, onlara beste veriyorsun, onların işlerini yapıyorsun. Böyle bir süreç, bir dönem yaşıyorsun. Çok da keyifli bir dönem. Albenisi var, her şekilde faydalanıyorsun, padişah gibisin. Neredeyse ayaklarını da yıkayacaklar.

— *Tıpkı çocukluğunuzda, köyde, aile içinde yaşadığımız gibi, "kralsınız" yani...*
— Evet, işte. Bir de öyle bir hayalim var ve sanki o hayalimi oluşturdum diye de bir havaya girdim. Tabii köyden gelmişsin, kenti öyle zannediyorsun. Diyorsun ki, kent o zaman böyle bir şey. Buna rağmen, müzikal zenginliğin de yakasını bırakmıyorum ama. Bütün bunları yapıyorum ama, aynı zamanda İstanbul'da "Arif Sağ güzel bağlama çalıyor"u da dedirtiyorum. 1975'te konservatuvar kuruluyor, koca Türkiye'de birkaç kişi akıllarına geliyor, biri de benim. Bu çok önemli. Beni oraya taşıyan, o arabesk tarzım değil. Beni oraya taşıyan o müzikal kalite.

Benim yaşamım bölüm bölüm.

AŞAMA MI, BÖLÜM MÜ?

— *Aşamalar var diyebilir miyiz?*
— Var ama aşama mı, ona bu işe bilimsel olarak yaklaşan, araştıran insanlar karar verir. Benim aşama demem doğru değil, ama bölümler var. Her zaman aynı şeyleri

yapmamışım. Bir süre bunu yapmışım, bir süre sonra şunu yapmışım falan filan...

Mesela başka bir şey söyleyeyim: Arabesk yıllardan sonra yeniden halk müziğine döndüm, türkü kasetleri yaptım, konserler verdim. Bu kez de, Arif Sağ Alevi müziği yapar kanaati oluştu. Bu yanlış bir kanaat. Arif Sağ Alevi müziği yapar, doğrudur ama Arif Sağ sadece Alevi müziği yapmaz. Kasetimi alın, bakın. Diyelim 12 parça okumuşsam, 12 parçanın içinde en fazla üç tane deyiş vardır. Geri kalan dokuz tanesi başka yörelerden türküdür. O dokuz türküyü görmezler, o üç tane Alevi deyişinin üstüne oturturlar beni.

— Alevi olduğunuz için böyle bir kanaat oluşmuş olabilir mi?

— Alevi kimliğimin de payı var ama asıl neden, TRT ve devletin o günkü ideolojisi. TRT yıllarca Alevi deyişlerini yasakladı, çalmadı. Çaldıracağı zaman da sözlerini değiştirdi. Yani Ali'nin yerine Dost denildi. Ya da Ali'nin yerine Leyli dediler. Aleviliği anlatan deyişlerin üzerine, götürdüler başka sözler oturttular. Mesela, "Yine dertli dertli", Karacaoğlan'ın şiiridir. Karacaoğlan'ın Alevilik ve Alevi felsefesiyle ne alakası var? Alevi cemlerinde, cemaatlerinde çalınıp söylenen deyişlerin içerisinde Karacaoğlan yoktur. Mahmut Erdal, TRT denetiminden geçsin diye, "Kırklar semahı"nın müziklerinin üzerine Karacaoğlan'ın sözlerini oturtuyor, denetimden öyle geçiyor. O sözler semahın asıl sözleri değil.

— Hâlâ böyle mi söyleniyor?

— Evet. "Kırklar semahı"nın sözleri Daimi'nindir. Yıllarca biz bu yasaklarla yaşadık. Sonra özel televizyonlar, radyolar kuruldu da Alevi deyişleri çalınır oldu.

Ama biz çok büyük mücadele verdik. 1980'den sonra, bizim "Muhabbet" seri kasetlerimiz çıktı, biliyorsun. İşte kasetlerde deyişleri gerçek sözleriyle okuduk. Mesela, "Kul olayım kalem tutan ellere, katip arzuhalim yaz yare böyle" derler; "yaz yare" değil, "yaz Şah'a böyle". Çünkü o olay şu: Pir Sultan'ı Sıvas'ta asacaklar. Hızır Paşa çağırıyor, diyor ki, "Bana üç tane deyiş söyle, içinde Şah geçmesin, seni affedeceğim." Pir Sultan üç tane deyiş söylüyor, üçünde de Şah geçiyor. O deyişlerden biri, "Kul olayım kalem tutan ellere"dir. Şimdi Pir Sultan'ın kellesini verme pahasına söylediği deyişi, kalkıyorsun kıytırık iki tane cahili oraya görevli tayin ediyorsun, ondan sonra bu lafları değiştirtiyorsun. Düşünebiliyor musun? Bunlar çok acıdır ve arkasında yüzyıllar yatan bir felsefenin uzantısı olan bir kültürün katledilmesidir. İşte bizim kuşağın birdenbire oraya çıkıp bunları söylemesi aslında bir başkaldırıydı. Küçük çapta da değildi, irice bir başkaldırıydı. Biz çıktık dedik ki, bakın kardeşim doğrusu budur: "Ben de bu yayladan dosta giderim" değildir, "Ben de bu yayladan Şah'a giderim"dir. Beğen, beğenme, sev, sevme. Adı o, işine gelirse söylersin, işine gelmezse parçayı tümden söylemezsin. Ama içeriğini değiştirip, rezil edip söylemenin anlamı var mı? Ama biz, Yavuz'un (Top), Musa'nın (Eroğlu) devreye girişi, rahmetli Muhlis Akarsu'nun o noktada bizimle birlikte oluşu, bizden bir önceki kuşakta Ali Ekber'in (Çiçek) ciddi gayreti ile müthiş bir çıkış yaptık. Sözü toparlarsak, benim Alevi müziği yapıyor damgası yememde bu çıkışların payı büyük. Bir şeyin altını çizmem lazım: Ben Alevi müziği yapıyor denilmesinden rahatsız değilim. Diyorum ki, evet, doğru ben Alevi deyişlerini hem de orijinal olarak söylüyorum, ama başka türküler de söylüyorum.

— Ben yeniden arabeske dönmek istiyorum. Arabeskin doğuşuna dair yorumlarınızı aldık. Peki neden bu toplumda arabesk müzik bu kadar tuttu. Neden, tıpkı sizin yaşamınızda olduğu gibi toplum genelinde de bir "dönem" olarak kalmadı da hâlâ dinlenen, hâlâ müzik sektörünün önemli bir bölümünü ayakta tutan bir tür oldu, oluyor? Siz nasıl yorumluyorsunuz bunu?

— Bizim toplumumuzun altyapısında bir kadercilik, bir mutsuzluk var. Aşk hikâyelerimize bakın, kavuşmak yok. Hiçbir âşık birbirine kavuşamamış, aşk dediğin zaman Kerem ile Aslı geliyor akla. Âşık dediğin biraz Kerem gibi yanmalı, Leyla olmalı, Mecnun olmalı, hikâyelerimiz hep bu. Bir dönem Türk filmlerine bakın, aynı tema; kavuşulmayacak, kavuşulunca filmin sonu doğru olmuyor. Finalde ölürler ve öldükleri zaman ellerini kavuştururlar. Çünkü öbür dünyada Tanrı onları buluşturacak. İnanç bu olduğu için, bütün o duygusal boyutunu da oraya oturturuyorlar. Arabesk de belki bu duygulara, bu inanca hizmet etti, ediyor. Anadolu'daki oturmuş sistem, ulus devlet anlayışı değil, kul anlayışı üzerine kurulmuş. Halk, padişahın kulu. Senin deden, onun dedesi, onun dedesi, "Padişahım çok yaşa"yla büyümüş. İşte bir tarafta Allah, bir tarafta peygamberin, bir tarafta inancın. Yaşam bunların üzerine kurulu. Diğer taraftan, sana en olumsuz anı bile şükürle karşılama öğretilmiş. Takdiri İlahi'ye inanıyorsun. Yani olan biten her şey Allah'ın emriyle olmuştur. Ha, o zaman bizim öyle fazla mücadeleci olmamıza, direnmemize gerek kalmıyor. Çünkü kararlar verilmiş ya da veriliyor. Çünkü ya Allah'ın emriyle olacak, ya padişahın emriyle olacak. O zaman ne oluyor? Kadercilik yaşamın cilası. Yaşamını, kültürünü, sanatını kade-

rin üzerine oturtuyorsun. Sana şehirde kötü tohum veriyorlar, ekiyorsun, buğday bitmiyor, "kader" diyorsun. Dolayısıyla kaderi bünyesinde barındıran bir müzik türünün çok kolay sevilir olması hayretle karşılanması gereken bir olay değildir. Bence sorun, arabeski o noktada sevip sevmemek, beğenip beğenmemek değildir. Arabeski oluşturan koşulların bu ülkede neden hâlâ daha var olduğunu tartışmalıyız. Arabesk müziği yapanlar, dinleyenler benim fazla ilgi alanıma girmiyor, ben toplumda bunu besleyen koşulların, düşünce yapısının neden hâlâ değişmemiş olduğuyla daha çok ilgileniyorum.

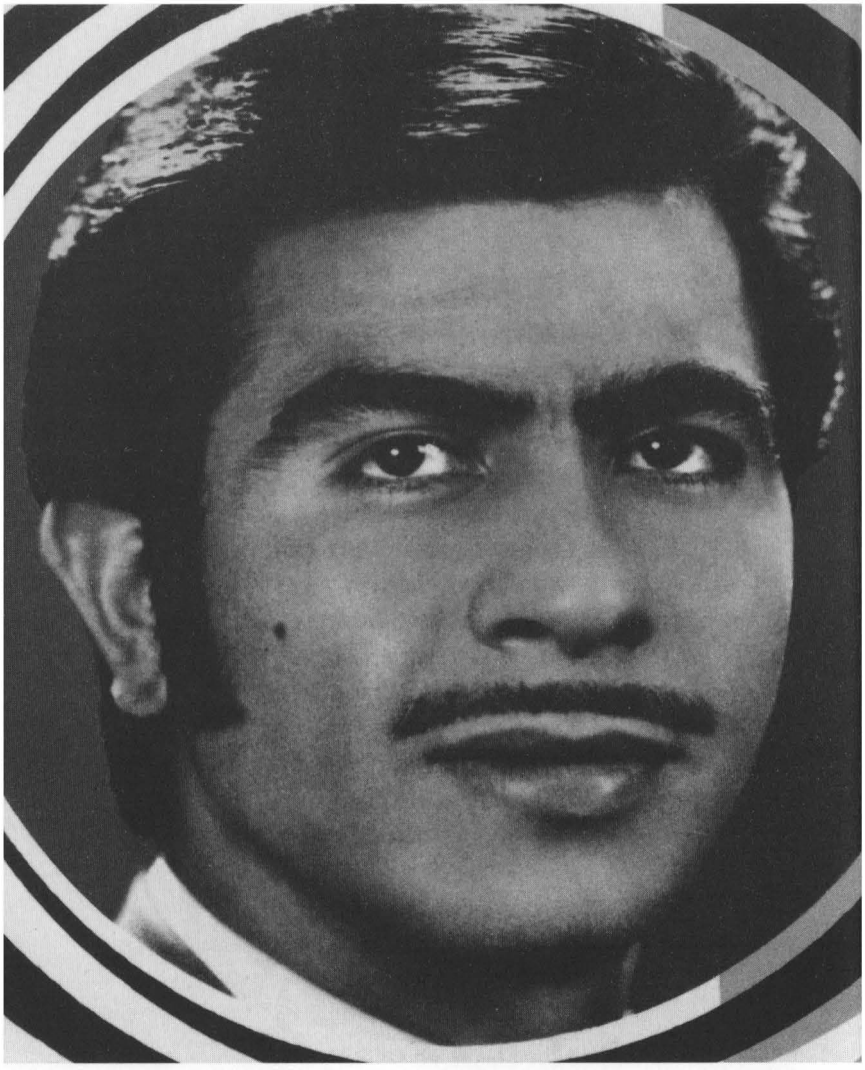
Diyelim ki dün koşullar öyleydi. Ama bugün Türkiye'de bırakın vilayeti, neredeyse her kazada bir üniversite var. Avrupa Birliği'nin kapılarındayız. Yüzümüzün bir tarafı bu ama bir tarafında hâlâ arabesk yaşıyoruz. Tartışma boyutumuz "kokorecime karışmasınlar"ı aşamadı.

Benim arabeskten halk müziğine yeniden dönüşümde bu düşüncenin payı olmuştur. Çok küçük çapta da olsa, başka kelimelerle de olsa, o günlerde de aklımın bir köşesinden bu düşünceler geçmeye başladı diye düşünüyorum. Çünkü, bir ara "Ben ne yapıyorum?" diye kendi kendime sorduğumu hatırlıyorum. Yani kafam başka bir şeyi söylüyor, ama ben başka bir şey pazarlıyorum diye düşünmeye başladığımı hatırlıyorum.

Toplumun düşünce tarzı, ekonomik yapısı, sosyal yapısı müziği ve sanatçıları da etkiliyor tabii. Mesela bu günlerde dini müzikler okuyan, ilahiler okuyan sanatçılar çıktı ortaya. Şimdi pazar onlardan yana...

1968-75 ARASI: YAŞANMAMIŞ YILLAR

Biz Orhan'la aynı
dönemde, aynı işe başladık.
O kadar uzun beraberliğimiz oldu,
kendisini evrimlemedi
mi diyeyim, bulunduğu yerden
mutluluk mu duydu
diyeyim, bilemiyorum.
Ama Orhan başladığımız gibi,
hâlâ aynı gidiyor.
1970'lerde hangi felsefeyse,
neyse o dediği, aynen,
bugün de onu diyor.
Kendisini o noktada
klasikleştirmiş diyelim.
Aşama yapmıyor.
Adını ne koyarsan koy.

70'li yıllar. Arif Sağ'ın görünümü değişmiyor ama içinde fırtınaların koptuğu bir dönem. Bugünden bakınca pek çok şey söylenebilir. O "Aydınlanma Dönemim"in başladığı yıllar demeyi tercih ediyor.

— Peki arabeski bırakalım, sonra ne oldu da ben türküye dönmeliyim dediniz?
— Dünyaya bakışım değişti. "Köyden indim şehire" şaşkınlığını üzerimden attım. Politize oldum. 1970'li yıllarda siyasi yapı değişti. O güne kadar hayata o çerçeveden bakmadım ben. Hayata hep bağlama, müzik, işte ünlü olmak, lüks giyinmek, lüks gezmek, iyi para kazanmak olarak baktım. Yani idealim oydu. Sonra giderek dünyaya bakışım değişti. Bu sefer kendini kontrol etmeye başlıyorsun. Yani ben ne yapıyorum diyorsun, kendini yargılıyorsun.

— Her şey böyle kendiliğinden mi oldu? Bir yazı, bir olay, bir düşünce olmadı mı sizin değişiminizde etkin olan?
— Tabii oldu. 12 Mart var bir kere. 12 Mart öncesi yaşananlar var. O tarihe kadar tek derdim bağlamayı iyi çalmak, İstanbul'a nüfuz etmek, kentli olmaya çalışmak, iyi para kazanmak filandı. Ama giderek siyasi bilincim gelişmeye başladı. Hatta o döneme "Aydınlanma Dönemim" bile denebilir. Kendime geldim ve eski Arif Sağ'ı 1975'te öldürdüm, mezara gömdüm. Yani 1968-75 arasını yaşanmamış yıllar sayıyorum. 1968'den önce de türkü plaklarım vardı, sonra arabesk söyledim. Şimdi durup geriye baktığımda, demek ki diyorum, o yılları yaşamam gerekiyormuş. Pir Sultan'ı bile o yıllarda anladım.

Pir Sultan ne diyor, ben ne diyorum diye düşünmeye başladım. Ben yaptığım müzikle, kenar mahallelerde yaşayan, gecekonduda yaşayan insanları kaderciliğe, hüzne boğuyorum diye düşünmeye başladım. Ona direnmeyi, değiştirmeyi öğretmiyorum Pir Sultan gibi... Tam tersine, onun o durumunun kader olduğunu savunuyorum. Diyorum ki, bu senin kaderin ve teslim ol. Böyle, aşağılık bir şey yaptığımı fark ettim.

— O dönemde yaptığınız bestelerden söz ediyorsunuz, değil mi?

— Evet, işte kaderi anlatıyorsun, alın yazısını anlatıyorsun. Çırpınma kurtulamazsın, senin kaderin bu diyorsun insanlara sürekli. Böylece, Anadolu'dan gelmiş, İstanbul'da karnını doyuramamış bir sürü insanın fukaralık yanını, onların garibanlığını alıyorsun ve onu kültürel anlamda müthiş sömürerek para kazanıyorsun. Böyle bir şerefsizlik. Müthiş bir şey bu. Ben tabii bunu uzun bir dönem algılayamadım. Sonra ayıldım. 1975'ten sonra benim de bir taraf olma düşüncem gelişti. Öyle ortalıkta ipsiz sapsız bir adam, tarafsız falan, böyle bir adam olmaz. Bir de çocukluğumdan aldığım bir kültür var. O felsefenin getirmiş olduğu bir yapı var. Geçmişe, tarihine bakıyorsun, seni yaratan bir şeyler var. Sen oralardan gelmişsin buralara. Kendini eleştirmeye başladığın zaman bir bakıyorsun, ihanet içindesin. Sen kendi gerçeğine ihanet ediyorsun.

ORHAN GENCEBAY ARKADAŞIMDIR

— Bu düşünceler içindeyken Orhan Gencebay'la arkadaşlığınız sürüyor hâlâ...

— Tabii, Orhan'la hâlâ arkadaşım. O yıllarda birdenbire bıraktım plak okumayı. Altı ayda bir plak okumama, büyük paralar kazanmama rağmen kestim. Yeniden gittim radyo sınavlarına girdim. Radyo sınavlarında kemençe kadrosunu kazandım.

— Orhan Gencebay'a nasıl anlattınız bu düşüncelerinizi?
— Öyle oturup da konuştuğumuz bir durum olmadı. Benim yaşadığım değişim bir süreçti. Bu sürecin sonunda yollarımız ayrıldı.

— Sonra Orhan Gencebay yoluna devam etti. O yolu müzikal anlamda nasıl değerlendiriyorsunuz?
— Biz Orhan'la aynı dönemde, aynı işe başladık. O kadar uzun beraberliğimiz oldu, kendisini evrimlemedi mi diyeyim, bulunduğu yerden mutluluk mu duydu diyeyim, bilemiyorum. Ama Orhan başladığımız gibi, hâlâ aynı gidiyor. 1970'lerde hangi felsefeyse, neyse o dediği, aynen, bugün de onu diyor. Kendisini o noktada klasikleştirmiş diyelim. Aşama yapmıyor. Adını ne koyarsan koy.

Ama şunları da eklemeliyim: Orhan, "Ben arabesk müzik yapıyorum" demiyor ki. O, "Ben özgün müzik yapıyorum" diyor. Ben bugüne kadar onu eleştirmedim, eleştirmem de. Bu bir seçimdir. Orhan kendi müziğini yaptı, ben aslıma, türkülere, deyişlere döndüm. Bu bizi iki zıt kutba itmedi. Çünkü Orhan Gencebay'ın da altyapısında halk müziği vardır. Türkiye'de bugün pek çok bağlama çalan insan var. 60'lı yıllarda, biz çocuktuk o zaman, Orhan benden bir yaş küçüktür, o yıllarda biz bağlama çalınca insanlar ağlardı. Dolayısıyla bizim Orhan'la ilişkimizin, samimiyetimizin, dostluğumuzun sıcaklığının bitmemesinin altında halk müziğine olan ortak sev-

damız vardır. Orhan Gencebay, halk müziğine olan sevdasını hiçbir zaman yitirmemiştir.

Ama benim ve onun dünyaya bakışı aynı değil. Çok doğaldır ki bu farklı bakış açımız müziğimize de yansımıştır. Birbirimizin görüşlerine yüzde yüz katılmasak da her zaman, Orhan Gencebay'ı ben bir kalemde silip atamam. Orhan Gencebay, bu ülkede bağlamanın tanınmasına çok ciddi katkıları olan bir sanatçıdır. Bir diğer boyutu, Orhan'ın yaptığı müzik arabesktir, değildir, buna halk, müzik adamları karar verir ama bir şey vardır ki, Orhan'ın yaptığı müzikte bir kalite vardır. Şimdi günümüzde adına arabesk sanatçısı denilenlerle onu aynı kefeye koymam, koyamam. Yaptığı müziği de tasvip etmem, o ayrı.

— Yeniden size dönersek, niye Radyo sınavlarında bağlama değil de kemençe bölümüne girdiniz?
— Bağlama kadrosu yoktu. O sırada kemençe için adam aranıyordu. Kemençe kadrosundan İstanbul Radyosu sanatçısı oldum.

— O kazandığınız bavul dolusu paralar ne oldu peki?
— O kazandığım paralar geldiği gibi gitti tabii. Diyorum ya, lümpen bir yaşam yaşamışım, yani işin gerçeği de o. Bir de parayla pulla ilişkim pek iyi olmadı. Ne o zaman, ne de şimdi. Hâlâ daha banka ne işe yarar bilmem. Sadece ayda bir maaşımı almaya giderim. Elektronik aletlere düşkünlüğüm vardır. Yurtdışına çıktığımız zaman herkes üst baş peşine düşer, ben elektronik mağazalarını gezerim. Şu stüdyoyu bile (Arif Sağ Müzik Okulu) o hastalığımla yaptım. Evdeki fazla aletlerle stüdyo kurdum. Bir de tabii, geleneksel yapımızdan kaynaklanan, anadan babadan, geldiğin kültürden kaynaklanan, ekonomiye yönelik bir cahillik var. Parayla para kazanmayı bilmeyiz biz.

Bir konuşmamda anlatmıştım, İstanbul'da bir sürü Alevi iş adamları vardır. Bunların içinde enişte lerim var, akrabalarım var. Bunların hepsi büyük paralar kazandılar İstanbul'da. Ama sağlıklarını yitirdiler. Tatil yapamadılar, kendilerine izin veremediler, denize giremediler. Bu ne biliyor musun, çünkü öyle bir gelenekleri yok. Parayla son yirmi yılda tanışmış, neye yaradığını bilmiyor.

— *Yaşama kültürü yok yani?*
— Yok, bilmiyor. Para neye yarar diye sorduğun zaman, parayla iyi bir daire alırsın, lüks bir araba alırsın, karını değiştirirsin, başka bir kadın alırsın. Yani paranın yapabileceği şeylere baktığın zaman parayı bir şeye veriyorsun, bir şey alıyorsun. Para ona yarıyor. Halbuki parayı verip, para alıyorlar, onu bilmiyoruz biz. Ben de sonuçta öyle bir yerden geliyorum. Kazandığımız parayı yeriz.

— *Geldi, gitti. Sonuçta Radyo'dan alacağınız paraya kaldınız.*
— Söyleyeyim: 1982'ye kadar aylık 8.200 lirayla geçindik biz. Radyo ve konservatuvardan kazandığım para bu kadardı. Aksaray'da 48 metrekarelik bir yerde yaşıyoruz, çoluk çocuk. Hiç de mutsuz değilim, çok mutluyum.

— *Bu arada Türkiye'nin ilk Türk Müziği Konservatuvarı kuruldu ve 1975'te siz de orada göreve başladınız.*
— Evet, 1975'te şimdi İstanbul Teknik Üniversitesi'ne bağlı olan İstanbul Türk Müziği Devlet Konservatuvarı'nda bağlama hocalığına başladım.1982'ye kadar yaptım. İşte bir yandan hocalık, bir yandan da radyo sanatçılığı sürdü. Radyo'da da kemençe, bağlama çalıyorum. Hatta çoban kavalını Radyo'ya, zorla ben soktum. Kim-

se çalmıyor, çalmasını bilmiyor, mesela o dönemde ben çoban kavalı çaldım. Israr ettim, o dönemde kimse zurna çaldırtmıyor, ısrar ettim, zurna çaldırttım.

— *Kimler var o sırada radyoda?*
— Şimdi hepsi tanınmış birer sanatçı olanlar o yıllarda Radyo'daydı. Mehmet Özbek o zaman TRT Halk Müziği Şube Müdürü. Yavuz var (Yavuz Top). O dönemde, televizyonda "Yurdun Sesi", "İlden İle" programlarını yaptık. Halk müziğine bir renklilik getirdik.

— *Ersan Başbuğ'la Adem Gürses'in yapımcılığını üstlendiği programlar...*
— Zaten halk müziğini bir yere oturtan da o süreçtir. O süreçte biz müthiş derecede gecemizi gündüzümüze katarak çalıştık, sen de gayet iyi bilirsin o günleri. Ben mesela üç gün, dört gün stüdyoya kapanırdım, burada bantları yapardım, hiç uyumadan Ankara'ya gider, çekim yapardım. Hatırlarsın, ben çekimde de görünmezdim. Başkalarını gösterirdim ki, insanlar kendilerini göstermek için, meşhur olmak için yapıyorlar demesin, halk müziğini sevdirmek, yaygınlaştırmak, tanıtmak için yapıyorlar desinler. Başka bir şey daha var, yine senin de gayet iyi hatırlıyor olman lazım: Ben o programlarda zurna çalardım, niye biliyor musun? Çok acı bir şeydir bu, başıma gelmiş bir olaydır: Konservatuvarda öğretim üyeliği yaptığım dönemde kemençe, kaval, zurna, bağlama, halk çalgılarının hepsine kadro açıyoruz. Bütün enstrümanların olması lazım.

— *Zurnayı kimse almıyor.*
— Zurna için kimse gelmiyor. Sonra ben uyandım, zurnayı halk çalmıyor ya! Zurnayı, işte çingeneler çalar, ab-

dallar çalar, zurna ayıptır falan görüşü hâkim. Ben televizyonda her programda zurna çalıyordum ki, görsünler zurnayı, zurna çalmanın kötü bir şey olmadığını anlasınlar. Bizim çabamızla başta zurna olmak üzere nefesli sazlar çoğaldı. Dikkat edin, halk müziği orkestralarında nefesli saz olmadan orkestra olmuyor. Eskiden bir tane bulamazdınız. Çalmazlardı, hiçbir şey yoktu. Bir tek düdük vardı. O küçük düdükle çıkarlardı, onun da akortu falan yok. 1975'ten sonra başlattığım süreçle bu aşıldı.

Tokat Niksar'ın bir köyü vardır, Erikbelen diye. 40-50 mezradan oluşur Erikbelen. Köylülerin erik ağacından yaptıkları zurnalar, kavallar çok ünlüdür. Biz Mehmet Özbek'le kalktık, gittik Erikbelen'e. Perperişan olduk, yağmur yağıyor, araba çıkmıyor, traktör tepelerinde filan gittik. Gittik, adamları bulduk. Adamlara ciddi paralar verdim, ağaç borular yaptırdım. Bayağı böyle ağaçtan boru, delik filan yok. Yüzlerce boruyu getirdim buraya, gece gündüz o boruları kaval yaptım ben. Deneye deneye, frekanslarını çöze çöze çoban kavallarını oluşturdum. İlk defa o çalgıyı alıp, Türk enstrümanların içerisine ben soktum.

— Adam almış boruyu üflüyor, borudan bile ses çıkarıyor derlerdi hayranlıkla...

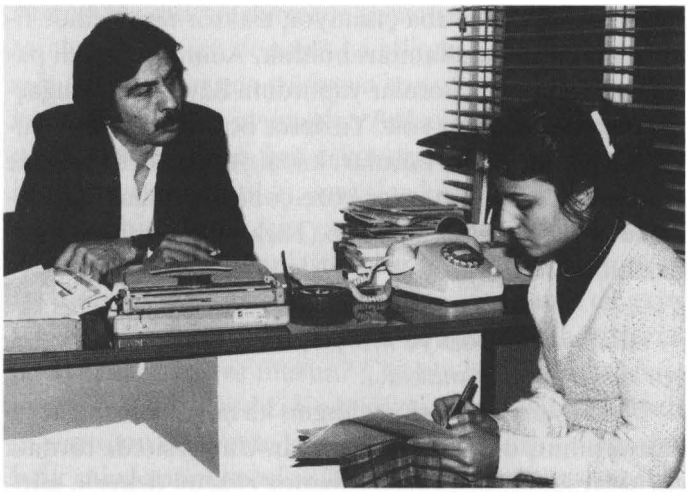
— Benim programlarda çaldığım kaval, abanoz ağacından yapılmış olduğu için karaydı. Üniversitede tornacı çocuklar vardı, çok zordur abanoz ağacını delmek, günlerce uğraştılar, onu bana deldiler. O çok kıymetli bir kaval. Şimdi Sinan'dadır (Çelik) o kaval, o saklıyor.

— Aslında Türk Halk Müziği, gerçek anlamda ilk patlamasını o yıllarda yaptı, değil mi?

— Tabii, bir mücadele dönemiydi o dönem. Radyoda, televizyonda, her yerde halk müziği programı yapardık. TRT kilitlenirdi, çok izlenirdi.

— O dönemlerde Kadıköy Halk Eğitim Merkezi'ne de gelirdiniz. Siz, Mehmet Özbek, Soner Özbilen, Ömer Şan, Bilge Şan.

— Ben her cumartesi-pazar ya size (Kadıköy Halk Eğitim Merkezi) ya Türk Folklor Kurumu'na, başka merkezler de vardı, şimdi hatırlamıyorum, giderdim. Çıkartma yaptık o zaman canım. Kolay değildi tabii. Ama sizin döneminizde çok ciddi insanlar yetiştirdik biz. Bir sürü insana da halk müziğini öğrettik.

Fotoğrafın altına şu notlar düşülmüş. "Bugün İstanbul'da bir resital verecek olan Arif Sağ, 'Sanatçı öncelikle araştırmacı olmalıdır, hazır yiyici olmamalıdır' diyor. Yıl 1982. Ve işte o sözleri gazeteye aktaran gazeteci. Cumhuriyet Gazetesi Kültür Servisi'nin toy muhabiri iken, 1982'de Aksaray'daki Arif Sağ Müzik Merkezi'nde vereceği resital öncesi söyleşi yapmıştım. 2002-2004 arasında ise elinizdeki kitabı hazırlamak için iki yıl Şişli'deki Arif Sağ Müzik Merkezi'ni arşımladım...

— TRT'nin halk müziğinin gelişmesinde, yaygınlaşmasında bir yandan büyük payı var, ama bir yandan da ciddi sansür uyguladı, değil mi? Ben Cumhuriyet *Gazetesi'nde muhabirken sizinle bir röportaj yapmıştım, birinci sayfadan yayımlanmıştı. Rahmetli Nida Tüfekçi'nin de aralarında olduğu TRT Denetim Kurulu sizin kasetinizi denetimden geçirmemişti.*

— O çok garip bir şeydir, Nida Tüfekçi'yle olan ilişkime hiçbir şey yapamadı. Bizim Nida Tüfekçi'yle olan o ilişkimiz aynen devam etti. Ta rahmetlinin ölümüne kadar. Hiçbir olay bizi birbirimizden koparamadı. Bana kızdı, bağırdı, çağırdı ama ilişkimiz bozulmadı. Beni denetimden çeviren o değildi, orada bir zihniyet vardı. Herkes biliyor ki, bütün yaşamımı halk müziğine adamışım, Mhalk müziğinin doğru icra edilmesi için çalışıyorum, TRT hâlâ beni denetlemeye çalışıyor. Bir gün bağlama çalmayı bıraktım, "Siz benim ne çaldığımı anlayamazsınız ki denetleyesiniz" dedim. Nasıl denetleyeceksiniz. Denetleyebilmen için, doğru mudur, yanlış mıdır diye karar verebilmen için yapılan şeyi anlaman lazım. Bu süreçleri de yaşadım. 1975'ten sonra halk müziğini, bir aile kurumu olarak düşündüğümüz için, tepkilerimiz pek de sert olmadı aslında.

TRT ARABESKİ YASAKLAMAMALIYDI

— TRT aynı yıllarda arabesk müziği de yasaklamıştı. Şimdi, bugünden bakınca o yasağı nasıl değerlendiriyorsunuz?

— Ben hiçbir yasağa evet demem. Ama yasakla disipline etmeyi birbirine karıştırıyoruz biz. Şimdi disiplin başka şey, yasak başka şey. Bir şeyi disipline etmek ayrı bir olaydır. Yasaklamak başka bir olaydır. Bu iki şeyi birbi-

rine karıştırdılar, yanlış kullandılar. Yasak olayı yanlıştı. Müziği disipline etmek doğrudur. Sanatı disipline edersiniz. Sanatı disipline eden de sanatın kendi kuralları-dır zaten. Her şeyin kendi içinde bir disiplini vardır. Kuralı vardır. Sen kurallarını koyarsın, yapılan iş o kurallara uyuyorsa zaten uyuyordur. Uymuyorsa zaten uymuyordur. Kuralını koyarsan yani yumuşatırsan olayı, belli bir noktaya getirirsen, biraz sen ödün verirsin, biraz da arabesk yapan adam ödün verdiği zaman bir noktada buluşursunuz. Ama benim dışımda, benim yaptığım işin dışında yapılan her şey yanlıştır dediğin zaman olmaz. TRT'nin o gün yaptığı oydu. Türk Sanat Müziği, Türk Halk Müziği, Türk Pop Müziği, Türkçe Sözlü Hafif Müzik diye ayırdı müzikleri. Türkçe Sözlü Hafif Müzik ne? Hırsızlık müziği. Elin müziğini alıyorlar, üzerine Türkçe söz yazıyorlar, o denetimden geçiyor. Arabeskçiler de ne yaptı, orijinal Arap müziklerini alıp, onların üzerine söz yazdı. Hiçbir şey değişmiyor yani. Şimdi, birine geçiş izni veriyorsun, birine vermiyorsun. Birinin geldiği yerdeki inanç yapısını kendine karşı görüyorsun, birinin inancını da kendi öz inancın olarak alıyorsun, baş tacı ediyorsun. Ve o inançtan kaynaklanan müziği de yasaklıyorsun, böyle bir çelişkiler zinciri yani. Arabesk müziğe benim karşı olup olmamam hiç önemli değil. Ama yasak sözcüğü doğru değil. Yasak mantığı doğru bir mantık değil.

— *Yayınlanmalıydı yani.*
— Tabii. Hâlâ yayınlanmalı, hiç benim öyle bir derdim yok. Ben her türlü yasağa karşıyım. Yasaklar meseleyi kemikleştirir. Arabeskte de aynısı oldu. Onlar yasakladıkça, ağzını gözünü yamultan, gözyaşı döken, gecekondu çocuğu, gariban çocuğu rolünü oynayan bir sürü adam

çıktı, müziği bu hale getirdi. Yani ben bu memlekette 50 yıldır müzik yapıyorum, bütün yöreleri de teker teker tanıyorum, bazı sözüm ona türkü söyleyenlerin ne dediğini anlamıyorum.

İBRAHİM TATLISES TÜRKÜ SÖYLEMİYOR

— Mesela İbrahim Tatlıses'in tarzını nasıl buluyorsunuz?
— İbrahim Tatlıses, güzel türkü söylüyor idi. Ama artık söylediği başka bir şey. Zaten kendisi de "Ben halk müziği sanatçısıyım" demiyor. İbrahim Tatlıses türkü söylemiyor, başka bir yolu seçti. Şu anda arabesk müzik yapan bir sanatçı o, bunun adını kendi de koymuş, bitmiş olay. Türkü söylemesini beceriyor diye Türk Halk Müziği Sanatçısı mı diyeceğiz ona. Demeyeceğiz. Kendisi de demiyor...

— Yeni bir türkü söyleme tarzı çıktı. Türkülerin arasına arabesk diye tanımlanabilecek yorumlar katılıyor, türkü derlenmiş halinden çok farklı bir biçime bürünüyor ve neredeyse doğru tavır unutuluyor. Siz bu yeni ağızları, tavırları nasıl yorumluyorsunuz?
— Bir kere bunları toptan reddediyorum. Müzik bazı seslerden, notalardan oluşur. Her bir eserin bir güftesi, bestesi vardır. Bunlar öyle her önüne gelenin yorum adı altında deforme edeceği şeyler değildir. Pop müziği yani Batı müziğini dinliyoruz, bakıyorsunuz bir tane yanlış nota basmıyor adamlar. Bir tek detone olan sanatçı ya da müzik yok. Oysa bize bakın, bazen, hani şu milyonların dinlediği, ünlü sanatçıların söylediği müzikleri dinlemek insanı delirtebilir. O sesleri, notaları bozan insanlara bu ülkede "Devlet Sanatçısı" unvanı bile ve-

rildi. Müzikalitenin bu kadar bozulduğu, ayaklar altına alındığı bu ortamda bazen keşke eskiden olduğu gibi denetleme kurulları olsaydı diyorum.

— Kendinizle çelişkiye düşmediniz mi? Az önce TRT *denetimlerinden söz ederken...*

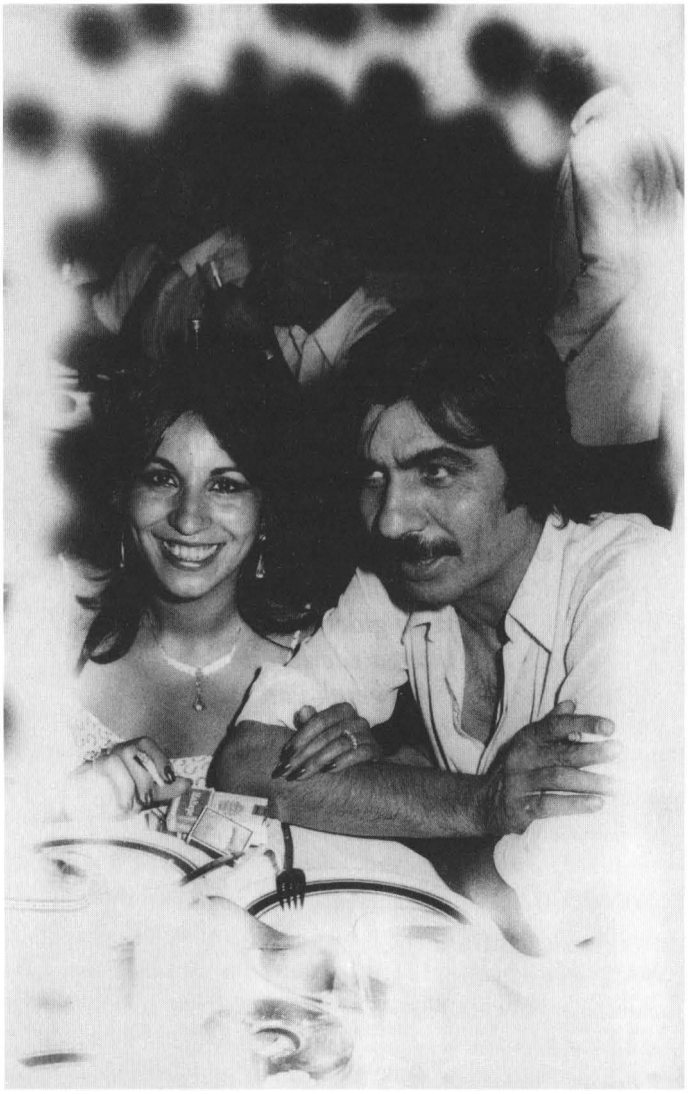
— Bakın, "keşke" diyorum. Burada bir çelişki yok. Kaldı ki yasakçı zihniyetten söz etmiyorum, denetimden söz ediyorum. Keşke müziği bilen, gerçek sanatçılardan oluşan bir denetleme kurulu olabilse ve kulaklarımızı bozan, müzik zevkimizi bozan ve giderek altlara çeken bu abuk sabuk şarkıları, şarkıcıları insanımız dinlemese. Onlar daha en başta elenseler ve meşhur deyimle "star" olamasalar.

Bazen eve gidip televizyonu açıyorum. Zaten bir dolu abuk sabuk, sinir bozucu, ahlak bozucu program var. Birileri birilerini gözetliyor, öbürleri birilerini birileriyle evlendirmeye çalışıyor filan. Bu saçma sapan programların istilası halinde televizyonlarımız. Bir yerde bir müzik programı buluyorum, hah diyorum. İnanın iki dakikadan fazla dayanamıyorum. Yahu bunlar bağlamalarını akort etmesini bile bilmiyorlar. Düzeni bozuk bağlamalarla halk müziğini katlediyorlar. Hele bir de ağızlarını açınca, tahammülfersa durumlar oluyor. Bilgisiz, cahil, cühela insanlar ama sanırsın dünyanın en entelektüel adamları konuşuyor. O zaman durup düşünüyorum ve vay benim Pir Sultanım'a, Şeyh Bedrettinim'e, Nazımım'a vay, diyorum. Sonra oturup düşünüyorum, onlara değil, onları buralara getiren zihniyete kızıyorum. Zaten bu çocukların hiçbirinin ömrü üç-dört yıldan fazla sürmüyor. Her biri bir yerlerde telef oluyor. O zaman üzülüyorum. En iyisi ben bunları dinlemeyeyim diyorum, televizyonu açmıyorum bile...

Burada bir hatırlatma yapmalıyım: Ben özel televizyonların yayın hakları için yapılan eyleme katılmış bir adamım. Yani özel televizyonların varlığını sonsuz destekliyorum. Ama onlar da adam gibi yayıncılık yapsınlar. TRT'nin denetimini bile bize özlettiler bunlar yahu...

BABANIN İZİNDE:
İKİ EVLİLİK

Sen hayatında
bir dolu şeyi doğru götürüyorsan,
idealinde zevk,
sefa değil de bir başka şey
ağır basıyorsa,
öteki şeyler önemsizleşiyor.
Bazı arkadaşlarım vardı,
sırf hava atmak için karılarından
başka kadınlarla gezer tozar,
sonra da gider karılarıyla
kavga ederlerdi.
Ne gerek var.
Bu bir kompleks bence.

İşte uğruna "ölümlerin" göze alındığı büyük aşk. Arif Sağ, gönlünün, yüreğinin "Yıldız"ını koluna takmış. Filmlere konu olacak badireler atlatan bu büyük aşk, iki meyvesiyle (Tolga ve Aslıhan) hâlâ sürüyor.

— Sosyal konulara daldık, özel yaşamınızı atladık. Oysa "Nehir Söyleşiler" dizisinden çıkan kitapların en büyük özellikleri, söyleşi yapılan kişilerin özel hayatlarını da, tabii ki anlatmak istedikleri kadarıyla, ele almak. O nedenle, ben yine kişisel sorulara döneceğim. Evliliğinize gelelim. Yıldız Hanım, ilk ve tek eşiniz değil sanıyorum. İlk evlilik kiminle ve ne zaman?

— İlk evliliğimi 1968'te yaptım. Ama şimdi bakınca ona pek evlilik, aşk filan diyemiyorum. Askerden dönüşte, para kazanmaya başladıktan, moda deyimle "ünlü" olduktan sonra evlendim. Muharrem Akkuş'un dayısının kızı Şengül ile... İlk tanıdığım kadın oldu.

— Bir dakika, köydeki yavukludan sonra İstanbul'da hiç sevgiliniz, flörtünüz olmadı mı yani?

— Olmuştur da iz bırakan, etkileyen ilişkiler değil. Benim zaten hayatımın o tarafı biraz siliktir. Ben muhabbet adamıyımdır. Ben bağlama çalacağım, türkü söyleyeceğim, o kadar. İnsanlarla samimi olurum, candan ilişki kurarım, ama özel hayatım dengelidir. Yıllarca Halk Eğitim merkezlerinde, burada Arif Sağ Müzik Merkezi'nde dersler verdim. Bazı öğrencilerim bana âşık olurdu, ben onların bu ilgisini, dostluğa, sanat aşkına çevirirdim. Samimiyetimden ödün vermezdim. Çok samimi, çok candan olurdum, ama bir sınırı vardı. İlişkileri bir dengede tutmak

gerekir. Sanat yaşamı kötü giden insanlara bakın, altında bu dengeyi kuramamak yatar. Bir şey yapacağın zaman ilerisini düşünmek zorundasın. Sabah kalkıp pişman olmak var. Bana hep yıllarca, "Sen ne kurnaz adamsın, karda yürürsün, iz bırakmazsın" dediler. Sanıyorlardı ki ben gizli saklı yaşıyorum. Bir ara basın da çok uğraştı, ama bir şey bulamadılar. Bula bula az önce anlattığım, bir gazinoda çekilmiş fotoğrafı çıkarabildiler, bir de temizlik kadrosundan belediyede çalıştığımı...

ZAMPARALIKLA HAVA ATILMAZ

— *Yapmadınız mı, yoksa iyi mi gizlediniz?*
— Sen hayatında bir dolu şeyi doğru götürüyorsan, idealinde zevk, sefa değil de bir başka şey ağır basıyorsa, öteki şeyler önemsizleşiyor. Bazı arkadaşlarım vardı, sırf hava atmak için karılarından başka kadınlarla gezer tozar, sonra da gider karılarıyla kavga ederlerdi. Ne gerek var. Bu bir kompleks bence. Affedersiniz, insan hovardalığı ile zamparalığı ile hava atmamalıdır. İnsan yaptığı şeylerle, becerisiyle hava atmalıdır. Şimdi insanlar niye beni bu kadar çok seviyor, hem de saygı duyuyor. Benim kara kaşım, kara gözüm için değil elbette. İdeallerim için yaşadığımı, doğru düzgün yaşadığımı, söylediğimi yaptığımı, yaptığımı söylediğimi gördüler bunca yıldır, o nedenle saygı duyuyorlar. Bana, "Türkiye'nin iyi bağlama çalan adamı" denildiği zaman 1964'lerdeydik. 2004'e geldik. 40 yıl. 40 yıldır hâlâ daha beni oturduğum sandalyeden aşağıya indiremiyorlarsa bunun altında başka bir şey arayacaksın. Bunlar öyle kolay şeyler değildir. Ben de pek çok şeyden fedakârlık ettim. Belki en alımlı yıllarımı, en deli yıllarımı, belki bir sürü şeyi yapabilme du-

rumuna sahip olduğum yılları esirgedim kendimden. Hâlâ daha esirgemekteyim bir dolu şeyleri.

— *Her şeyin bedeli var yani.*
— Bir idealin varsa, ona ulaşmak, ona uygun yaşamak için, öyle her içinden eseni yapamazsın. Yaparsan ödersin, ödetirler. Dolayısıyla ben şunu söylüyorum: Ödenmesi gereken şey varsa yaşamımda, o demektir ki ödemek üzere yapmışımdır ben onu ve bedeli neyse öderim.

Benim daha dün dört tane türkü öğretip söylettiğim, meşhur ettiğim adamlar özel uçaklarıyla geziyorlarsa, özel yatlarıyla geziyorlarsa, yazı kışı başka yerlerde geçiriyorlarsa ve benim hâlâ daha bir yazlığım yoksa, böyle bir şey de düşünmüyorsam hiç eğer, bunun bana ve onlara getirdiği farklı şeyler olmalı. Onlar öyle yaşamanın bedelini ödeyecekler.

Bak burayı anlatmamıştım daha önce, şimdi yeri geldi: Köyden ilk İstanbul'a, abimin yanına geldiğimde aslında çok zorluk çektim. Abimin evi tipik orta düzey kentli evi. Beyaz peyniri ilk olarak onlarda gördüm. Köyde beyaz peynir olmaz. Kahvaltıya oturuyoruz, işte beyaz peynir, tereyağ, ekmekler dilimlenmiş, kızartılmış, güzel de hepsi, ölçülü. Abim iki dilim ekmek yiyor, meşhur laf var ya, kibrit kutusu kadar peynir yiyor. Fakat benim iki dilimle doymama olanak yok. O bana iki dilimden başka yeme demiyor, öyle bir şey yok, ama o iki dilim yiyor ya, ben de iki dilim yiyorum. Doymuyorum, her sabah aç gidiyordum işe. Ben alışmışım köyde, bir tas çökelek gelir, yanına kocaman, evde yapılmış ekmek, yorulana kadar yersin.

Ama burası İstanbul... İnanın, kendi evimi tutana kadar sofradan doyarak kalkamadım. Dışarıda yemeğe gidince de aç kalırdım. Öyle nazik nazik yerlerdi ki onlar,

ben de onlar gibi yapardım. Gizli gizli gider, simit alır, karnımı doyururdum. Böyle bir yaşamdan geliyorum ben. Bu yaşam tarzı sana bazı şeyleri törpületiyor, değerini daha iyi bilmeni sağlıyor.

Orhan'la haftada üç gün Şişli'ye giderdik. Ben yürüyelim derdim. Cağaloğlu'ndaki dernekten çıkardık, Aksaray-Taksim üzerinden Şişli'ye giderdik. Orhan yorulurdu, arabaya binelim derdi. Ben, canım yürümek istiyor, yürüyelim derdim. Yalan. Cebimde param yok. Her gün Orhan mı verecek? Ben o zaman mahcup oluyordum tabii. Mahcup olmamak için de yürüyelim derdim.

— *Niye Şişli?*
— Çağlayan'da oturuyorum. Orhan Şişli'de ayrılıyor, ben Çağlayan'a kadar yürüyorum.

— *Abinizin evinden ayrıldınız yani?*
— Çağlayan'da abim bir ev yaptırıyor, ben de orada kalıyorum, işçilerle ilgileniyorum falan filan. Çağlayan'ın bir özelliği de Erzincan'dan gelenlerin çoğunun oraya yerleşmesiydi. Kahveleri var. Ben de gidiyorum kahveye, Ali Ekber Çiçek geliyor, bilmem kim geliyor, sabaha kadar bağlama çalıyoruz. Bir de oranın öyle bir keyfi var. Oradan da kopamıyorum ben.

İLK EVLİLİK

— *Yeniden evliliğe dönelim: Muharrem Akkuş'un dayısının kızıyla nasıl tanıştınız?*
— Muharrem ile biz yıllardır tanışıyoruz. Taa Erzurum'dan tanışırız. Askerlik dönüşü Muharrem'le daha sık görüşmeye başladık. Anası da beni severdi, giderdim on-

larda kalırdım. Bir aile gibiydik biz. Bizde adettir, bilirsiniz, askerlik bitip para kazanmaya başlayınca, hemen everelim derler. Ben de o zaman "Gafil gezme şaşkın"ları filan okumuşum, plaklarım çıkmış, para kazanıyorum yani. Muharrem'in annesi de tutturdu "everelim seni" diye. Peki dedim, ona bıraktım. "Yeğenimi vereyim sana" dedi. Ben hiç görmemiştim yeğenini. Ama Erzurum'dan beri bana analık yapmış kadın, emeği var üstümde, hayır diyemedim. Sonra kızı getirip gösterdiler, ben kıza bakmıyorum bile. Neyse, bizi nişanladılar. Tam üç sene falan nişanlı kaldım. Düğün yapmıyoruz. En sonunda dedikodular falan çıkmaya başladı. Ben de bir gün gittim, müracaat ettim belediyeye. Üç gün sonra düğün yaptık. Böyle bir olaya girdik.

— *Pek evlilik gibi anlatmıyorsunuz?*
— Tabii kız çok iyi bir kız. Herhangi bir sorunumuz yok. Ama ikili ilişki farklı bir şey. Yani benim dünyam başka bir şey. Dünyamda bir dolu şey var. Benim dünyamdaki o bir dolu şeyi tek başıma götürmem mümkün değil. Yani birisinin yardım etmesi gerekiyor. Mesela gece sarhoş oluyorum, eve gidiyorum, kapıyı açıyor, hiçbir tepki yok. E, insan sorar niye geç kaldın, bu saate kadar neredesin diye. Hiçbir şey sormuyor.

— *Neredeyse erkeklerin yüzde 99'u bunu ister, soru sorulmamasını yani...*
— Olur mu böyle bir şey? Yani benim cebelleşeceğim birisi gerek. Bir cebelleşmeliyiz, bir şey olmalı. Yani ben gece saat dörtlerde sarhoş gelmişsem, suç işlemişimdir. Bunun suali sorulmalı bana birisi tarafından. Yani belki kabaca olmasa bile, bir tepki gelmeli ve ben görmeliyim onu. Bu tepki yok. Böyle bir süreç yaşadım ben. Dedi-

ğim gibi iyi bir kız, her şey yerinde, terslik yok ama bir şeyler gitmiyor, bir şeyler oturmuyor yerine yani. Sıkıntı var, çaresizlik var. Küt diye ayrılamam da. Ailesine karşı böyle bir şey yapamam.

— *Ne yapıyordunuz sabahlara kadar?*
— Şöyle söyleyeyim, sabah 10.00'da stüdyoya girerdik, ertesi gün 10.00'a kadar çalardık. Biz o zamanlar, daha önce de dediğim gibi, Orhan'la eşlik sanatçılığı da yapardık. Günde 10-15 plağa çaldığımız olurdu. Uzun saatler çalışınca ister istemez alkol de alırdık. Bazen stüdyodan çıkar, bir yerlere takılır, içerdik. Tabii yine gittiğimiz yerde de çalar, söylerdik. En çok da Unkapanı'ndaki ocakbaşına giderdik.

— *Yani "suç" yoktu?*
— Eh, tabii sistemli bir evlilik yoktu. Suç değilse de ihmal vardı. Bu da bir suçtur... Evden uzaklaşmayayım diye eve akvaryum kurdum, balıklar aldım ama olmadı.

İLK AŞK

— *Peki evlilikte zorlanmaya başlayınca ne yaptınız?*
— Kaçtım. Erzurum'a gittim. Birkaç ay kaldım ama olmadı, oralarda da yapamadım, tekrar döndüm. Bu arada Yıldız'a âşık oldum.

— *Yıldız Hanım kim, nasıl tanıştınız?*
— Abdullah Nail Bayşu'nun kızı. Urfalılar. Hani şu "Sevemedim kara gözlüm"ün bestecisi. Bay Plak'ın sahibi. Şimdi Naci Bayşu yönetiyor. Yani bu Nuri Sesigüzel'leri, filan getirtip burada meşhur eden adam. İstanbul'a ilk

geldiğim günlerden tanışıyoruz ama Yıldız küçük o zamanlar. Ben onun Arif Abisiyim. Geliyor, dizime oturuyor. Ailecek çok seviyorlar beni. biz Orhan'la yakın arkadaşız, birlikte çalışıyoruz. Hatta bazı geceler, şimdi kayınpederim olan Abdullah Abilerde kalıyoruz. Ama dediğim gibi Yıldız evin küçük kızı benim için. Hatta düğünüme geldi, oynadık, eğlendik. Benim evliliğimde huzursuzluk, mutsuzluk başlayınca, Yıldız da o sırada 15-16 yaşına gelmişti. Âşık oldum. Eve karşı daha da katılaştım. Bu sefer rahatsızlıkların boyutu gelişti, ben eve gitmemeye başladım.

— *Evliliğin kaçıncı yılı bu?*
— Evliliğin ilk üç-dört ayından sonra.

— *O kadar çabuk?*
— Zaten tanıyıp, sevip yapılmış bir evlilik söz konusu değildi. Annemle babam da İstanbul'a gelmişti. Karım onlarla kalıyordu. Ben eve gitmemeye başlayınca annemler de rahatsız oldu. Babam beni çok seviyor, kızamıyor, gelinini de seviyor, ona da üzülüyor. Benim böyle ortalıkta dengesiz dolaşmam babamı rahatsız ediyor. Böyle bir süreç.

— *Kopuş hızlı olmuş ama ayrılış uzun sürmüş...*
— Bu süreç herhalde iki sene falan sürdü. Tabii bir sürü sıkıntılar yaşandı. Mesela alkol oranı çok yükseldi o zamanlar. Kendime dışarıda takılıp kalmak için bahaneler yaratırdım. Gecenin geç saatlerinde arkadaşlarımı arardım. İnsanları yatağından kaldırırdım. Bir yere gidelim, içelim diye. Çünkü ben tek başıma içmeyi sevmem. Mesela evde ben hiç içki içmem, hiç ağzıma vuramam. Bazen Yıldız bir kadeh rakı doldurur, o rakı kalır kalır,

sonra da dökülür. Çünkü benim içmem için muhabbet olacak, saz söz olacak. Aylarca evde kalsam, aylarca ağzıma içki vurmam ben.

YILDIZ HANIMI KAÇIRIYOR

— *İki sene bayağı uzun bir süre...*
— Tabii tabii. Sonunda olay anlaşıldı, hem evlilikteki mutsuzluğum hem de Yıldız'la olan ilişkim. Ben söyledim yani. Önceleri Yıldız'ın ailesi karşı çıktı. Yıldızlar tatildeydiler, bir gün Yıldız'ı plajdan aldım, kaçtık.

— *Evlilik sürüyor bu arada.*
— Tabii canım. Aldım kaçırdım. Kartal'da Muzaffer diye bir arkadaşım vardı, onun evine gittik. Aileler beni Erzurum'da aradılar, bulamadılar. Altı aylık bir süreç yaşandı. Sonra Yıldız'ın ailesi razı oldu. İlişkimiz düzeldi. Fakat öbür taraf ayrılmak istemedi. Bir-iki yıl da öyle sürdü. Ben eve gitmiyorum ama, Yıldız'la yaşıyoruz. 1973'de Tolga doğdu, 1977'de Aslı doğdu.

— *Hâlâ boşanmadınız ve Yıldız Hanım'la evlenmediniz ama?*
— Evet. Evimiz filan var, kaçmıyoruz artık ama huzursuzuz yani. Çocuk filan olunca eski karım sonuçta ikna oldu, ilk celsede boşandık. Kavga, gürültü, bağırma, çağırma, hakaret filan yok ama. Hep söylerim, çok saygıdeğer bir kadındı. Ben boşanınca da 1979'da Yıldız Hanım'la nikâh kıydık.

— *Eski eşiniz, nerede, ne yapıyor şimdi?*
— O da evlendi. Çocukları var şimdi, mutlu yani, her-

hangi bir sorun yok. O zamandan beri hiç görüşmüyoruz tabii. Muharrem Akkuş'un annesine karşı duygularım öyle olmasaydı, "Ya, abla ne diyorsun?" derdim, olayı bitirirdim. Ama işte diyemedim, kestirip atamadım. Orada köylülük, feodal yapı devreye giriyor. Adamı bağlıyor.

— *Yani aslında Yıldız Hanım, gerçek anlamda ilk aşk.*
— Tabii. İlk ve son aşk. O zamandan bu yana devam ediyor. Kaç işte, 32 senelik evliyiz biz. Hiçbir sorun yok, hiçbir sorun yaşanmamış bugüne kadar. Sanatçı bir ailede doğmuş, büyümüş olmasının payı büyük tabii. İşin mantığını biliyor.

YILDIZ HANIM HESAP SORAR

— *Yıldız Hanım hesap soruyordu yani...*
— Tabii, o hesaplar sorulmalı. Hesap demeyelim de, karşı koyuş diye bir şey vardır. Bence insan olmanın ön koşulu budur. Bazen kötü bir gün geçiririm, bütün olumsuz duygularla eve giderim. Yıldız anlar, o zaman bir şey sormaz. Mesele de bence bu zaten evliliklerde, ilişkilerde... Karşındakinin haletiruhiyesini anlayacaksın. O olmazsa orada ayrışma, farklılaşma başlıyor. Yürümüyor.

— *Sizin gibi her gün yüzlerce, binlerce kişiyle karşılaşan, ünlü birinin karısı olmak zor olsa gerek.*
— Ama bunun başka bir boyutu da var. Mesela belki Yıldız'ın dünyayı gezdiği kadar hiç kimse gezmemiştir. Ben bütün konserlerime, kendi gelmek isterse tabii, Yıldız'ı da götürürüm. Türkiye'de de görmediği yer yoktur. Hele çocuklar büyüdükten sonra her yere geldi.

Ben şeye inanmam hiçbir zaman; birlikteydiler, ayrıldılar, sonra yine birlikte oldular. Bu saçma sapan bir şey. Çünkü ayrılınca yaşamında bir yara açılıyor, sen onu bir daha nasıl düzeltiyorsun.

— Peki kim yürütüyor evliliği, Yıldız Hanım mı, Arif Sağ mı?
— Karşılıklı herhalde. Ben hem zor adamımdır hem de çok kolay. Mesela ben mızmız bir adam değilimdir. Evde şu olmuş, bu gelmiş, böyle şeylere karışmam ben. Benim derdim de değildir yani. Sonra yemek seçmem, önüme ne koyarlarsa onu yerim.

— Ama evde bir akşam yemeği saati de yok, değil mi?
— Benim mesleğimden kaynaklanıyor bu. Ben söylemişimdir Yıldız'a. Eğer böyle saat dokuzda işe gidip, akşam beşte eve gelecek koca istiyorsan bir memurla evlenmelisin, benimle öyle evlilik olmaz. O zaman da bu yaşadıklarını yaşayamazsın. Şimdi bir şeyden vazgeçeceksin, hepsi beraber olmaz. Yani hem iyi yaşayacaksın, hem de sabah dokuzda işe giden akşam beşte e eve gelen bir kocan olacak, yok böyle bir şey. Dedim ya, her şeyin bir faturası vardır.

— Eve vakit ayırabildiniz mi, ayırabiliyor musunuz?
— Ben konserler dışında dışarı çıkmam ki. Hep evdeyim. Evde çalışırım, nota yazarım, okurum. Şimdilerde sabahtan akşama kadar bilgisayarın karşısında nota yazıyorum.

— Yıldız Hanım'ın müzikle, türküyle arası nasıl? Herhangi bir saz çalıyor mu?
— Yok, bir şey çalmıyor.

— *Aslı?*
— Aslı bir ara gitar kursuna falan gitti. Onun kafasında sinema var, o sinemacı olmak ister.

— *Tolga'yı biliyoruz, o ağacın dibine düştü.*
— Tolga gitti, mühendislik okudu, ondan sonra da vazgeçti, konservatuvara girdi. Şimdi çok sevilen bir sanatçı oldu. Tolga'nın hızla tanınmasında belki benim rolüm vardır. Ama Tolga'nın kendi yapısından kaynaklanan hoş bir yanı vardır, toplum onu algılıyor.

— *Yılda kaç tane konser veriyorsunuz?*
— Yılda 50-60 konser diyelim. Konser genellikle hafta sonu olur, ben de hafta içi hep evdeyimdir. Ha, eğer gazino hayatım olsaydı iş karışırdı. Ama benim hiç gazino hayatım olmadı. Yani ben gidip içkili yerde saz çalmadım.

— *'60'lı yıllarda piyasa müziği yaparken de mi?*
— Piyasa müziği yaparken, evet, o zamanlar yaptık. Nuri Sesigüzel'e, Yıldız Tezcan'a sahnede de çaldım.

— *Yeniden evliliğinize dönersek, eşinize nasıl hitap ediyorsunuz?*
— Yıldız derim, bizim hanım derim, bazen de avrat derim, karı derim, mahsus derim. Bizi tanımayanlar varsa, tesadüfen, garip garip bakarlar. Zannederler ki ben Yıldız'a öyle hitap ediyorum. Oysa bizim ilişkimiz o sahte kibarlıkları aşmış, Yıldız Hanım desem, Yıldız rahatsız olur. Komik bir anım var, bu olaya benzer. Bir gün rahmetli Muhlis Akarsu geldi. Aksaray'daydı dersane.

Hava kararmaya yüz tutmuş, biz de yavaş yavaş demleniyoruz. Bir kadeh de Muhlis'e verdim. "Yok, içmeyeyim, ilaç aldım, çok hastayım" dedi. O zaman, niye buraya geldin oğlum, gidip eve yataydın ya dedik. "Yaa" dedi, "bu saatte eve gideyim de komşular üstüme gülsün..." Öldüm gülmekten. Meğer eve hiç erken gitmemiş. Düşündüğü şeye bak... Bizim Yıldız'la evliliğimiz, 32 yıldır yaşadığımız bambaşka bir şey. Üstelik benim mesleğimde kolay değil. 32 yıl bir evliliği sürdürmek, doğru dürüst götürmek, bir yere oturtmak kolay değil. Dünya genelinde, sanatçı kesime baktığın zaman, kolay kolay böyle bir yaşam kuramıyorlar, olmuyor.

— *Sizin evliliğinizde yük kimin omuzlarında?*
— Yıldız Hanım'ın da etkisi büyük ama yine olay geliyor, yetiştiğin ortama, aldığın kültüre dayanıyor.

— *Yıldız Hanım da Sünni, tıpkı anneleriniz gibi...*
— Olsun, önemli olan benim içinden çıktığım kültür.

ALEVİLİĞİMİ HİÇ SAKLAMAM

— *Evliliğiniz gündeme geldiği zaman sizin Alevi olmanız bir sorun yarattı mı?*
— Hayır, çünkü ilk günden biliyorlardı Alevi olduğumu. Benim hiçbir toplulukta inkârcı bir yapım olmadı. Daha birinci gün söylerim ben. Mesela ben bir topluluğa gireyim, orada kritik bir hava hissedeyim, "Kardeş bak, konuşmanıza dikkat edin" diye başlarım. O kadar açık olduğum için de, benim o yanım pek tartışılmaz. Türkiye'de de o yanım tartışılmaz. Çünkü Aleviliği bir ayrıcalık olarak kullanmadım, Sünniliğe de kem gözle bak-

madım. Ben olaya şöyle baktım: İnsanların Tanrı'yla ilişkisi özgür olmalıdır. İnsanlar neye inanacaklarına kendi özgür iradesiyle karar vermeli. Hiçbir din insanları mecbur bırakmaz. Ama din adına ortaya çıkan yobazlar insanları mecbur ederler. Asıl suçlu orada din değil, o dini öyle yorumlayanlar, insanlar üzerinde baskı kuranlar, öteki dinleri, inanç sistemlerini kötüleyenlerdir. Bütün dinlerin içeriğinde, "İnsanlara aynı nazarla, aynı gözle bakın" vardır. Kuran'da dört peygamberin dördü de haktır. Sen hem dört peygamberin dördü de haktır diyeceksin, hem Müslüman olmayana gavur diyeceksin. Peki nasıl oluyor bu iş? Olmaz, bunu söyleyenler, savunanlar, yalan söylüyor, toplumları yanıltıyor. Ha, şu olabilir tabii: Sohbet ederiz, sen beni ikna edersin, ben seni ikna ederim, o çok başka bir şey, farklı bir şey. Ama sen bana mutlak böyle yaşayacaksın dediğin zaman olmaz. Bu çelişkiyi toplumsal bir mesele haline dönüştürmek kaos yaratır. Nitekim işte Anadolu'daki bu bin yıllık kaosun altında bu yatıyor, yanlış yorumlamalar yatıyor. O açıdan, Yıldız'la ilişkimin altında, insana müthiş bir özgürlük sunan bu felsefenin, Aleviliğin büyük rolü var yani.

— Alevi felsefesini anlatan en özlü söz, "Eline, diline, beline sahip olmak"tır. Bu söz eline yani ülkene, diline yani konuştuğun dile, beline yani soyuna sopuna sahip olmak diye de yorumlanıyor, eline sahip olmak, hırsızlık yapmamak, başkasının malına, mülküne göz dikmemek; diline sahip olmak, söylediklerini düşünerek, taşınarak söylemek; beline sahip olmak, namuslu, sadık davranmak olarak da yorumlanıyor. Şimdi biz bu ikinci yorumdan yola çıkarsak ve de bu bölümün merak edilen bir sorusu olarak sorarsak; Arif Sağ, beline sahip oldu mu?

— Zamparalık yaptım mı yani diye soruyorsan... Tabii gençlik yıllarımda, daha evli filan değilken, etrafım çok kalabalıktı. Gece hayatım da oldu. Tabii yine, o gece hayatımda da müzik vardı. Bir yere gittiğimiz zaman bağlama çalacağımız, muhabbet edeceğimiz bir oda arardık biz. Hâlâ daha bir yere gidip oturayım, birileri de şarkı söylesin, ben bundan haz almam.

GECE HAYATINI SEVMEM

— *E, çalamıyorsanız dinlersiniz...*
— Valla ben yapamam. Bir kere müthiş gürültülü gelir bana. İki kelime konuşmak için bağırırsın, sesin kısılır, boğazın ağrır. Ben, hep diyorum ya, muhabbet adamıyım. 10-15 kişi oturacaksın, biraz sohbet, biraz muhabbet... Bir gün beni bir yere götürdüler, gülmekten öldüm ya. Rahmetli Ahmet Kaya ile eşi Gülten götürdü. Tutturdular "Hoca bir yere gideceğiz" diye, gittik. Kemancı mı ne adı. Gittik oraya, bir yere oturttular bizi, millet tepiniyor, müthiş bir gürültü, kolumdan aşağı müthiş bir ağrı inmeye başladı. Zor kaçtık. Sonradan fotoğraflara bakıyoruz, biz Yıldız'la fotoğrafta bile eğreti duruyoruz, böyle leke gibi, bir kenara büzüşmüşüz.

— *Siz dışarıya, eğlenmeye nereye gidiyorsunuz peki?*
— Benim gece hayatım yoktur.

— *Türkü barlara filan...*
— Yok, gitmem. Bir ara Yusuf (Toraman) bir bar açmıştı, bir-iki kere gittim, ama orada da çıkıp sahneye bağlama çaldım. Ama böyle, gece kalkayım gideyim, bir yerde eğleneyim, benim böyle bir alışkanlığım yoktur.

— Siz nasıl eğleniyorsunuz?
— Benim için eğlence arkadaşlarımla, birimizin evinde bir araya gelerek çalıp söylemektir. Uzun yıllar onu yaptık. Mesela biz Muhlis'le (Akarsu) her akşam birlikteydik. Yıllarca böyle devam etti. Keza Nida Abi'yle de... Yaşamımdaki en önemli şey, işte buraya geliyorum, (Arif Sağ Müzik Merkezi) nota yazıyorum, bir şeyleri araştırıyorum, kendime göre uğraşlarım var. Gelip oturuyorum, şu masadan sekiz saat kalkmadığımı biliyorum. Rakımı da burada içerim, arkadaşlarımla da burada görüşürüm. Bazen de, burada oturmaktan sıkılırım, yanda bir kahvem var, orada arkadaşlarım var, giderim onlarla kâğıt oynarım. Orada deşarj olduktan sonra tekrar geliyorum buraya, oturuyorum bilgisayarın başına, başlıyorum çalışmaya. Tabii zaman zaman da dışarıda kebapçıya, balıkçıya gideriz ya da senede bir-iki kez bara filan da gideriz.

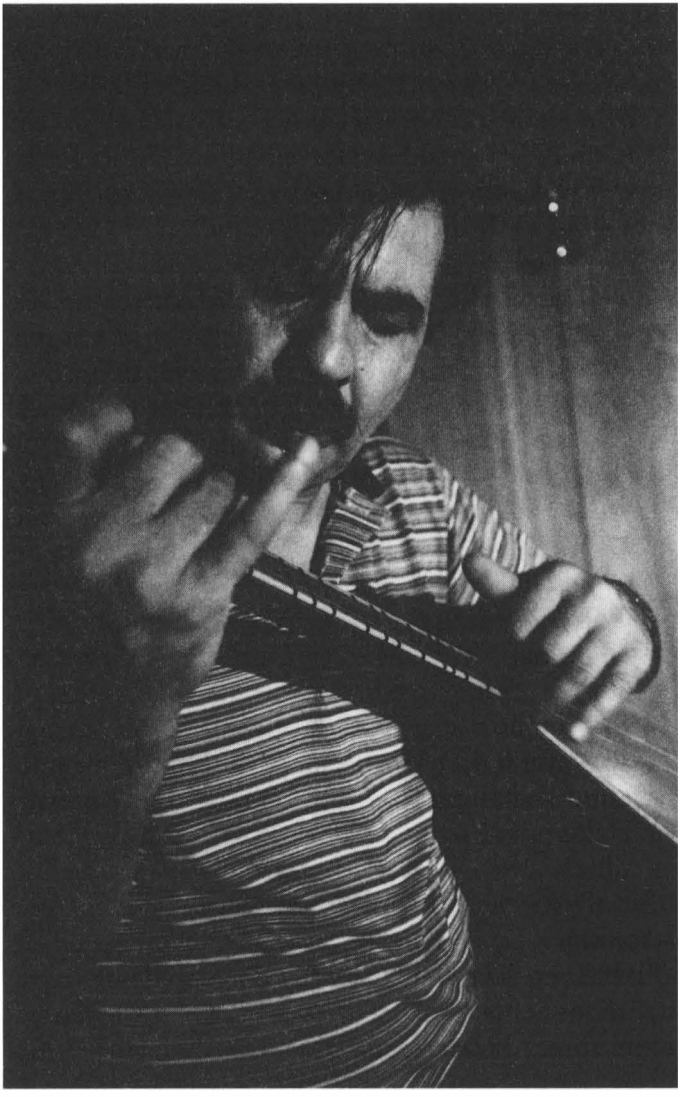
— Sizin deyiminizde "zamparalık" bölümü karanlıkta kaldı ama yeniden evliliğe dönersek.
— İyi ki evlenmişiz, ne iyi etmişiz. 30 küsur yıldır da sürdürüyoruz, daha hiç dövüşmedik, dövüşmek niyetinde de değiliz. Onun ötesinde, dünyaya çok güzel, çok akıllı iki tane de çocuk getirdik. Biz birbirimizi tanıyoruz ve ona göre de davranıyoruz. Ama benim yaşamımda, yani bekârlık dönemimde de müptezellik olmadı. Benim genç ve ünlü olduğum yıllarda, mesela *Saklambaç* Gazetesi, *Günaydın* Gazetesi, *Hey* Dergisi, yani o zamanın magazin yayınları, milletin donunu, gömleğini yazdılar. Benimle ilgili hiçbir şey yazılmadı, biliyor musun. Malzeme yoktu çünkü. Nasıl olacak, olması için bir hatunla dost yaşamam lazım, zamparalık yapmam lazım...

— Ben bazı şeyler hatırlıyorum ama (İsim vermeyi ne ben istiyorum ne de Arif Sağ)...

— Bana atılan bir iftira, bir çamurdu o. O kızımız bir yarışmada bir şey güzeli mi ne seçilmişti. Halk müziği sanatçısı olmak istiyordu. Bu benim için cazip bir olaydı. Çünkü ben de, o yıllarda özellikle, kim halk müziğini okuyorsa gider hizmet ederim, yardım ederim. Yeter ki halk müziği söylesin. Öyle bir kaset çalışması süreci yaşandı. E, kız güzel olunca bir şeyler yakıştırıldı hemen. Ama hiçbir somut şey ne yazabildiler ne de bulabildiler. Ne bileyim, bir fotoğraf bile bulamadılar. Sadece yakıştırmayla yola girildiği zaman, tutmaz. Nitekim tutmadı. Sen de benim o yıllarıma tanıksın. Ben aslında rahat bir adamımdır, samimiyimdir. Her meclise girerim, insanlarla otururum, sabahlarım, ama ne yaparım: Bağlama çalarım, türkü söylerim. Kadınlar da benden rahatsız olmazlardı. Çünkü kim ne derse desin, insanın niyeti belli olur. Bir sözünden, bir bakışından, insan karşısındakinin niyetini anlar. Tersini söyleyenler, yalan söyler.

ALEVİLİK

Ben dini tartışmam.
İlahiyatçı hocalar var,
sabahtan akşama kadar
o televizyon senin,
bu televizyon benim,
gidip tartışıyorlar.
Ben onlar gibi yapmam.
Ben dogmayı niye tartışayım,
dogma tartışılmaz.
Yani sen önce Kuran-ı Kerim'e,
Allah'ın kelamı diyeceksin,
ondan sonra oturup tartışacaksın.
Allah'ın kelamı oturulup
tartışılır mı ya.

Arif Sağ, bağlamasını eline alınca dünyayı unutuyor. Saatlerce hiç yorulmadan, sıkılmadan çalıp söyleyebilir, ama eğer bağlama çalamıyorsa, bulunduğu ortam ne kadar güzel olursa olsun keyif alamıyor.

— Şimdi biraz Alevi kimliğinize dönmek istiyorum. Bunun için de çocukluğunuza, köyünüze dönmemiz lazım. Dedeler köylere ne zaman gelirdi ve ne yaparlardı?
— Alevi felsefesinin enteresan bir yanı vardır. Mesela Aleviler üretim dönemi, ibadet yapmaz. Hiçbir koşulda yapmaz. İşte o dönem yani ilkbahardan, kar yağana kadarki dönem, o topluluğun kazanma, yani rızkını çıkarma dönemidir. Tarlasını eker, çayırını biçer, samanını yapar, mereklere (samanlık) doldurur. Kar yağınca da ibadet dönemi başlar. Dedeler de o dönem gelir. Gelirler, haftalarca, bazen aylarca köyde kalırlar. İbadetler yapılır, cemler yapılır, zaten o cemler aynı zamanda da köylünün muhasebe dönemidir. Sorunlar tartışılır, suç işleyenlerin hakkındaki iddialar ele alınır, suçlu bulunursa hakkında ceza kesilir, küskünler barıştırılır. Haklı ile haksız ortaya çıkarılır ve bol bol muhabbet edilir.

— Sonra?
— İlkbahar gelir. İlkbahar geldiği zaman o defter kapanır, üretim defteri açılır. Kış olup da kar yağana kadar üretim süreci devam eder.

— İbadet bölümünü biraz daha açmamız lazım. Aleviler ibadetlerini nerede ve nasıl yaparlar?

— Aleviler ibadetini o yıllarda, köyün hangi evi büyük, hangi evi uygunsa o evde yaparlardı. Şimdi, zorla da olsa, yasalar müsaade etmese de, Cem Evleri'nde yapma imkânı da elde edildi. Alevi ibadeti genellikle kış aylarında, yani üretimin olmadığı zamanlarda, günümüzde de çalışma saatlerinin dışında, hafta sonları yapılır.

Olay budur. Bunun aksini söyleyen, aksini iddia edenler, ya Alevi değiller ya da adam gibi Aleviliğini yaşamamışlardır. Onun için Aleviliğe biz tam olarak bir dini kavram veremiyoruz. Alevilik bir yaşam felsefesidir diye yorumluyoruz. Doğrusu da bu. Çünkü oraya oturuyor, oraya uyuyor. Sadece dini nazarla bakamıyorsun.

— Alevi cemleriyle ilgili pek çok iddia atıldı ortaya, Alevileri karalamaya yönelik iddiaların en önemlisi de cemlere yönelik oldu. Tekrar etmek bile istemiyorum ama şu meşhur "mum söndürme" hadisesi...

— Tabii o çok iğrenç bir şey. Biz de o iftiranın ne menem bir şey olduğunu bilmiyoruz. Hatta bizi bırak, öyle iddia edildiği gibi bir şey yapan bir topluluk dünyada var mı, onu da bilmiyorum. İşin özü: Bu iğrenç ve de aşağılık bir iftira. İnandırıcı yanı da olmayan bir iftira. Bazı iftiralar vardır ki böyle soru işareti bırakır insanda. Ama bu öyle aşağılık bir iftira ki inandırıcılık yanı da yok. Bir başka yanı var. Bu olayı hep bana sormuşlardır. Rahatsız olmuşumdur. Sanki benim ağzımdan şöyle bir laf duyulmak isteniyor: "Valla biz böyle bir şey yapmıyoruz, ha kardaş." Şimdi bu daha da alçakça bir şey. Böyle bir şey olabilir mi? Sen kalkıp bana iftira edeceksin, ben de kalkıp sana diyeceğim ki, "Valla anam, ben böyle bir şey yapmadım." Böyle alçalacağım, savunmaya geçeceğim.

Bizim Erzurum'da bir Müezzin Emin vardı. Abisi Erzurum'un önemli imamlarından biri, çok saygın bir in-

san. Bu Emin de deli. Resmen bildiğimiz deli. Abisinin yanında dolanıyor, ezan okuyor filan diye "Müezzin Emin" diyorlar. Ama Emin deli ya, dengesiz ya, caminin halılarını alıyor, çarşıda yakalıyorlar bunu, Müftü'ye şikâyet ediyorlar. Müftü de çok efendi bir adam. Diyor ki, "Emin, caminin halıları çalınıyormuş, senin haberin var mı? Emin atlıyor, "Ben mi çalmışam?" diye bağırıyor. Müftü de efendi adam, Emin'i kızdırmayacak ya, "Yok" diyor, "ben öyle demirem de, öyle diyirler." Deli Emin cevap veriyor: "Hoca efendi senin için de bu zampara diyirler, ben inanır miyem?"

Şimdi bizim meselede de Deli Emin bize zampara diyor, biz bunu ciddiye alıp savunmaya mı geçelim?

ALEVİLERİN ÇOĞU SÜNNİLERLE EVLİDİR

Başka bir şey: Alevilerin pek çoğu Sünni kızlarla evlidir. Benim anam Sünnidir, karım Sünnidir. Hadi biz söylemiyoruz, saklıyoruz da bunlar da mı, yani Alevilerle evlenen Sünniler de mi saklıyor? Hiç mi görmüyorlar? Böyle bir şey yapılıyorsa bunlar da mı rahatsız olmuyor? Böyle garip bir durum. Bu iftiralar hiçbir dine, dini bırak, insanlığa sığmayan alçakça iftiralardır ve maalesef Anadolu insanlarının yüzde 70-80'inin kabul etmiş olduğu bir din adına yapılmıştır.

Bu ülkenin dinsel mekanizmalarını, dinsel örgütlerini yöneten cemaatler veyahut da devletin kurumları bile bugüne kadar çıkıp şunu dememiş: "Özür dileriz, böyle bir tarihi hata olmuştur, Alevi dostlarımızdan özür dileriz." Şimdi Arif Sağ buna ne desin? O nedenle ben bu meseleyi anlatmayı bile zulüm sayıyorum.

— Alevilere yönelik iftiralardan "Dede"ler de payını aldı. Oysa "Dede"lik Alevilikte çok kutsal bir makam, bir mertebe. Bize biraz "Dede"lik kurumundan söz eder misiniz?

— Dedeler, Alevi-Bektaşi toplumunun liderleri, önderleri; dinlerini, geleneklerini, göreneklerini bilen kişilerdir. Bu liderlik, önderlik ya da bilgelilik tabii ki her Dede'nin bulunduğu bölgeye, kültüre göre değişir.

— Dedeler'in de Alevi toplumunu sömürdükleri söylendi.

— Benim arkadaşlarımın birçoğu da, Dedeler bizi sömürdü dediler zaman zaman. Şimdi ben bir mantık yürüteceğim size: Dedeler bizi sömürdü mü, sömürmedi mi siz karar verin. Bir kere Dedelerin, kendisine mürit olarak seçmiş olduğu köylerin hepsi fakirdir. Yani Dedelerin sömüreceği hiçbir şey yok oralarda. Dede geliyor, cemaati topluyor her akşam, cem yapıyor, ama Dede aynı zamanda da konser veriyor. Dede çok güzel saz çalıyor, çok güzel deyiş söylüyor.

— Bedava konser...

— Tabii. Biz her şeyi onlardan öğrenmedik mi? Harika saz çalıyor, harika sesi var, harika söylüyor. Günde dört saat, beş saat söylettiriyorsun Dede'ne. Şimdi biz yarısı kadar bile çalıp söylemeden Dede'nin bir senede kazanacağını bir günde alıyoruz. Diyelim ki bir Dede geldi, köyde çaldı, söyledi, bir ay kaldı. Bir ay sonra gidecek. Hiçbir köylünün cebinde Dede'ye verecek akçe yoktur ki. Üretiminden verir. Üretimi ne, yağ, çökelek, un... Başka üretimi yok. Dede bir eşekle gelir köye, bir eşek ne kadar un alıyorsa, Dede o kadar sömürür...

Ha, Dede'nin kaldığı sürece eğer yedirdiğiniz yeme-

ği de, ekmeği de sömürü olarak söylüyorsanız pes yani, bu ayıptır. Şimdi burada hem iftira hem de kalitesizlik var.

— *Dede'nin fonksiyonunu yanlış değerlendirmek var.*
— Hem bilememek, hem de çok kalitesizlik bu yani. Sen bugün oturmuşsun, Arif Sağ'la konuşuyorsun, hayatını kitap yapıyorsun. O Dedeler olmasaydı, bugün sen Arif Sağ'la konuşmayacaktın. Çünkü bana bu ayrıcalığı kazandıranlar arasında onların da payı, emeği büyük. Pir Sultan'ı onlar taşıdılar, getirdiler günümüze. Onlar olmasaydı Pir Sultan asıldığı gün ölmüştü. Bedrettin'i bugün Türkiye'nin aydınlarının kafasına, beynine onlar taşıdı, getirdi. Onlar olmasaydı Bedrettin de ölmüş gitmişti. Tabii ki bu Dedelerin içersinde aydın olmayanlar cahiller de var. Bu her toplumda var, bir-ikisinin hatasını bütün bir topluma yüklemek yanlıştır, ayıptır, günahtır.

— *Sizde Dedelik var mı?*
— Yok, Dede ocağından gelmiyorum ben. O nedenle "Kendi ocağını savunuyor" da diyemezler. Yani Dedeleri korumak, kendi ocağımı korumak diye bir derdim yok. Biz "Ocak" değil, "Talip"leriz. Ağuçanlar'ın talipleriyiz biz.

— *Kim bu Ağuçanlar?*
— Anadolu'da pek çok kentte talipleri olan bir ocaktır, Ağuçan Ocağı.

— *Dede Ocakları ile Talipler arasındaki farkı da çok kısaca anlatır mısınız? Çok kısaca diyorum, çünkü bu söyleşinin amacı Aleviliği, Bektaşiliği anlatmak değil.*
— Doğrusu da bu. Zaten ben de Alevi bilgini filan de-

ğilim. Benim bilgilerim de benim yaşamımla, görgümle, ailemden, atamdan, dedemden bildiğimle sınırlı. Kısaca, Alevilerin kutsal saydığı 12 İmam'ın soyundan gelenlere "Dede", İmam soyundan gelmeyen Alevilere de "Talip" denir. "Dedelik" babadan oğula geçer. Bazı bölgelerde "Dikme Dedeler" vardır. Ocak olmayan köylerde, o köyün en bilgili, en görgülü kişisi Dede olarak atanır. Onlara da "Dikme Dede" denir. Bektaşilikte durum biraz daha farklıdır. Bektaşilikte Postnişin ve Babalık makamı da vardır. Bütün Aleviler için Hacı Bektaşi Veli, "Pir"dir, "Hünkâr"dır.

ALEVİLİĞİ "DİN OLARAK" TARTIŞMAM

— Bir ara gündemi epey meşgul eden Alevilik tartışmalarına nasıl yaklaşıyorsunuz?

— Önce şunu söyleyeyim, ben dini tartışmam. İlahiyatçı hocalar var, sabahtan akşama kadar o televizyon senin, bu televizyon benim, gidip tartışıyorlar. Ben onlar gibi yapmam. Ben dogmayı niye tartışayım, dogma tartışılmaz. Yani sen önce Kuran-ı Kerim'e, Allah'ın kelamı diyeceksin, ondan sonra oturup tartışacaksın. Allah'ın kelamı oturulup tartışılır mı ya. Öyle baktığın zaman tartışılmaz. Ama ben Aleviliğe Allah'ın kelamı olarak bakmıyorum, insanın yaşamı olarak, bir felsefe olarak bakıyorum. O nedenle de Aleviliği bir dini tartışmanın içine katmam, Aleviliği din sınırları içinde anlamaya, anlatmaya kalkışmam. Ha, bir yaşam felsefesi olarak Aleviliği tartışmak isterlerse, o zaman başka...

— Aleviliğin dini yanından çok felsefi yanını öne çıkarıyorsunuz. Oysa bu konuda büyük tartışmalar yapıldı

geçtiğimiz yıllarda ve bizzat bazı Aleviler tarafından, Aleviliğin İslamın bir kolu olduğu savunuldu. Hatta Aleviliğin İslamiyetin ta kendisi olduğu ileri sürüldü.
— Sünni İslam, Alevi İslam olur mu ya? İslam, İslam'dır, kendi koşulları vardır. İslamiyet bu koşulları sana söyler, onları yaparsan Müslümansındır, yapmazsan değilsindir. Tıpkı demokrasi gibi. Koşulları, kuralları, ilkeleri vardır. Bunlara uyarsan demokratsındır, yoksa değil. Dolayısıyla ben Anadolu Aleviliği İslam içi mi, İslam dışı mı, konusunu bu saatten sonra tartışmam.

Ben Aleviliği tartışırım. Derim ki Alevilik bir kavramdır. Tarihe döndüğün zaman geleneği var, ondan önce var olan akımlardan, inanışlardan etkilenmiş, Şamanizmden etkilenmiş, Zerdüştlük'ten etkilenmiş. Binlerce yıllık bir tarihi var. Burada Aleviliğin tarihine girmek istemiyorum. Bunu uzmanları yazıyor, yazdı. Siz de *Cumhuriyet* Gazetesi'nde dizi yazılar yaptınız. Bu işin uzmanlarıyla, bu işin geleneğini, göreneğini yaşayan, yaşatan insanlarla konuştunuz. Ben Arif Sağ olarak, bu binlerce yıllık tarihi dar bir kalıbın içine oturtup tartışmam.

— Bazı Aleviler Diyanet İşleri bütçesinden Alevilere de pay ayrılsın diyor. Siz buna katılıyor musunuz?
— Hayır. Aleviler, Diyanet İşleri Başkanlığı'nın bütçesinden pay almasın. Çünkü bu düşünce, Diyanet İşleri Başkanlığı'nın varlığını kabul eden, onu doğru olarak gören bir düşüncedir. Bense Diyanet İşleri Başkanlığı olmasın diyorum. Doğrusu bu, Aleviliğe uyan da bu, laik demokrasiye uyan da bu, çağdaş insan olmaya uyan da bu. O zaman ben bir Alevi olarak, doğru olanı istiyorum. Doğru olan budur. Ha, birilerin hoşuna gitmez. O benim sorunum değil. O onun sorunu. Yaşamın kendi getirdikleri var. Nedir, örneğin İslamiyette, Hıristiyanlıkta, bütün

dinlerde ibadetin belli saatleri ve belli günleri vardır. Hiçbir koşul, ibadetin gününü, saatini ihlal ve de ihmal etmene izin vermez. Ha, sen yapmazsın, o ayrı bir şey.

— *Aleviliğin de ibadeti var, kuralları var...*
— Aleviliğin de kuralları var tabii. Alevi diyor ki, ben yazın başka bir ibadet yaparım. Ne yaparım yazın? Tarlamı ekerim, çayırımı büyütürüm, biçerim, hayvanlarımı otlatırım, yağımı, peynirimi, kavurmamı yaparım. Bu benim rızk ibadetimdir. Ondan sonra, kışın da oturup ibadetimi yaparım diyor. Şimdi bu da bir bakış. Şimdi sen benim önüme, ben bir insanım, bırak Alevi falan olmam önemli değil, insanım, benim önüme iki tane seçenek koyuyorsun. Diyorsun ki birisinde ibadeti yaşamın içerisine bir boyut olarak veriyorum. Ama emeği, üretimi, çoluğun çocuğun rızkını da en az ibadet etmek kadar önemsiyorum. Öteki seçenekte de, çalışma, üretim, rızk filan önemli değil, şu kuralları her koşulda yerine getireceksin diyorsun. Şimdi kusura bakma, ben birinci yolu seçerim. Bu bana daha doğru, daha mantıklı geliyor. Geçmişte de öyle geliyordu, Türkiye'nin bugünkü konumunda daha uygun geliyor. Üretmeden tüketen bir toplum olmuşuz, perişan durumdayız. Oysa birinci yol, önce üretimi sana kutsal sayıyor. En büyük kutsallık, üretmektir diyor. Peki hangi akıl üretime karşı olur?

— *Hangi akıl?*
— Kendi üretimini tüketecek bir toplum yaratmak isteyen bir zihniyet buna karşı gelir. Yani o da nedir? O üretimi ve sermayeyi elinde bulunduran yapıdır. O kimse kim. O yapı, Aleviler gibi yaşayan bir toplum istemez. Çünkü hem üretip hem tüketen toplum onun işine gelmez. Kendi ürettiğini kime kazıklayacak. Şimdi böyle

baktığın zaman, Aleviliğe hayran oluyorum. Tarihine, geçmişine baktığımız zaman da; niyet açısından, mütevazılık açısından, insana bakış açısından, dünyaya bakış açısından, başka inançtaki insanları karalamaması, kötülememesi açısından, bir dolu olaydan baktığın zaman, bir bakıyorsun, güzel bir topluluk bu. Ha, bunların güzel olmasını sağlayan şey ne? Bu felsefe. O zaman demek ki bu felsefe doğru felsefe. Çünkü bir felsefenin doğruluğu, yanlışlığı o felsefenin ürettiği toplumdan anlaşılır. O felsefe doğru toplum üretmişse, o toplum kendini gösterir.

BİRİLERİ BİN YILDIR ALEVİYİM DİYORSA

Alevi insanlar, bu ülkede bin yıldır Aleviliklerinde ısrar ediyorlarsa, bütün her şeye rağmen böyle hissediyorlarsa bir oturup düşünmek lazım. Yani siz, bin yıldır direnen bu insanlara, herhalde aptal gözüyle bakamazsınız. Bir gerçek daha var. Türkiye'deki topluluklara baktığınız zaman, Alevi kesimi, bilgi anlamında, çağdaşlık anlamında, dünyaya bakış anlamında, gözle görülecek şekilde ilerdedir. Daha demokratik bakar olaya. Feodal ilişkiler Alevi toplumunda ya gelişmemiştir ya da çok çabuk aşılmıştır. Örneğin Güneydoğu'da, Doğu'da kan davaları vardır, hâlâ devam eder. Ama Alevi toplumunda kan davasına rastlayamazsınız. Çözmüştür olayı.

Şimdi adam eliyle tutuyor, 15 karılı bir adama götürüyor, kızını teslim ediyor. İşte bu günlerde görüyoruz. Adam kendi götürüyor, "Şıhım, kızım sana helal olsun," diyor. Böyle bir şey olabilir mi? Bu hangi inanca, hangi akla, hangi medeniyete sığar? Orada neyi kullanıyor? Orada tüketime dayalı bir felsefe var. Tüketim derken

sadece maddi yanı, parayı pulu kastetmiyorum, fikir üretimini de kastediyorum. O felsefe bütün bu üretimi suç sayıyor, günah sayıyor. Seni fikirsizliğe, düşünmemeye, akılsızlığa itiyor, inancın içersine gömüyor... Siz hiç Alevi toplumu içinde, 15 yaşındaki kızını, inancı adına, bilmem kaç karılı bir adama götüren birine rastladınız mı? Yok. Ama iftira deyince, çamur deyince, hep o taraf bu tarafa atmış... Tanık yok, belge yok, bilgi yok, hep birisi birisinden duymuşmuş... Ben bunu neye benzetiyorum biliyor musun: İnsan vücudu mikrobu, bakteriyi de yaratır; ona karşı direnen, vücudu korumaya çalışan maddeyi de... Hem mikrobu, hem mikrobu öldürücü hücreyi yaratır. Devletleri, sistemleri de böyle görmek lazım.

DİYANET İŞLERİ OLMAMALI

— Şu Diyanet İşleri Başkanlığı meselesine dönmek istiyorum. Siz, Diyanet İşleri Başkanlığı olmamalı diyorsunuz, değil mi?
— Kesinlikle. Diyanet İşleri Başkanlığı olmamalı. Nasıl olmalı değil, ben onu tartışmam, bence olmamalı.

— Oysa geçtiğimiz yıllarda, Aleviler "Biz de Diyanet İşleri'nde temsil edilmek, bütçesinden pay almak istiyoruz" dediler. Siz buna karşı çıkıyorsunuz, peki ne öneriyorsunuz?
— Din işlerini, inanç sahibi topluluklar kendileri yapmalıdır. Devlet de kontrol etmelidir. Devletin görevi odur. Devlet bu dini toplulukların birbirlerini taciz etmemeleri için, kontrol etmelidir. Tıpkı Batı'da olduğu gibi. Batı'da biliyorsun, kiliselere devlet para vermez. Sen gider-

sin vatandaş olarak dersin ki, ben kilisenin yaşamasını istiyorum, benim maaşımın yüzde şu kadarını kesin, şu kiliseye verin. Kiliseler böyle ayakta duruyor. Cemaatler, inananlar götürüyor, parasını veriyorlar, bağış yapıyorlar, kendi dini kuruluşlarını ayakta tutuyorlar. Durumları da hiç kötü değil. Bu ülkede de bu olabilir.

— Diyanet İşleri Başkanlığı'nı savunanlar, Diyanet İşleri Başkanlığı'nın Sünni İslam'ı da kontrol altında tutan bir kurum olarak görüyorlardı. İş cemaatlere bırakılırsa iyice kontrolden çıkar kaygısı duyuyorlardı...

— Cemaatler yok mu şimdi? Yani niye birbirimizi kandırıyoruz ki? Milli Nizam Partisi kurulduğu zaman Anayasa'da dini temeller üzerine parti kurmanın yasak olduğu maddesi yok muydu? MSP, RP, SP, AKP kurulduğu zaman bu yasalar yok muydu? Vardı. Yani ne değişiyor ki? Sen Diyanet İşleri Başkanlığı'nı koruyor, kolluyorsun da bunları önleyebiliyor musun? Diyanet İşleri Başkanlığı var da kuran kurslarını denetliyor mu?

Ben diyorum ki, kardeşim sen kendi dini kurumunu kurmuşsun, iyi güzel, o zaman sen, sana inananlardan al paranı. Benden inanmadığım bir kurum için nasıl vergi kesersiniz? Bu, yasaya da Anayasa'ya da aykırı. Çünkü, vergi nedir? Sana yapacağı hizmetlerin karşılığı senden alınan paradır. E, ben bunun hizmetinden yararlanmıyorum ki, yararlanmak istemiyorum ki. O zaman bu haraca girer. Sen benden para alıyorsun, benim ilgi alanımın ya da hizmet alanımın dışındaki bir kuruma veriyorsun. Bu gaspa girer. Oysa devlet insanların inancıyla ilgili harcamalarına karışmamalıdır. Devlet, Diyanet İşleri Başkanlığı'na ayırdığı bütçeyi kaldırsın bakalım, ne oluyor?

Başka bir şey daha var. Alevi tekkelerini devlet almış, işletiyor. Hacıbektaş'a gidiyorsunuz, oradaki o bina benim ibadet binam. Ben oraya ibadet yapmaya gidiyorum, sen kapıya biletçi koymuşsun, benden para alıyorsun. O zaman her caminin kapısına da bir gişe koy. Bunun karşısında bu var yani. Diyanet İşleri, daha doğru bir tanımla devlet, din işlerinden elini çekerse her inanç kendi ibadethanesini kendi bütçesine göre yapar, korur. Devlet herkese eşit davranmalıdır. Örneğin Tekke ve Zaviyeler Yasası diye bir yasa var. Bunu değiştirin diyoruz, düzeltin diyoruz. Şimdi orda üfürükçüyle, Alevi Pirini, Alevi Dedesini yan yana koymuş. Bu yasaya göre üfürükçü ne kadar iğrençse, Alevi Dedesi de o kadar iğrenç. Tarafsız devlete bak, diyor ki, "Toplu ibadetler camilerde ve mescitlerde yapılır." Ben ne olacağım? Atatürk zamanında çıkmış bu yasa diyorlar. İyi, o günün koşulları ayrı, bugünün koşulları ayrı. O günün koşullarında öyle bir yasaya ihtiyaç duyulabilir. Ama bugünün koşullarında böyle bir yasaya ihtiyaç yok.

Türkiye Cumhuriyeti Devleti çok gençtir ama 700 yıllık bir devlet yapısı üzerine oturmuştur. Ta o yıllardan getirdiği yanlışları, hataları vardır ve bunların düzelmesi gerekir. Tekke ve Zaviyeler Kanunu açık ve net olarak ortadadır. Ona göre bir Alevi Dedesinin adını söylemekle, bir büyücünün adını söylemek eş değerde suç. Açın yasaya bakın, göreceksiniz. Benim Dedelerimi, Pirlerimi, benim ceddimi üfürükçülerle, muskacılarla aynı kefeye koymuşlardır. Katliamları saymıyorum. Dersim'i, Çorum'u, Maraş'ı, Malatya'yı, Erzincan katliamlarını saymıyorum bile...

Bunları bilmeden, bunları anlamadan yarınlarımıza

çekidüzen veremeyiz. Bunları konuştuğumuz zaman diyorlar ki, sen bölücülük yapıyorsun, hep bunları söylüyorsun. Bunların bölücülükle ne alakası var? Ben işin aslını söylüyorum. Adam, "Ben Aleviyim" diyor. Vay nereden çıktı Alevilik diye üzerine yürüyorlar. Sünnilik nereden çıktıysa Alevilik de oradan çıktı. Ben seninle nereden, neden çıktığını tartışmıyorum ki. Ben Aleviyim ve Alevi gibi yaşamak istiyorum. Sen hep dayatmışsın, devletin bütün kurum ve kurallarını önüme engel olarak koymuşsun, bir tarafta Diyanet İşleri, bir tarafta Milli Eğitim, bir tarafta İç İşleri, bir tarafta okullarda mecburi din dersi falan, bunları hep benim karşıma engel koymuşsun ki Alevi gibi yaşamayayım ama bütün bunlara rağmen ben hâlâ diyorum ki, "Ben Aleviliği seviyorum, Alevi olarak yaşayacağım." Üstelik biz bunu 800 yıldır söylüyoruz. Anlayan yok. Ben işte o nedenle artık anlatmak, tartışmak istemiyorum. 800 yıldır yok edilmeye çalışılan bir toplumuz, kırgınız, kızgınız ve hâlâ bize Aleviliği soruyorlar. Ben de onlara diyorum ki, merak ediyorsan öğren kardeşim.

ASİMİLE OLMAYACAĞIZ

— 1993'te, Banaz'da yaptığınız bir konuşmada da benzer şeyler söylemiştiniz ve o zaman da eleştiri oklarına hedef olmuştunuz?

— Evet. Banaz-Çamlıbel, Pir Sultan Abdal'ın saklandığı yer. Pir Sultan'ın elinde bağlaması, Yıldız Dağı'na doğru, böyle mağrur bir duruşun olduğu bir heykeli var. Sahne de tam o heykelin önünde. Konser öncesi konuşuyorum, dağ taş insan dolu, mahşeri bir kalabalık var. O sırada da ülke genelinde müthiş bir tartışma var. Alevilik

din midir, İslam mıdır falan filan. Birtakım adamlar çıkmış ortaya, kendilerince teoriler geliştiriyor. Ben de o günün koşullarında, biraz da bulunduğum yerin duygusallığı içinde dedim ki, "Anadolu'da 800 yıldır asimile etmek istiyorlar bizi." Pir Sultan'ı göstererek, "Arkamdaki adam kellesini verdi ama asimilasyona evet demedi. Biz de ondan aldığımız bu felsefeyi devam ettiriyoruz. Bizi asimile edemeyeceksiniz. Siz isteseniz de istemeseniz de bu topraklarda beraber yaşayacağız. Benim gideceğim başka bir toprak da yok, ülke de yok. Ben bu ülkede bir Alevi olarak yaşayacağım. Birbirimize alışalım, siz Sünni dostlarla birlikte burada yaşayacağız" dedim.

Şimdi benim bu sözlerim, bölücülük değil, tam tersine birleştiriciliktir. Ama tabii hemen "Arif Sağ ayrımcılık yapıyor, bölücülük yapıyor" sözleri yükseldi. Halbuki Aleviliği, Sünniliği Arif Sağ mı yarattı? Ben 1946'da doğdum, Alevilik 1946'da mı doğdu? Alevilik 800 yıldır bu topraklarda var, İslamiyet'e göre de 1300 yıldır var. Ama Hazreti Muhammed'in ölümünden sonra büyük bir kavga oldu. Kavganın bir ucunda Hazreti Ali, bir ucunda Hazreti Ayşe vardı. Bu gerçeği inkâr mı edeceğiz? Burada bunun ayrıntılarına girmeye gerek yok. Daha önce de dediğim gibi öğrenmek isteyenler açsın okusunlar, öğrensinler. Ama dikkat çekmek istediğim bir nokta var: Bizim, 12 İmamlar diye adlandırdığımız, Hazreti Muhammed'in ailesi diye adlandırdığımız herkes öldürülmüştür. Hazreti Muhammed'in hiçbir torunu eceliyle ölmemiştir. Tarih bu. Ha, bu yaşananları görürsün, görmezsin, o senin sorunun. Ama ben bu yaşanmışlıkların finalinde bir insan olarak gelmişim, doğmuşum ve bir şeyi yakalamışım. Diyorum ki, benim bu yaşamın içersinde taraf olmam gerekirse, Hüseyin'den yana taraf olacağım. Çünkü Kerbela olayında Hüseyin haklıdır. Ker-

bela'daki saldırı katliamdır. Hüseyin orada kendini savunmuştur, mazlum olan odur ve ben ondan yana olacağım diyorum. Birileri de diyor ki, yok, yanlış yapıyorsun, Hüseyin'den yana olma Yezid'den yana ol. Yok kardaşım, ben Yezid'den yana olmam, sen olabilirsin. Yezid'i tut, sev, çocuğuna adını koy. Ama koymazlar. Bakın Türkiye'de Yezid adına rastlayamazsınız.

— *Oysa Hasan, Hüseyin, Ali neredeyse en sık rastlanan isimler...*
— Evet. Çünkü Anadolu Sünnileri de en az Anadolu'da yaşayan Aleviler kadar, Kerbela olayından rahatsızlık duymuşlardır. Bunu görmek lazım. Ben bir Alevi olarak, Türkiye'deki Sünni dostlarımın bu duyarlılığını da algılamak, görmek zorundayım.

— *Sizce birlikte yaşamanın kuralı, koşulu ne?*
— Bakın, ben bu yaşıma geldim, bu ülkede yaşayan insanlar Alevi olsun, gibi bir laf etmedim, böyle bir tez savunmadım. Çünkü bu benim derdim değil. İster Alevi olursun, ister olmazsın. Bugüne kadar hiç kimse benim ağzımdan camiyle ilgili, namazla, niyazla ilgili, oruçla ilgili hiçbir olumsuz laf duymamıştır. Demem de. Ama sen de beni oraya zorlayamazsın. Sıkıntı burada. Bana ne kardeşim, sen başını ört. Benim karıma karışamazsın. Bu kadar. Sen bu ülkede zorunlu din dersi koy. O benim sorum değil. Sen kendi çocuklarına koyacaksın. Benim çocuğuma karışamazsın. Benim çocuğuma zorunlu olarak din dersi okutturamazsın. Çünkü bu hukuk dışıdır, bu insanlık dışıdır. Bu eğer, Müslümansan, dindarsan, ki dindarlığa da karşıyım, zulümdür bu. Şimdi biz bunlara karşı koyuyoruz. Veya diyorum ki, sen Diyanet İşleri Başkanlığı'nı eğer yürütüyorsan, ona da saygılıyım.

Ama benim vergilerimden oluşturulan bütçeden pay alamazsın. Çağdaş dünya ne yapıyor, her cemaat kendi dini kurumlarını kuruyor ve yaşatıyor. Kiliseler, o kiliseye bağlı insanların bağışlarıyla ayakta duruyor. Türkiye'de de devlet bütçesinden din işlerine para verilmemeli. Benim dediğim bu. Ya da illa da devlet katkıda bulunacaksa o dine inananlardan aldığı vergiyle vermeli. Ama sen herkesten alıyorsun. Demokrasilerde devletin böyle bir hakkı yok.

DEVLETİN AKILLI ALEVİLERİ

— Yine biraz önceki konuya geldik. O zaman ben yine hatırlatayım: Aleviler arasında farklı fikirler savunanlar da var...

— Devletin akıllı Alevileri olmuştur. Devletin her an yanında çaktırmadan yer alan. Devletin itibarını kazanan. Akıllı, usturuplu Alevileri olmuştur. Her sistem bunu yaratır. Devletin akıllı Türkleri olmuştur. Böyle ikide bir bağırmayan, çağırmayan, "Tamam siz haklısınız" diyen Kürtleri olmuştur. Bu devletin akıllı komünistleri olmuştur. Bunlar çok doğaldır. Benim yadırgadığım şu: Türkiye'nin aydınları, entelektüelleri, ülkenin bilim adamları da bu devletin akıllı Alevilerine, Kürtlerine, komünistlerine hiç de olumsuz bakmamıştır.

Şimdi buradan baktığınız zaman, eğer bugün içinde bulunduğumuz sistem, olaya doğru bakıyorsa o zaman Diyanet İşleri ile ilgili şikâyetinizin mantıksız olduğuna inanıyorum. Yani hem, "Devlet ne diyorsa doğru odur" diyeceksin hem de, "Diyanet'te biz de temsil edilelim" diyeceksin. Bu ikiyüzlülüktür. Bir yandan bir Alevi olarak, "Ben laisizmin kalesiyim, ben olmasam bu ülke laik kal-

mazdı" diyorsun, bir yandan da, "Diyanet İşleri Başkanlığı olsun ben de temsil edileyim" diyorsun. Ya da kalkıp "Din dersi olsun ama Alevilik de öğretilsin" diyorsun. Peki nasıl öğretilsin Alevilik? Kim öğretecek? Yani sen bin yıl yasaklarla gelmişsin, Alevi din adamı yetiştirememişsin, yazılı hiçbir şeyin yok, kimle öğreteceksin Aleviliği? İmamlarla mı? Bunu kim istiyor? Aleviler adına sistemin içinde itibarı olanlar istiyor. Bunu isterken de, akıllı adamı oynuyor. Ben onlara kızdığım kadar, bunların akıllı adam olduğuna inanan aydınlara kızıyorum.

Bütün bu olup bitenlere bakıyorum ve şöyle düşünüyorum: Ben kendi kendime Aleviyim, öbürü de kendi kendine Sünniyim demedi. Birileri bize böyle adlar koydu. Biz de o adlarla geliştik. Sonra o adlar bizim altkimliğimizi oluşturdu. Şimdi bakıyorum, ben diyorum ki sana, "Şenaycığım, ya, ben altkimliğimden razıyım." Sen, "Ben de razıyım" diyorsun. E, sorun yok o zaman. Ama hayır, öteki diyor ki, "Senin altkimliğin, benim altkimliğime benzemiyor, ben sana yaşam hakkı tanımam." Ne olacak? "Ya benim altkimliğime geçeceksin ya da benim istediğim bir altkimliği sana vereceğim." Yani? Yani Aleviliği sen değil, ben anlatacağım, sen de ona uyacaksın. Tarihe geri dön, 10-15 yıl öncesine geri dön, çünkü sen Alevilikle, Alevilerle ilgili araştırmalar yaptın, bu işleri biliyorsun, bundan 15 yıl önce, Alevilik adına eline kalem almış Alevi göremezsiniz. Yoktu. Alevilere kendi düşüncelerini bile yazdırtmadılar bu ülkede. Sünni yazarların Alevilik hakkında yazmış olduğu kitapları okuduk biz. Cenk kitapları yazdılar, palavralar, masallar anlattılar bize yıllarca. Para kazandılar o masalların yüzünden. Giderek Alevi toplumunu masallara ve hikâyelere inanan bir toplum haline getirmeye çalıştılar.

Benim bin yıllık mücadelemin içersinde kendi kitabı-

mı, yani belge bırakmamı yasaklamış bu sistem. Perişan etmiş. Şimdi bu sistem diyor ki, "Biz size bir şey yapmadık." Ne yaptığın ortada, eylem ortada. Ben katliamlardan başımı kaldırdım mı ki, belge bırakayım? Şimdi öyle bir noktaya gelindi ki Türkiye'de Aleviliği sistemin karşı olduğu bir noktaya sokmaya ve onun üzerinden topluma korku yaymaya çalıyorlar. Bazı Aleviler de bizim gibi düşünenlere ateist diyor. Bu çok tehlikeli bir söylem. O kadar tehlikeli bir söylem ki Alevi toplumunun tam da dirileşip tam da kendini geliştirmeye çalıştığı bir ortamda kafasını bulandıran, bütün değer yargılarını allak bullak eden bir tehlikeli söylem. Bu söylem bilinçsizce de yapılmıyor, gayet bilinçli yapılıyor. Bu söylemler bir yerlere hoş görünmenin söylemleridir.

Bir gün Hacıbektaş'ta bir panel yapıyoruz. Konuşmacılardan biri de rahmetli Nejat Birdoğan. Dinleyiciler arasında da bağnaz bir Alevi var. Ekonomik durumu iyi, üniversite bitirmiş, hukukçu olmuş falan birisi, ama bizim gruba da ters bakan, sağcılaşmış bir Alevi. Kalktı, Allah'a inanıyor musunuz diye soru sordu. Çok tehlikeli bir soru. Ama tabii, Allah rahmet etsin, Nejat Abi çok akıllı biriydi. Şöyle bir cevap verdi, dedi ki, "Nesimi ne kadar inanıyorsa, Pir Sultan Abdal ne kadar inanıyorsa, Hacı Bektaşi Veli, Hallacı Mansur ne kadar inanıyorsa ben de o kadar inanıyorum. Ama senin inandığın gibi inanmıyorum." Adam mosmor oldu.

Soru çok tehlikeli. Ben felsefi yapımı nereden almışsam, müzik yaşamımı, edebiyat yaşamımı nereden almış, taşıyorsam, o belli. Kim var geçmişimde: Pir Sultan vardır, Kul Himmet vardır, Şah Hatayi vardır, Nesimi vardır, Kaygusuz Abdal vardır. Ben bu insanların şekillendirdiği, yaşattığı gelenekten, felsefeden geldim. Onlar neye ne kadar inanıyorduysa ben de o kadar inanıyorum. Ötesi yok.

— Az önce, Alevilerin yazılı belgelerinin olmadığını konuştuk. Gerçi son 10-15 yılda pek çok kitap yayımlandı, ama onlar da bugünden ve bir anlamda dışardan bakarak yazdılar, Aleviliği tartıştılar, tezler ileri sürdüler. Aleviliği, geleneğini, göreneğini, ibadet şeklini, düşünce yapısını, geçmiş serüvenini, gelecek kuşaklara kim aktaracak? Siz yayımlanan kitaplar arasında bu amaca hizmet eden bir yayın görüyor musunuz?

— Ben bu tehlikeyi, yıllar öncesinde gördüm ve her fırsatta söyledim. Alevi dernekleri filan kurulurken de söyledim, zabıtlara geçmiştir. Yıllardır şunu söylüyorum: Bu araştırmaları yapmak çok pahalı şeyler değildir, bir profesyonel kamera, bir kameraman, bu işlerden anlayan bir adam, Anadolu'ya çıkmalı, ne kadar Dede, ozan varsa gidip onlarla konuşmalıdır. Bunu devlet yapmaz, buna tek tek bireylerin de gücü yetmez. Bu uzun soluklu bir çalışma gerektiriyor. Bunlara benim gücüm de yetmez. Bu bir kurum işidir. Alevi dernekleri, federasyonu, artık hangisi olursa, bunu yapın dedim, bunu yapmazsanız Alevilikle ilgili bir şey yapmış olmazsınız dedim. Hepsi haklısın dedi, ben haklılığımla kaldım. Şimdi bu Dedeler ölüp gittiği zaman, hep beraber vah vah diyeceğiz.

— Yüzlerce, binlerce deyiş, Aleviliğin yöresel özellikleri filan, Dedelerle birlikte gidiyor...

— Doğru ve bu bir katliamdır bence. Çünkü Aleviliğin olmazsa olmaz iki koşulu vardır. Bağlama ve deyişler olmadan Anadolu Aleviliğinin olması mümkün değildir. Dedelerimizle birlikte bunlar da mezara gömülüyor. Belki Dedelerimiz felsefi anlamda bizler gibi bakamıyorlar meseleye, daha lokal bakıyorlar olaya ama Dedenin

hafızasında öyle bir başka bilgi var ki, o bende, sende yok, asıl o gidiyor. Büyük olay bu.

— *Sizin, en azından müzik olarak bir arşiviniz var mı?*
— Ali Ekber Çiçek'lerden bu yana, arada bizim de "Muhabbet" serimiz var, bir arşivden söz edebiliriz ama yetmez. Biz Anadolu'ya gittik gidebildiğimiz kadar, gidemediklerimiz de bant gönderdi bize. Mesela benim henüz dinleyemediğim yüzlerce bant var, Anadolu'dan, Dedelerden gelen. Ama bu yeterli değil.

— *Peki siz, Arif Sağ Müzik Merkezi olarak öğrencilerinizle birlikte böyle bir çalışmaya girişemez misiniz?*
— Düşünüyoruz. Ama yıllar sürecek bir çalışmadır bu. Bu başka bir gönül meselesidir.

— *Mesela siz önayak olsanız, Aleviler de maddi katkı sağlasalar...*
— Para kısmı kolay. Bizim Alevi dostlarımız hiçbir isteğimizi geri çevirmemişlerdir daha. Olanakları ölçüsünde, inandıkları olaya katkıda bulunurlar. O konuda hiçbir sıkıntımız olmaz. Ama dediğim gibi bu bir ekip işidir, ekibin gönlünü, yüreğini, aklını vermesi işidir.

SIVAS'TA KATLİAM

Peki benim ne demem lazım?
Yani benim şunu mu demem lazım:
Kahrolsun Sıvaslılar.
Böyle bir hakkım yok benim.
Burada sorun ne?
Bu ülke, bu insanlar ilk kez
Sıvas'ta ve ilk kez
1993'te bir katliamla
karşı karşıya kalmadı ki.
Malatya'daki, Çorum'daki,
Kahramanmaraş'taki katliamlarda
sorun oraların halkı değildi ki.
Sorun anlayışta,
sorun uygulanmak istenen
siyaset biçiminde yatıyor.
Orada gizli.
Sorunu orada çözeceğiz biz.

Türkiye tarihine kapkara harflerle geçen bir yıl 1993. Sıvas'ta Madımak Oteli'nde katliama çok az var. Pir Sultan Abdal'ı Anma Şenliği için Sıvas'a gidenler Madımak Oteli'nin lobisinde dışarıdaki gözü dönmüş kalabalığın dağılmasını bekliyor. Arif Sağ'ın yanındakiler Ali Baştuğ ve Hasret Gültekin, ayakta duran Muhlis Akarsu. Maalesef hiçbiri kurtulamadı...

— Şimdi anılarınızın en acı bölümüne geldi sıra. Sadece sizin için değil, bu kitabı okuyacak bütün insanlar için, kötü anılarınızı yeniden canlandırmak olacak ama kaçınılmaz olarak buna yer vermek zorundayız. Sıvas'ta, Madımak Oteli'nde, 2 Temmuz 1993'te yaşanan felaketi başından itibaren bir kez daha sizin ağzınızdan dinleyebilir miyiz?

— Pir Sultan Abdal Derneği'nin davetlisi olarak Temmuz ayının birinde, biz buradan Yıldız'la yola çıktık. Tam o günlerde Hintli midir, Pakistanlı mıdır nedir, adamın biri kalkmış bir şey yazmış, acayip bir tartışma var.

— *Salman Rüşdü'nün* Şeytan Ayetleri *kitabı...*

— Evet, evet. Vay, Salman Rüşdü niye böyle yazıyor? Ya, bana ne Salman Rüşdü'den. Yazdıkları doğruysa doğrudur, yalansa yalanlarsınız. Kâbe orada... Gider bakarsınız. Adam var olduğunu iddia ediyor, ben etmiyorum ki. Ben hiç böyle bir şey dedim mi? Ya da Türkiye'deki Aleviler, Kâbe'yle ilgili bugüne kadar bir şey dedi mi? Demedi. Bir adam çıktı, "Böyle bir şey var" dedi. Böyle bir şeyi sen kabul edersin, etmezsin o senin sorunun. Ama onu getirip Sıvas'taki Pir Sultan Abdal'ı anma törenlerinde malzeme olarak kullanamazsın. İşte bu tartışmaların ortasında, Pir Sultan Abdal'ı Anma Komitesi "Aziz Nesin, o çağdaş, bilimsel, aydın, yapısıyla, *Şey-*

tan Ayetleri tartışmasına nasıl bakıyor, gelsin orada anlatsın" demiş. Çünkü Aziz Nesin bu ülkenin yetiştirdiği en aydın, en saygın adamlardan biridir. O günlerde o da tartışmalara katılıyor, görüşlerini açıklıyordu. Bir de gelsin Sıvas'ta anlatsın demişler.

Ancak, Sıvas'taki yerel gazeteler günler öncesinden başladı Aziz Nesin üzerinden Alevilere saldırmaya, sonra da bütün olaylara, o vahşete Aziz Nesin'in konuşması neden olarak gösterildi. Oysa gerçek böyle değil. Alın, olay sırasında çekilen bantları izleyin. *Şeytan Ayetleri*'yle ilgili hiçbir şey yoktur. Sloganların en çok tekrar edileni "Cumhuriyet bu kentte kuruldu, bu kentte yıkılacak" sloganıdır. Mahkeme bantlarını izleyin, yine aynı slogan. Yine olay sırasında çekilen bantlarda belediye başkanının "Gazanız mübarek olsun" sözleri var. Sonra bu zat milletvekili seçiliyor, beni temsil etmek üzere Meclis'e gidiyor, bakan yapıyorsunuz, grup başkanı yapıyorsunuz, ona hesap sormuyorsunuz, "Aziz Nesin Sıvas'a gitmeseydi, bunlar olmazdı" diyorsunuz. Bu doğru değildir, kimseyi kandıramazlar.

— 1 Temmuz'a dönersek, siz Sıvas'a gittiniz...

— Yolda biraz oyalandık, geç vakit vardık otele. Sevgili, rahmetli Asım Bezirci bizi beklemiş, geç gidince de kızdı bana, "Ulan bu kadar bekledim, bizim dal oğlan geliyor, demimi de az aldım" diye söyleniyor. Tamam abi dedim, sabaha kadar emrindeyim. Oturduk, Asım Abi (Bezirci), Metin (Altıok), Muhlis (Akarsu), Aziz Abi (Nesin) de bir ara geldi. Türkü söyledik, muhabbet ettik. Asım Abi de Erzincanlıdır, benim küçüklüğümü bilir, toprağımızı özlemişiz, duygusallaştık, güldük, ağladık filan, çok güzel bir gece yaşadık. Bir gün sonra, saat 14.00'te benim Kültür Merkezi'nde konserim var. Asım Abi, da-

yanamadı, bana, "Hadi git dinlen, yarın seni adam gibi dinlemek istiyorum, git sesini dinlendir" dedi. Gittik odalarımıza yattık.

Sabah saat 09.00, 10.00 sularında falan rahmetli Muhlis kaldırdı beni, "Hadi" dedi, "Burada bir paçacı arkadaşım var, gidek paça içek." Paçacıya gidiyoruz, etraf biraz tuhaf geliyor bana. Bir sürü sakallı, cübbeli, takkeli adam var ortalıkta. Herhalde Cuma namazına gidiyorlar diyorum içimden. Çorbacıdan dönüşte daha da kalabalıklaşmış gibi görünüyorlar, ama bir mana veremiyorum. Otele döndük, ben yukarıya çıktım, takım elbisemi giydim, konsere gideceğim ya. Hatta öyle fotoğrafım vardır Madımak'tan. Aşağı indim, insanlar allak bullak, tedirginler. Meğer benim konser vereceğim Kültür Merkezi basılmış. Oradaki çocuklara saldırmışlar. Valiliğe saldırılmış falan. Konser iptal edildi. Ben odaya çıktım, üstümü değiştirdim, kotumu giydim, üstüme de bir penye. Bizim rahmetli Muhlis, hep gocuk giyerdi, o gocuk hâlâ bende, öyle durur. Benim ruhsatlı silahım da yanımda, onu da aldım. Bir yandan görünmesini istemiyorum, bir yandan da otelin etrafında toplanmaya başlamışlar, ne olur ne olmaz, silahımı yanıma alayım diyorum, böyle garip bir şey.

OTELİN ÖNÜNE GELDİLER

— *Bu arada otelin önüne mi geldiler?*
— Tabii bir anda otel ablukaya alındı. Biz de kapıları kapattık. Merdivenlere yığıldık.

— *Dışarıdakiler hangi sloganları atıyor?*
— "Kahrolsun laiklik", "Aziz Nesin'e ölüm", ama en

çok söylenen "Cumhuriyet burada kuruldu, burada bitecek"... Bunların bant kayıtları var herkeste, poliste var, devlette var, bunları şimdi ben uydurmuyorum yani. Ha, bu sloganlar niye önemli? Çünkü bu sloganların yoğunluk noktasından o topluluğun niye saldırdığı belli oluyor. Cumhuriyete saldırıyor, laikliğe saldırıyor, demokrasiye saldırıyor. Adı belli, adı konuldu. Ben değil, adını mahkeme de koydu. Neyse.

Ben yukarı çıkıp üstümü değiştirince, Muhlis'in gocuğunu da giydim ki silah görünmesin. Benim derdim; genç insanlar var, silahımı görünce paniğe kapılırlar... Aşağıya indim, merdivenlerin başına toplandık, kadınları ve yaşlıları yukarı gönderdik, biz alt katta kaldık. Bekliyoruz, işte saldırı olursa dövüşeceğiz. Elimizde sandalyeler, sopalar falan var. Merdivenlere de sandalyeleri, koltukları filan yığıyoruz ki içeri girerlerse üst kata çıkamasınlar. Biz saldıracaklarını sanıyoruz, otelin yanacağını falan hiç aklımıza getirmiyoruz.

— Otelin kaçılacak, öndeki kalabalığa görünmeden çıkılacak yeri de yoktu, değil mi?
— Hayır. Otelin iki cephesi yola bakıyor, öteki iki yanı da binalarla dolu, bitişik nizam yani. Arkası da binaya bitişik, arada bir boşluk var. Otelin sokağa bakan iki yüzünde 15 bin kişi birikmiş, karşıdaki binaların üzerlerine çıkmışlar. Ve oteli taşlıyorlar. Öyle ki 10-15 dakika içinde otelde bir tane sağlam cam kalmadı. Bütün odalar taş dolmuştu.

— Siz bu arada nerede bekleşiyorsunuz?
— Biz merdiven boşluklarında toplaştık. Odalara giremiyoruz, taş yağıyor. Hem de kaldırım taşları atılıyor. Aziz Nesin'in iki koruması var. İkisinde de silah var. Bir

de bende silah var. Ama ben silahı elime bile almadım. Resimlerde görmüşsünüzdür, benim elimde sandalye ayağı, Muhlis'in elinde masa ayağı, rahmetli Hasret'in (Gültekin) elinde başka bir tahta parçası, öyle bekliyoruz. Biz sanıyoruz ki taş attıktan sonra otele saldıracaklar, biz de dövüşeceğiz onlarla.

EMNİYET "DURUMA HÂKİM"

— *Bu arada emniyet güçleriyle filan konuşulmuyor mu?*
— Devamlı konuşuluyor. "Merak etmeyin" diyorlar bize. Vardır ya, klasik, devletin usulü: "Önlemimizi aldık, telaş etmeyin, olaylara hâkimiz"...

— *O sırada SHP-DYP koalisyon hükümeti var. Ve SHP sizin de bir ara milletvekilliği yaptığınız parti. O günlerde gazetelere yansıyan haberlerden sizin de Ankara ile konuştuğunuz yazılmıştı. Kimi aradınız, ne konuştunuz? Size ne söylediler?*
— Ben o ara Cevdet Selvi ile konuştum. Adalet Bakanı'yla, Seyfi Abi'yle (Oktay) konuştum. Daha sonra Aziz Abi de İnönü ile konuştu. İnönü'nün söylediği şu, "Merak etmeyin olaya el konulmuştur." Şimdi kalktı herkes, mesela İnönü'yü o konuda suçladı. Ben İnönü'yü suçlamıyorum, İnönü o noktada haklıydı. Çünkü o, köyde doğmamıştı, varoşlarda doğmamıştı. İnönü, devleti kuran adamın oğluydu ve çok doğaldır ki devletin gözüyle bakıyordu. Yani ne yaptı, Vali'yi aradı, Vali de dedi ki, "Efendim siz merak etmeyin, biz kontrol altına aldık." İnönü de ona inandı. Çünkü o yapısı, yetiştirilişi itibariyle devlete inanmak zorunda.

Ben Cevdet Selvi'yle görüşürken dedim ki, "Bizim

korktuğumuzu, o nedenle de durumu abarttığımızı sanıyorsunuz. Biz korkumuzdan filan abartmıyoruz. Durum vahim, gerçekten çok vahim, anlayın artık şunu."

— *Ankara gerçek durumu kavrayamadı yani.*
— Korkuyorlar, onun için böyle söylüyorlar, diye düşündüler. Bu yanı da belki doğru. Ama orada benim unutmamam gereken, bu toplumun da hiçbir zaman unutmaması gereken anekdotlar var. Bunlar çok önemli. Bunlardan biri, Demirel'in vermiş olduğu bir emir: Halkla polisi karşı karşıya getirmeyin. Altı çizilmesi gereken bir cümledir bu. Bir diğer olay, Çiller'in, "Çok şükür sokaktaki halkın burnu kanamadı" sözüdür. Bu da altı çizilmesi gereken bir sözdür, çok önemlidir. Yani 37 kişi öldü ama çok şükür sokaktakilerin burnu kanamadı. Gerçi Çiller, o sıralarda, Van'da yanan otelle, Madımak Oteli'ni de karıştırmıştı. Hatta, "Otel sahibinin borcu vardı, bilerek yakmış ki sigortadan para alsın" filan demişti. Yine bir başka önemli söz, Mesut Yılmaz'dan gelmişti. Yılmaz'ın, "Bu işi çok abartıyorsunuz, bir futbol maçında da bu kadar insan ölebiliyor," diye bir beyanatı vardır. Şimdi ben bunların hepsini yan yana getirdiğim zaman şöyle düşünüyorum. Çok da haklıyım o noktada. Diyorum ki, devlet irtica diye bir yapıdan giderek rahatsızlanmaya başladı. Ama buna rağmen, irtica diye bir gelişme vardı Türkiye'de. İrticacıların işi nereye kadar götüreceğini görmek isteyenler bu senaryoyu hayata geçirdiler ama fatura çok ağır ve acı oldu, orada 37 masum insana kıyıldı.

Şimdi ben şöyle düşünüyorum: Sıvas sanıklarından 33'üne idam kararı çıktı ya, peki ama sadece orada hüküm giyenler mi suçlu? Onlar sadece saptanan ve yargılanan ve mahkûm olanlar... Gerçek suçlular nerede? Bu

olaya göz yumanlar, yangına körükle gidenler, zamanında olayın vehametini kavramayanlar, müdahale etmeyenler, edemeyenler nerede? En az bu yargılanıp idama mahkûm olanlar kadar suçlular onlar da. Belki devleti yönetenler o gün olaya ciddi baksalardı, bugün 37 insanın acısı yaşanmayacaktı.

CEHENNEMDEN KURTULUŞ

— *O cehennemden nasıl kurtuldunuz?*
— Sekize on kala elektrikler söndü. Otel karanlıkta kaldı, iki dakika sonra müthiş bir dumanla karşı karşıya kaldık. Biz hepimiz merdiven boşluklarındayız. Meğer bizim durduğumuz kattaki odalardan birinin camı bir boşluğa açılıyormuş. Birisi geldi, "Gelin şuradan atlayalım" dedi. Hepimiz oraya gittik, baktık bir boşluk var, atlayalım mı atlamayalım mı derken, arkadan alevler, duman gelince atladık. Kimisinin ayağı kesildi, kimisinin eli, kolu burkuldu.

— *Yıldız Hanım nerede bu arada, yanınızda mı?*
— Yanımda. Ama orada da bir tesadüf var. Onu da anlatacağım. Biz kadınları, gençleri yukarı çıkarmıştık. Bir ara semah ekibinden bir genç geldi, Hasret'i yukarı çağırdı. Hasret yukarı gitti, çocuklarla oturdular, türküler söylüyorlar, bizim hanım da orada, gençler semah ediyorlar, muhabbet ediyorlar. Biz de aşağıda onları dinliyoruz, bazen de fıkralar filan anlatıyoruz. Saat sekize doğru, ya yirmi kala, ya çeyrek kala, rahmetli Muhlis "Ben bir yukarı çıkayım, bakayım, Leyla'lar ne yapıyorlar?" dedi. Muhlis yukarı çıkınca Yıldız da "Ben de Arif'e bir bakayım" diyor, o da aşağı yanımıza geldi. Üç ya da beş

dakika ya oldu, ya olmadı, oteli yaktılar. Muhlis yukarda, Yıldız aşağıdayken otel yandı. Yıldız kurtuldu, Muhlis öldü. Yani Muhlis yukarı çıkmasa şimdi o yaşıyor olacaktı.

Çünkü yangın başlayınca merdivenleri kullanmamız mümkün olmadı. Yukarıdakiler yukarıda, aşağıdakiler aşağıda kaldı. Önce ateş değil, müthiş bir duman kapladı ortalığı, ama öyle böyle değil, zehir... Kokladığımız zaman hissettiğimi anlatacak bir kelime yok. Tarifi mümkün olmayan bir şeydi o duman, daha doğrusu zehir. Kısa sürede göz gözü görmez oldu, herkes birbirini kaybetti. Biz de Yıldız'la birbirimizi kaybettik.

— *Camdan aşağıya atlayanlar arasında Yıldız Hanım da vardı...*
— Evet. Biz bir grup o camdan aşağı atladık. Atladığımız yer eternit kaplamaymış, kırıldı. O kaplama kırılınca bir baktık, arkadaki binanın balkonundayız. O binadakilerden de ağza alınmayacak küfürler başladı. Ne ben şimdi tekrarlayabilirim edilen küfürleri, ne de sen yazabilirsin. O kadar ağır.

— *Otelin arkasındaki binalarda insanlar vardı yani?*
— Evet çünkü o bina da Büyük Birlik Partisi'nin il binasıymış. Tam iki ateş arasında kaldık. Arkamızda yangın, önümüzde bizi parçalamak için bekleyen adamlar. Bir katliamdan kurtulduk bir başka katliamla karşı karşıya kaldık yani. Ama geri de dönemiyoruz. Neyse, tam bu sırada bir adam birdenbire herkesi susturdu, hepsini içeri soktu ve bizi de binaya aldı. Adam bana da, "Arif Abi, hoş geldin" falan diyor. Bizi oturtturdu. Biz panik içindeyiz tabii, rengimiz kapkara. Ağzımızın için zehir.

BİZİ KURTARANIN ÖZRÜ KABAHATİNDEN BÜYÜK

O paniği hiç unutamam ben, Yıldız'ın bile yanımda oturup oturmadığının farkında değilim. Çünkü içeri girdik, oturduk, bir baktık ki sokakta bizi taşlayan sakallıların benzerleri karşımızdalar. Hepsi sakallı. Birdenbire bana hoşgeldin diyen adam dedi ki, "Allah'ın işine bak. Tarihin birinde sen benim hayatımı kurtardın, şimdi de ben senin hayatını kurtardım." Burada bir şey söylemem lazım: Zaman zaman, "Sıvas'ta sizi kurtaranlara teşekkür etmediniz" diye laf ederler bana. Bir söz vardır: Özrü kabahatinden büyük diye. Adamın kullandığı cümle bu. Demek ki beni tanımasa o 41 kişinin ölümüne göz yumacak adam. Vahşeti görebiliyor musun? Ondan sonra diyorlar ki, niye teşekkür etmedin. O cümlenin karşısında ben teşekkür eder miyim? Demek ki ben ona vaktinde, kim olduğunu bilmeden bir iyilik yapmasam, adam o can havliyle binaya sığınan insanların bu kez oradakiler tarafından linç edilmesine ses çıkarmayacak. Ben bunun nesine teşekkür edeyim?

— *Kimmiş peki adam*
— Büyük Birlik Partisi İl Başkanı...

— *Yine daldan dala atlayacağız ama, o olay neydi? Siz BBP İl Başkanı'na nasıl bir yardımda bulunmuştunuz?*
— Tarihin birinde Erzincan'dan dönerken, Erzincan'da Kızıl Dağ vardır, orası kışın felakettir. Bu şahsın da arabası bozulmuş o karda kışta, orada mahsur kalmış. Ben oradan geçerken el kaldırmış, ben de durmuşum, bunu arabama almışım, Sıvas'a götürmüşüm. Basit bir şey, ama hayatını kurtarmışım. Ben olmasam donacak orada. Ara-

dan yıllar geçmiş, bunun doğru veya yanlış olması önemli değil. Ama adamın neyi kullandığı önemli. Diyor ki, bak şimdi, "Allahın işine bak" diyor, kendi insan olduğuna bakmıyor. Ondan sonra bana diyorlar ki, "Sen kalkıp Büyük Birlik Partisi'nin İl Başkanı'na teşekkür etmedin." Bu teşekkürlük cümle mi, bu düşünce tarzına teşekkür edilir mi? Ben adamı yıllar önce, gayet sıradan, her insanın yapması gereken bir şekilde, mahsur kaldığı yolda arabama almasam, yıllar sonra Sıvas'ta o katliamın olduğu anda orada olmasam, o 41 kişi de ölecek. Ben de bu böyle olmadı diye teşekkür etmeliymişim. Ben mi algılayamıyorum, aptalım, yoksa...

— *Tekrar o âna dönersek...*
— İşte adam beni tanıyınca, herkesi susturdu, odadan çıkarttı. Bize çay filan yaptılar, ilk şoku atlattık, biraz kendimize geldik. Bu arada bizim olduğumuz binada da BBP'liler önlem aldılar. Onlar da kendi örgütlerine güvenmiyor yani. Dışarı çıkışı filan durdurdular ki bizim orada olduğumuz duyulmasın. Bir ya da bir buçuk saat geçti, dışarıdaki olaylar yatıştı, kalabalık dağıldıktan sonra polis otobüs gönderdi, bizi oradan aldılar, Emniyet Müdürlüğü'ne götürdüler.

BİZ HERKES KURTULDU SANIYORUZ

— *Bu arada otelde olanlardan haberdar değilsiniz?*
— Tabii, biz geride neler oldu bilmiyoruz. Emniyet Müdürlüğü'ne götürdüler. Böyle bir şey olmaz. Gerçi biz olayın boyutunu bilmiyoruz ama, şok üstüne de şok yaşamışız. Canımızı zor kurtarmışız, Sıvas Emniyet Müdürlüğü koca bina, yüzlerce polis orda duruyor, adamlar ne

diyor biliyor musun? "Biz sizi koruyamayız burada" diyor. "Peki, ne diyorsunuz yani?" Ses yok. Sonuçta yukarıda büyük bir salon var, oraya çıkardılar bizi, lambaları da söndürdüler. Niye biliyor musun? Bizim orada olduğumuzu Sıvas halkı öğrenirse emniyet güçleri bizi koruyamazmış. Neyse, bizi üst kata hapsettiler resmen. Biz yine de seviniyoruz, sanıyoruz ki oteldekiler de kurtuldu ve de bizim yaşadığımız şokları yaşamadılar. Biz kendi yaşadıklarımızı zulüm olarak düşünüyoruz. Bu arada salondaki televizyonu açtılar, spiker anlatıyor, Sıvas olayları falan... Birdenbire ölülerin adı yayınlanmaya başladı. Şimdi öyle enteresan ki, o 41 kişinin içersinde ölenlerle ilişkisi olmayan yok. Kiminin çocukları, kiminin babası, kimisinin anası, o anı, o geceyi anlatmak o kadar zor ki, inan kelime yok, o acıyı tarife... İnsanların çamlar gibi devrildiğini gördüm, acıdan.

— *Nasıl haberleşebildiniz dışarıyla?*
— O yanı da bir başka zulüm. Diyorum ki, "Bize bir telefon verin ya, bizim dünyayla ilişki kurmamız lazım." Emniyet Müdürlüğü bize telefon vermedi. "Jetonlu telefonla konuşun" dediler biliyor musun? Şimdi tekrar geriye döndüğüm, olayları bir bir aklımdan geçirdiğim zaman, o oteli yakanların suçu o kadar ucuzluyor ki. Devletin koskoca Sıvas Emniyet Müdürlüğü binası ve biz öylesine mağdur durumdayız, çocuklarımız ölmüş, yakınlarımız ölmüş, her şey bitmiş ve biz diyoruz ki, "Bize bir telefon verin, bizim bulunduğumuz odaya bir telefon çekin, bizim dünyayla ilişki kurmamız lazım. Birilerine bir şey dememiz lazım." Bize telefon vermediler. Oradaki jetonlu telefonu gösteriyorlar bize. Sanki herkes cebinde jetonla dolaşıyor ya da biz öylesine, gezerken Emniyet Müdürlüğü'ne gelmişiz ya, hepimizde jeton var. Yi-

ne devreye girdim, dedim ki, " Bari şu jetonlu telefonun numarasını bize söyleyin de, bir yerden birisi ararsa, ona söyleyelim, bari onlar bizi arasın." Neyse, sonunda o telefon numarasını bir arkadaşımıza ulaştırdık da insanlar bizi aradılar, haberleşebildik.

— *Jeton da vermediler yani.*
— Jeton mu? Yahu acıktık, saatler olmuş bir şey yemeyeli. Bırakın yemeği, su bile yok. Sonunda bizim arkadaşlardan birileri korka korka istasyona gitti de bisküvi filan getirdi. Böyle bir şey olur mu? Bir yandan o zulmü yaşamışız, bir yandan hepimizin bir canı orada yakılmış, ölmüş, Emniyet Müdürlüğü'nde bir Allah'ın kulu da demiyor ki, bırakın her şeyi bir yana, insanlık adına gelip demiyor ki, su, çay, bir şey ister misiniz? Sormadılar ve gecenin bir saati, dört müydü, beş miydi ne, Mustafa Kul (SHP Erzincan Milletvekili) ile, Ali Tutu geldi. Bu arada ben Ankara'ya telefon ediyorum, "Bizi buradan alın, aldırın" diye. Sıvas Havaalanı'nın ışıkları yanmıyormuş, uçak gönderemediler. Sabah 06.00-07.00 civarında Erdal İnönü, Genel Kurmay Başkanı falan geldiler Sıvas'a. Bu arada biz hâlâ daha Sıvas Emniyet Müdürlüğü'nün üst katında, bir salondayız. Bizi oralarda süründürdüler.

SIVAS EMNİYETİ'NDE AÇ, SUSUZ SAATLER

— *Aç, susuz...*
— Yiyecek, içecek olsa ne olur, olmasa ne olur? Yani orda, artık yiyecek, içecek durumda değilsin. Neyse, biz uçağa gideceğiz ya, emin ol uçağa gideceğimiz anda bile Emniyet Müdürlüğü'nden çıkalım mı, çıkmayalım mı korkusu aldı bizi. Böyle bir şey olabilir mi? Bir topluluk ken-

di ülkesinde böyle sıkıntılar yaşar mı? Diyoruz ki, bizi buradan uçağa götürme bahanesiyle çıkarıp acaba katliamın devamını mı getirmek istiyorlar? Çünkü her şey bizi böyle düşünmeye itiyor. Mesela Sıvas olaylarından bende arta kalan en güçlü duygu, beni en çok düşündüren şey şu: Sıvas'ta birileri bir şeyler yaptı. Bu bir gerçek. Sıvas'ta birilerinin bir şey yapması benim için pek enteresan değil. Sıvas'ta birilerinin bir şey yapması tarihin her boyutunda vardır. Her zaman birileri bir şey yapmıştır. Ama ben ilk defa tarihte bir şey yaşadım. Birilerinin bir şey yapmasına seyirci kalındı, beni ilgilendiren yanı bu.

— *Bizzat tanık oldunuz.*
— Evet. Sıvas olayı baştan sona incelenmeli ve tarafsız insanlar tarafından yeniden değerlendirilmelidir. Bant kayıtlarında her şey apaçık ortada. Mesela, o günlerde televizyonlardan izlediniz, gazetelerden okudunuz. Üniformalı biri geliyor, arabasından iniyor, orada kalabalığın içinde, kareli gömlekli bir herif var, oteli yakan. Geliyor onunla öpüşüyor, arabasına biniyor, gidiyor subay. Olaya müdahale etmiyor, orada 10-15 bin kişi bağırıyor, çağırıyor, subay geliyor, o kareli gömlekli herifle öpüşüyor, sonra da gidiyor. Bantları alın izleyin, göreceksiniz. Bunları ben nasıl değerlendireyim? Bu olaylar bitiyor, arkasından Çiller'in açıklamaları, onun arkasından Baykal'ın açıklamaları, onun arkasından falanın filanın açıklamaları, bütün bu açıklamaları ve bu yaşadığımız olayları izlediğimiz zaman valla insanın en sonunda şunu diyesi geliyor: Yazıklar olsun!

— *Sıvas'tan İstanbul'a dönünce neler oldu?*
— Sıvas bitti, bu kez biz bu olayı nasıl değerlendireceğiz tartışması başladı. Kullanılmaya o kadar açık ki olay. Ni-

tekim, siz de biliyorsunuz. Sıvas olayları bitti, millet Sıvas'la ilgili türkü söylemeye başladı.

— *Onlar da acılarını, tepkilerini, en iyi bildikleri şeyle, türküyle dile getirdiler...*
— Sıvas için, Madımak için yapılması gereken onlar değildi. Onlar çok basit şeylerdi. Yani sokakta mani yazanlara gidersiniz, "Madımak'ta adam yaktılar, şunlar için bize mani yazın" dersiniz, yazarlar, siz de söylersiniz. Ha, Sıvas için yapılması gereken, bu kadar ucuz muydu, bu kadar basit miydi?

— *Kimi kastediyorsunuz?*
— Bir sürü insan Sıvas için kalktı, türküler söylediler ya. Şimdi tabii Sıvas yangınından sağ çıkmış benim gibi insanlar da, toplumun karşısına çıkıyor o zaman, mesela ben, Köln'de 60 bin kişiye konuşuyorum. 60 bin kişi ba-

Katliamdan kurtulup İstanbul'a geldikten sonra Arif Sağ, her türlü platformda, toplantıda dilinin döndüğünce, yaşadıklarını anlattı, sorumluların cezalandırılmasını istedi.

na bakıyor. Ben biraz, böyle söylemleri kullanan bir adam olsam, ajitasyoncu bir adam olsam, ortam o kadar müsait ki. Her cümlemde o 60 bin kişiyi havaya fırlatırım, yere indiririm. Hem de her cümlemde... Konuşmaya çıkmadan önce, iki saat arkada düşündüm. Ben ne yapayım, ne edeyim? Düşündüm, tarttım, tarihimizi gözden geçirdim, kendimi hesapladım, topluluğu hesapladım, yaşadığım ülkeyi hesapladım. Hatta başka bir şeyi de hesapladım, ben nerede yaşarım diye. Kendime ülke bulmaya çalıştım. O duygulardaydım.

KÖLN'DEKİ TARİHİ KONUŞMA

— *Ne zaman oluyor bu?*
— Olaydan sonra, üçüncü, dördüncü gün falan. Köln'deyiz. Büyük bir yürüyüş yapıldı, sonra da konuşmalar oldu. Ben de işte hem yürürken hem konuşma yapmadan önce düşünüyorum bunları. Dediğim gibi, Türkiye'den başka yaşayacak ülke düşünüyorum. Düşündüm, taşındım, hayır, ben Türkiye'den başka hiçbir ülkede yaşayamam, kararına vardım. Peki Türkiye'de yaşıyorsan, o zaman Türkiye gerçeklerini bilerek konuşmalısın Arif Efendi, dedim kendime. Ve bu karar üzerine bir konuşma yaptım, hiç kimse hoşnut olmadı. Hiç kimsenin hoşuna gitmedi.

— *Ne gibi bir mesaj verdiniz oradaki konuşmanızda?*
— Oradaki üç-dört tane cahili, oradaki dört tane kendini bilmezi, Türkiye gerçeği olarak görmedim. Üç-dört tane, köktendinci faşistin yapmış olduğu katliamı Sıvas halkına mal etmedim. Gerçi Sıvaslılar bana saldırdılar o da ayrı ama, katliamın dördüncü gününde Köln mitin-

gindeki konuşmamın kayıtları vardır, alsınlar dinlesinler, katliamın dördüncü gününde benim Almanya'da öyle büyük bir kitlenin karşısında, "Türkiye'de Sünnilerle Alevilerin arasında tarih anlamında böyle bir çelişki yok. Türkiye'de Yezid adında adam yoktur. Eğer Türkiye'deki Sünniler, Yezid'in ve Muaviye'nin yapmış olduğunu tasvip etseydiler, sevseydiler, çocuklarına onların adını koyarlardı, koymamışlar. Yani ben "Lanet Yezid'e" demişim, Sünniler de demiş. Siz Türkiye'de "Hazreti Yezid, Hazreti Muaviye" denildiğini duydunuz mu? Hiç kimse kalkıp Hazreti Ali'yi öldürenlere methiye düzmemiştir. Böyle bir şey yok. Ha, bir kara cehalet vardır. Bu bende de vardır. Sende de vardır," şeklinde şeyler söyledim. Kimse hoşnut olmadı.

KAN KANLA YUĞULMAZ

Peki benim ne demem lazım? Yani benim şunu mu demem lazım: Kahrolsun Sıvaslılar. Böyle bir hakkım yok benim. Burada sorun ne? Bu ülke, bu insanlar ilk kez Sıvas'ta ve ilk kez 1993'te bir katliamla karşı karşıya kalmadı ki. Malatya'daki, Çorum'daki, Kahramanmaraş'taki katliamlarda sorun oraların halkı değildi ki. Sorun anlayışta, sorun uygulanmak istenen siyaset biçiminde yatıyor. Orada gizli. Sorunu orada çözeceğiz biz.

Eğer, "Sıvas'ın öcünü alacağız" gibi klasik laflar etseydim, o günkü o acılı kitle daha memnun olurdu tabii. Ama aklı başında olan insanlar bunları demez. Bir Alevi özdeyişi vardır: Kanı kanla yuğmazlar (yıkamazlar, temizlemezler).

Sivil Toplum Örgütleri de başka bir yanlış yaptı. Cenazeler kaldırılırken çeşitli konuşmalar yapıldı. Konuş-

maların genel içeriği şu: Demokrat insanlarımızı Sıvas'ta katlettiler. Bu bakış da yanlış. Ne demokrat insanları, Sıvas'ta Alevileri yaktılar. Kardeşim, bunun adını niye koymuyorsunuz, utanıyor musunuz? Değil, bunun adı o değil. Bunlar demokrat olabilirler, solcu olabilirler, her şey olabilirler ama bunlar en önce Alevi. Ve bunların orada ölmelerinin nedeni de bu. Solcu ya da aydın oldukları için ölmediler, Alevi oldukları için öldüler, daha doğrusu öldürüldüler. Pir Sultan Abdal'ın talipleri olduğu için orada yakıldılar.

Ha, işte Sıvaslılar da katil değil. Orada toplanan kalabalığın Sıvas halkıyla ne alakası var. Orada bir olay var, tertiplenmiş, aylar öncesinden organize edilmiş...

MADIMAK'I SIVASLILAR YAKMADI

— Sizin içinizden de olsa, hiç Sıvaslıları da kınamak gelmedi mi? Sonuç olarak orada gerçekleşti bu katliam.

— Ben bugüne kadar, Madımak olaylarını Sıvaslıların tamamına mal etmedim. Bunun doğru olduğunu da sanmıyorum. Orada senaryosu günler öncesinden, yıllar öncesinden yazılmış bir oyun, bir olay sahneye konmuştur. Hepsi bu. Oradaki oyuncular içinde, devlet de aslan gibi yerini almıştır. Şimdi bir geriye dönüyorum, bir bugüne geliyorum. Bakıyorum, tarih süreci içersinde hep benzeri şeyleri yaşıyoruz. O zaman bugün artık akıllanalım. Hep evrime, bilime inanıyoruz. İlim, bilim, dünya değişiyor, değişmeli diyoruz, hep bunları savunuyor, bunları anlatıyoruz. Ama hiç de değişmiyoruz, yani bu nasıl iştir?

Sıvas katliamını, o vahşeti iyi algılamak lazım. "Sıvas'ta 15 bin kişi bir araya geldi, oteli yaktı." O vahşeti sade-

ce böyle görmemek lazım. Eğer o vahşeti bu kadar basit görürsek bence yanlış olur. O vahşet Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin irticayla muhabbetinden doğmuştur. Çünkü bir adım öncesinde, 12 Eylül'den sonra irticayla muhabbete girmişsin sen. İrtica, senin o muhabbetinden şımarmış, yüz bulmuş. Ondan sonra her dönemde, bir dönem komünizm adına irticayı kullanmışsın, bir dönem PKK adına kullanmışsın, bir dönem Dev-Sol adına, bir dönem Dev-Yol adına kullanmışsın... Din elden gidiyor, iman elden gidiyor, şeref, namus elden gidiyor diye onları hep kullanmışsın. Ama bugün öyle bir gün gelmiş ki, o irtica denilen bomba, fitili çekilmiş, alevlenmiş durumda elinde kalmış senin. Nereye koyacağını bilmiyorsun. Elinde patlayacak. Büyüttün, besledin, bir noktaya getirdin ama o artık senin sorunlarını çözen bir mekanizma veyahut senin artık tehdit gücü olarak malzemen olmaktan çıktı, tehdidini sana döndürdü. İşte şimdi de uzaktan bakıyorsun ki, bakalım nereye kadar gidebiliyor bu tehdit diye... Onlar da kalkıyor, bir Sıvas'ta sana gücünü gösteriyor, "İşte biz buyuz, bunu da yaparız" diyor. Sıvas'ta olan budur.

— Siz kurtulduktan sonra neler hissettiniz?

— Sıvas'ın bir bu biraz önce anlattığım gerçek boyutu var, bir de duygusal boyutu var tabii. Ben Sıvas'ta çocuklarımı kaybettim, arkadaşlarımı kaybettim, 30 yıldır birlikte olduğum insanları kaybettim, bacılarımı kaybettim... Yani Sıvas'tan kurtuldum diye hiç sevinç falan duymadım. Çünkü Sıvas'tan ben kendi irademle, gücümle filan da kurtulmadım. Biz onları yakacağız, seni de kurtaracağız demediler. Böyle bir şey yok. Orada, otelin o günkü konumu, o gün yaşananlar, tesadüfler sonucu birileri öldü, birileri kurtuldu. Yani bu şeye benziyor: Kör-

fez'de, Marmara depremi oldu, depremde, bir sayıya göre 30, bir sayıya göre 60, devlete göre de 20 bin kişi öldü. Bölgede 15-20 milyon insan yaşıyordu, ama hepsi ölmedi. Orada da böyle bir katliam oldu. Birileri öldü, birileri kurtuldu. Gariptir, bizim halkımızın özelliğidir bu, 10 yıldır birileri niye kurtulduk diye düşünüyorlar.

— Burada daha çok sizin anılarınız, sizin olayı değerlendirmeniz, sizin yaşadıklarınıza yer verdiğimiz için, olayın ayrıntılarına girmek istemiyorum, ama sonra açılan davalar ne oldu?

— Biliyorsunuz, bu ülkede Adalet Bakanlığı yapmış bir adam (Şevket Kazan) kalktı, Sıvas katliamını savunma içersine girdi. Siz Sıvas'ta oteli yakıp, o insanları öldürenlere masum diye bakamazsınız. Hatta Sıvas'ta 37 insanı yakıp öldüren insanları mahkemede savunmak da hukukçuluk değildir. Neyi savunuyorsun? Yani sen, orada 37 insanı yakan, öldüren insanların masum yanlarını mı arıyorsun? Bu katliama gerekçe mi yaratacaksın ki o insanları savunmaya soyunuyorsun. Nedir, "Efendim, senin rengini beğenmedim, senin yüzünü beğenmedim." Eee? Bunun için beni öldürecek misin? Yani sen benim yüzümü beğenmedin, beni öldürüyorsun. Ondan sonra kalkıyorsun, mahkemede "Arif Sağ'ın yüzü de öyle çirkin ki kardeşim, ben de öldürdüm" mü diyeceksin?

İDAMA KARŞIYIM

— Peki, konuşmamızın bir bölümünde, "Her ne olursa olsun idama karşıyım" dediniz. Sıvas davasında da idam çıktı. Bu idam kararını onaylıyor musunuz?

— Yok. Onaylamam. İdamın hiçbir boyutunu onaylamam. Böyle bir şey yok. Yani isterse benim toplumum bana kızsın, ne yaparsa yapsın ama ben idama "evet" demem.

— Siz de toplu dava dışında bir dava açtınız değil mi?
— Tabii ki. Hatta birini kazandım. Bağlamamın mahkemesini kazandım. Bağlamamı yaktılar orada. Tabii bunlar çok komik şeyler. Arabamı da yaktılar. Arabam sigortalıydı, sigortadan bir şey almadım.

— Sigortanız "terör"ü, "halk hareketleri"ni kapsamıyor muydu?
— Kapsamıyormuş. Bilmiyoruz tabii. Biliyorsun, sigortanın her sayfasının arkasında yazılar vardır, valla 15 yaşındaki delikanlı bile zor okur onları. Onların hepsini okuyup ona göre karar vermeliymişim. Orada yazıyormuş, nelere kapsadığı, neleri kapsamadığı. Neyse arabam gitti. Zaten o davalar küçük, sembolik davalardı. Derdimiz paramızı almak değil, suçu tesbit ettirmek, suçluyu cezalandırmaktı. Bağlamamla ilgili olanı kazandım. Devleti o noktada mahkûm ettirdim ben. Yani "Bağlamamı yaktılar, siz koruyamadınız" dedik. Kazandık. Çok garip bir şey. İnsanları öldürdüler, koruyamadınız diyemedik, ama bağlamamı yaktıkları için diyebildik. Güler misin, ağlar mısın?

— Bir de o faciada zarar görenlere de tazminat ödenmişti...
— Evet, kan parası gibi komik paralar ödediler.

— Siz de aldınız mı?
— Almadım. Sıvas'ta yakınları ölen ailelere verdik onu

da. Şimdi bak, şöyle bir şey söyleyeyim. Türkiye'de yaşayan Alevi toplumunun itibarı yok ki. Bize ne gözle baktıkları ortada. Sıvas olayları tek başına bir olay değildir. Arkasından Gazi olayları başladı. Bunların altyapısında da hep aynı düşünce yatar. Burada insanlar öldürüldü. Hepsi de sırtından vurulmuştu. Polis, saldırdılar diye savunma yaptı. Kimse, arkasından vurulan adam nasıl oluyor da sana saldırıyor demedi. Devlet kalktı mahkemeyi ta Trabzon'a götürdü. Fakir fukaralar yıllarca Trabzon'a gittiler. Orada da kente sokulmadılar ya, neyse... Bu toplumun böyle bir mücadele edecek gücü yok, karşı tarafın da böyle bir mücadeleye müsaade edecek ahlakı yok. Biraz da böyle bakmak lazım. Türkiye'de aydınlar devletle ilgili sorunlarını çözebildiler mi? Türkiye'de bir sürü entelektüel, aydın, konuşmalarından dolayı yıllarca hapislerde süründüler. Onlar bir şey yapabildiler mi ki, bu zavallı halk, ekmek davasından başka bir şey düşünemeyen zavallı halk, böyle bir mücadeleyi sürdürsün. Bu olanaksız. Tabii, bir de arka bulmak önemli, taraftar bulmak önemli. Sadece manen değil, maddi olarak da yardıma ihtiyacın var. Diyelim 100 milyar liralık dava açacağım, mahkeme senden öyle bir para istiyor ki sponsor (!) bulmak zorundasınız. Komik ama gerçek. Paran olmazsa dava da açamıyorsun. Ben zaten mağdurum, bu mağduriyetim ortadan kalksın diye dava açıyorum, devlete başvuruyorum yani, devlet de benden para istiyor. Bu nasıl iştir, anlaşılmaz. Mesela Sıvas olaylarında mağdur olan aileleri düşünüyorum. Nasıl açsınlar bu davaları, söyler misiniz? Ben hepsini tanıyorum. İlkokula giden çocuklarının defterini, kalemini alamayacak aileler bunlar, nerede kaldı mahkeme masrafları...

— Az önce, birileri de 10 yıldır bizim nasıl olup da oradan kurtulduğumuzu düşünüyor, senaryolar üretiyor dediniz. Bu yakınlarda sizinle ilgili başka bir iddia daha ortaya atıldı. Sizin Madımak Oteli'nde silahınızı çektiğinizi....

— O başka bir delilik. Kendisini Sıvas Gazeteciler Cemiyeti Başkanı ilan etmiş bir adam bu. Balıklı Göl işletmecisi aynı zamanda, kendisini dindar göstermeye çalışan, gece gündüz içki içen, sarhoş, milliyetçi partilerden birisinin de üyesi. Bölgede tanınıyor. Katliam sırasında da, söylendiğine göre, kalabalığın resmini çekmiş, sonra o fotoğrafları ailelerine gösterip, şu kadar para vermezseniz resimleri polise veririm filan demiş.

— Böyle bir iddia var.

— İddia değil, mahkemeleşmiş. Adam için böyle diyorlar. Şimdi adam benimle ilgili yorum yapıyor. Ben bunlara cevap bile vermem. Cevap verdiğim zaman basitleşirim. Şimdi biraz önce Sıvas Emniyet Müdürlüğü'ndeki salonu anlatırken, haberlerde, ölüm listesi okunmaya başlanınca, birçok insan çamlar gibi yıkıldı dedim. Hep bir aradayız. Adamın iddiası çok enteresan. Adam diyor ki, otelden insanları kurtarmaya gelmişler, iki otobüs gelmiş, Arif Sağ silahını çekmiş, demiş ki, çıkanı vururum. Muhlis de karşı koymuş, Muhlis'i de taramışım, acımasızca. Benim yüzümden kurtulamamışlar, insanlar yanmış ölmüş. Adam öyle bir hikâye uyduruyor ki, çocuklar bile güler. Diyelim ki hikâye doğru, orada çocukları, anaları, babaları ölenler yıllardır niye susuyor? Bana, çocuklarımız senin yüzünden öldü demezler mi? Dışarıdaki kalabalıktan ölenler için de, Allah'tan ki po-

lislerin ifadesi var, biz vurduk diyorlar polisler. Bunlar mahkemenin raporunda yazıyor, uydurmuyorum yani. Bunları herkes alsın, okusun. Mahkeme raporları yakınlarda yayınlanacak herhalde. Zaten adam da "Arif Sağ çıkmış, pencereye ateş etmiş, sokakta 10 kişiyi öldürmüş" demiyor. Hani bu daha bir ihtimal dahilinde. Ben dışardan birisi olsam buna bir ihtimal veririm. Olabilir, bunlar saldırdılar, bu da kızdı, çıktı ateş etti, derim. Gerçi, biz atılan taşlardan, değil cama çıkmak, odalara bile giremiyorduk ya, o da ayrı.

— Kaldı ki o kadar mahkeme oldu, diyelim ki aileler ses çıkarmadı...
— He he, devlet de beni çok seviyor ya. Bayılır bana bu devlet. Böyle bir şey vardı da devlet de bunu görmedi, beni korudu değil mi? Ama adam öyle bir şey diyor ki, inanılması mümkün değil. Devlet gelmiş, oteldekileri kurtaracakmış, ben silahımı çekmişim de çıkanı vururum demişim. Böyle pespaye, akıldan, mantıktan, her şeyden uzak bir iftira... Bu iddiaya cevap versem bir, vermesem bir. Ağlasam mı, gülsem mi ben anlayamadım.

— Avukatlarınızın yorumu ne oldu?
— Ben bu iddia üzerine hukukçu arkadaşlarımla konuşurken, garip bir hukuk olayından söz ettiler. Yani böyle bilinmedik bir iddia ortaya atılırsa, yeniden mahkeme süreci başlayıp, başka bir sebep yaratıp, yeniden yargı yolu açmaya çalışıyormuş. Dediler ki, adamın oynadığı oyun bu.

— Bu Sıvas'tan sonra karşılaştığınız ilk garip iddia değil ama..

— Tabii canım. Bu adam, *Cuma* diye bir dergi vardır, o dergide de sokakta öldürülen adamları benim vurduğumu iddia etti. Mahkemeye verdik bu dergiyi ve davayı kazandık. Temyize verdi. Temyizi de kazandık. Sıvas davasının görüldüğü süreçte bu iddiaları hep ortaya attılar.

— Bu son iddialara siz bir basın toplantısı yaparak yanıt verdiniz. O toplantıda yeterince destek gördüğünüzü düşünüyor musunuz?
— Dostlarımdan, arkadaşlarımdan ilgi gördüm tabii. Zaten başka kimseye de haber vermedim. Ama basından ilgi görmedim. Yani basın bana ve bu olaya Gülben Ergen'e gösterdiği ilgiyi göstermedi.

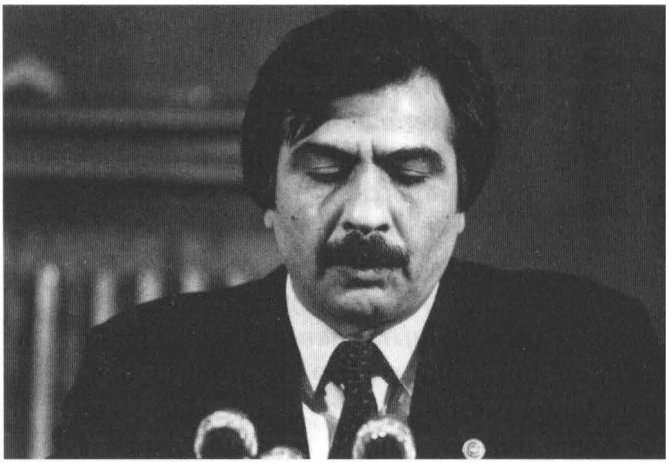
— Bunu şunun için söylüyorum: Alevi toplumu çok parçaya bölünmüş gibi bir izlenim var.
— Yoo. Alevi toplumu da öteki toplumlar gibi farklı düşünceler, farklı yaklaşımlar içinde olabilir, ama temelde bir bölünmüşlük, ayrılık yoktur. Ayrılık, kültür-eğitim-coğrafi farklılıklardan kaynaklanır.

— Aleviler birbirini tutar mı? Örneğin Sıvas davası neden bütün Alevilerin ortak davası haline gelmedi?
— Bu Türkiye'de yaşayan bütün insanların sorunu, sadece Alevilerin değil. Türkiye'de örgütlenme yoktur. Gidin İsveç'e, diyelim nüfus 10 milyon ise derneklere üye insan sayısı 40 milyon, yani bir kişi dört ayrı örgütlenme içindedir. Türkiye'ye gelin, insanların örgütlenmemesi için ne gerekiyorsa yapılıyor. Birbirlerinin sorunlarını örgütlü insanlar bilir, örgütlü insanlar birbirlerinin sorunlarına sahip çıkar. O nedenle bu sadece Alevilerin değil, bütün Türkiye'nin sorunu.

— Alevi dernekleri ile ilişkiniz nasıl? Şu anda hangi derneğe üye ya da yöneticisiniz?
— Hacı Bektaş, Pir Sultan, Karacaahmet derneklerine, Şah Kulu Sultan Vakfı'na üyeyim, ben birçok yere üyeyim, biraz İsveç vatandaşı gibiyim yani.

PARLAMENTO DENEYİMİ

"Sanat insanının siyasetle
ne alakası var" görüşü beni
oldum olası kızdırır.
Bu ülkenin siyasi yapısıyla
ilgilenmeyen, siyasetiyle ilgilenmeyen
sanatçı olur mu?
"Ben sanat yapıyorum, sanatçıyım,
halkı uyarıyorum, halka mesaj
veriyorum" diyorsan,
tarafsız olamazsın.
Nasıl tarafsız oluyorsun?

1987'de SHP Milletvekili olarak Meclis'te. Arif Sağ, Meclis'te de muhalif kimliğini bırakmadı. Kürsüden yaptığı her konuşma "olay" oldu...

— *Sivas gibi acılı anılardan uzaklaşıp biraz da siyasete dönelim... Neden siyasete girdiniz?*
— Zannedersem, '86 falan, Hacıbektaş'a gitmiştim. Oraya gelen halkın benimle bir diyaloğu vardır. Çok duygusal, çok güzel bir diyalogdur halkın benimle kurduğu diyalog.

— *Her yıl gidiyorsunuz, değil mi?*
— Evet, her yıl giderim. O yıl da Fikri Sağlar SHP Genel Sekreteri. Parti otobüsüyle geldiler. O zaman İbrahim Tatlıses'in meşhur olduğu yıllar, SHP otobüsünden bangır bangır İbrahim Tatlıses kaseti çalarak, Hacıbektaş'a girdiler. Sonra törenler oldu, akşam otelde yemek yiyoruz. Fikri Sağlar da bizim masada. Dedim ki, "Siz nasıl İbrahim Tatlıses çalarak Hacıbektaş'a gelirsiniz?"

— *Neden İbrahim Tatlıses çalınmasına karşı çıktınız?*
— Karşı çıktığım İbrahim Tatlıses değil, söylediği parça, daha doğrusu SHP otobüsünde çalınan parçalarıydı. Hacı Bektaşi Veli'nin felsefesiyle ilişkisi olmayan, arabesk parçalar çalıyorlardı. Ben ona itiraz ettim.

— *Fikri Sağlar'ın yanıtı ne oldu?*
— "Sizler bir SHP Marşı yaptınız da çalmadık mı" dedi. Ben de orada yarım saat içinde Veysel'in (Âşık Veysel)

bir türküsü vardır, "Beni hor görme kardeşim" diye, onun sözlerinin içine İnönü'nün konuşmalarından bazı sözleri alarak bir çalışma yaptım. Sonra o marşı Kartal Mitingi'nde çaldılar, çok büyük bir kalabalık vardı orada, hatta rahmetli Uğur Mumcu, "Dev Uyanıyor" diye başlık atmıştı yazısına. İşte siyasete o marşla bulaştım. Sonra bu ünlü Çam Oteli hadisesi vardır, biliyorsun sen zaten. 1987 seçimleri öncesinde, Çam Oteli'ne toplandılar, ön yoklamayı kaldırarak, atamayla liste hazırladılar, tepkiler geldi. Sonra Yüksek Seçim Kurulu, adayları reddetti, SHP de kayıtlı üyelerle seçime girme kararı aldı. Ben de kalktım Ankara'ya gittim ve "Aday olmak istiyorum" dedim.

— *Partiye üye miydiniz ki?*
— Yoo. Kalktım gittim, "Aday olmak istiyorum" dedim.

— *Niye?*
— "Sanat insanının siyasetle ne alakası var" görüşü beni oldum olası kızdırır. Bu ülkenin siyasi yapısıyla ilgilenmeyen, siyasetiyle ilgilenmeyen sanatçı olur mu? "Ben sanat yapıyorum, sanatçıyım, halkı uyarıyorum, halka mesaj veriyorum" diyorsan, tarafsız olamazsın. Nasıl tarafsız oluyorsun? Sen hem halkı yönlendiriyorsun hem de tarafsızım diyorsun, ben ne sağcıyım, ne solcuyum, futbolcuyum diyorsun. Bunlar birbirlerine denk düşmüyor. Dolayısıyla, sanatın, sanatçının ülke yönetiminin dışında kalmasını mantıksız buluyorum ben. O zaman da mantıksız buluyordum, şimdi de mantıksız buluyorum. Sanatın ülke yönetimine etkisi olmalıdır. Sanat, yönlendiricilik önemini orada devreye sokmalıdır diye düşünüyorum. Bunun olabilmesi için de sanatçının aynı zamanda politikayla da ilgilenmesi gerekiyor. Ama politikaya girince, sanatından

da ödün vermemeli. Ben sanatı bırakıyorum, politikaya giriyorum, benim işim budur dememeli. Ben sanatın hiç de politikadan kopuk bir şey olmadığını topluma anlatmak adına da girmek istedim politikaya.

— *Ankara'ya gittiniz ve...*
— Gittim Ankara'ya ve "Nereden aday olayım?" dedim. Fikri de (Sağlar) "İstediğin yerden olabilirsin, Merkez Yoklaması yok" dedi. Zaten ben de Merkez Yoklaması olmayacak diye gitmiştim. Halk seçeceği için aday olmaya karar vermiştim. Halkla olan ilişkimin de boyutunu görmüş olacaktım bir bakıma. O zaman Genel Merkez'den tanıdığım bir tek adam var, o da Fikri. Fikri, "Sen İstanbul'da yaşıyorsun, oradan aday ol" dedi. Ben de baktım, buradan benim arkadaşlarım aday, ben onlarla çekişmeyeyim diye düşündüm. Mehmet Moğultay, Hikmet Çetin, Hasan Fehmi Güneş, Abdullah Baştürk filan hep İstanbul'dan adaydı, benim sevdiğim arkadaşlarım bunlar, ben onlarla siyasi çekişmeye girmeyeyim dedim.

Fikri, "O zaman Ankara 2. Bölge'den aday ol" dedi.

— *Bu arada hâlâ partiye üye bile değilsiniz ama...*
— İşte beni Parti Tüzüğü'nün 10. maddesine göre üye yaptılar ki, bekleme süresi filan olmasın. Her şey bittikten sonra gittim Altındağ'a. Bu arada Altındağ neresi, orada kimler yaşar, bunları bilmiyorum. Sora sora Altındağ'ı buldum. SHP İlçe Binası'na gittim. Herkes hoş geldin filan diyor ama benim aday olduğumu bilmiyorlar. Bir dönem Altındağ Belediye Başkanlığı da yapan Ali Rıza Koç, o zaman ilçe başkanı ve eski ilçe başkanı aday, bir baktım 30 kişi var. Çoğu örgütün içinden gelmiş, örgütü tanıyor, falan filan. Neyse, ben de aday olduğumu söyledim ve çalışmaya başladık. İki ay boyunca bütün o

civarda dolaştım, halkla konuştum. Parti ön seçim yaptı, ben ikinci sıraya yerleştim.

— *Partililer size tepki gösterdi mi?*
— Bazı tartışmalar, dedikodular oldu tabii. "O gitsin, sazını çalsın, bir de bu mu çıktı başımıza" filan dediler. Ben ciddiye almadım. Sonra ön seçimde ikinci sıraya yerleşince... Bir de orada ANAP çok güçlüydü. Belediye Başkanı Muzaffer Atılgan da ANAP'lı, beni ANAP'a karşı da bir koz olarak gördüler. ANAP 6-0 seçimi alma iddiasında. Biz çalışmaya başladık, bütün köyleri gezdim, bir ay boyunca hiç İstanbul'a bile gelmedim. Sonra seçimler oldu, sonuçları bekliyoruz, çok heyecanlandım, büyük bir sınav olacak tabii benim için. Neyse, sonuçlar sabah 05.00'e doğru açıklandı. SHP iki milletvekili çıkardı, biri ben, biri Kamil Ateşoğulları, dört milletvekili de ANAP'tan seçildi.

— *Sonra, ilk kez TBMM'ye gidince neler hissettiniz. O dönemler çok çalkantılıydı Meclis...*
— Siyasi yaşamımın ilk eylemini Meclis Yemin Töreni'nde yaşadım. O zaman Kenan Evren Cumhurbaşkanı, Parti içersinde birdenbire böyle kendiliğinden bir şey oluştu, nasıl oldu onu da bilmiyorum. Daha yemin merasimi falan yapmamışız, daha kimse birbirini fazla tanımıyor. Birdenbire bir ayrışma çıktı ortaya, 12 Eylül'e karşı olanlar, tepkili olanlarla, olmayanlar gibi bir ayrışma yaşandı. Basın da hemen adını koydu: "Sol kanat, Sağ kanat." Baykal (Deniz Baykal) o zaman Sağ Kanat'tı. Biz de Sol Kanat.

— *Bir de Merkez yani İnönücüler vardı.*
— Evet, Parti üç fotoğrafa bölündü. İlk olay da Yemin

Töreni'nde çıktı. Biz Kenan Evren konuşma yapmaya gelince, salonu terk edelim, 12 Eylül'ü protesto ettiğimizi gösterelim dedik. Sonra başka bir düşünce atıldı, hepimiz içeri girelim, oturalım, Cumhurbaşkanı geldiği zaman bütün parlamento ayağı kalkar ya, biz ayağa kalkmayalım. Konuşmaya başladığı zaman da salonu terk edelim. Ama net bir karar alınamıyor. Girelim, girmeyelim, bir bölümümüz girelim diyor filan. Neyse, sonunda, içeri girelim, Evren gelince kalkmayalım, konuşmaya başlayınca da salonu terk edelim, görüşü benimsendi. Ama sendikacılar içeri girmeyi kabul etmedi. Ben içeri girelim diyenlerden oldum. Çünkü içeri girmeyince eylem olmuyor diye düşündüm. Neyse biz içeri girdik, bir bölüm dışarıda kaldı. Kenan Evren içeri girer girmez bütün milletvekilleri ayağa kalktı. SHP'nin de yarısı ayağa kalktı. Biz kalkmadık ayağa. Onlar oturdular. Kenan Evren konuşmaya başlayınca biz salonu terk ettik.

— *Kaç kişi çıktığımızı hatırlıyor musunuz?*
— 33 kişi. "Sol Kanat" denilen isimler. Abdullah Baştürk, Fehmi Işıklar, Mehmet Ali Eren, Ahmet Türk, Kemal Anadol, İsmail Hakkı Önal filan, tam 33 kişi. Daha yemin edip milletvekili olmadan, böyle bir eylemle milletvekilliğine başladık. Bunu şunun için anlatıyorum. Öyle efendi efendi gidip orada oturan Arif Sağ olmadım.

— *Peki Parti içindeki o bölünme doğru muydu sizce?*
— Valla, doğru olup olmadığını düşünüyorum hâlâ. Bence SHP'nin ciddi şekilde ilerleyememesinin altında o yatıyor. Çünkü bizim SHP'ye girmemizin altında, partinin emek ağırlıklı bir parti olması yatıyordu. Ama giderek emek ağırlıklı değil de, sermaye ağırlıklı, sermayeye daha sıcak, daha sevimli bakan bir ideoloji sunmaya baş-

ladı. Giderek sağ söylemlerden çok farklı olmayan söylemler yapıldı. O süreçte parlamentodaki diğer partilerle, içerisinde bulunduğumuz partinin birbirinden fazla farklı olmadığını görmeye başladık. Bu da müthiş rahatsızlık vermeye başladı. Dışardan bakınca, CHP'nin, Atatürk'ün kurmuş olduğu partinin devamıdır SHP, Türkiye'nin solu bu parti şemsiyesi altında birleşmiştir gibi görünüyor. Ama içine girdiğin zaman o bakışı orda görmüyorsun. Böyle bir bakış yok.

— *Kimden kaynaklanıyordu bu? Yönetiminden mi, milletvekillerinin yapısından mı?*
— Bence Baykal'dan kaynaklanıyordu. Baykal ve arkadaşlarından kaynaklanan bir bakıştı o. Bence o bakış hâlâ da devam ediyor. Yani Baykal o bakıştan ödün vermiyor. Fazla değişen bir şey yok. Belki kendine göre doğru yapıyor, bilemem. Ama bana doğru gelmiyor. Son zamanlarda, son iki yıldır Mesut Yılmaz'ın söylediği laflara bakıyorum, bir de CHP'nin söylemlerine bakıyorum, valla Mesut Yılmaz çok ilerde laflar ediyor. Kökeninde Turgut Özal ve onun dünya anlayışı olmasaydı, Mesut Yılmaz da 12 Eylül'ün bir ürünü, o yapının bir devamı olmasaydı, belki ben Mesut Yılmaz'ın yanında bile yer alabilirdim. Yani bana göre çok doğru laflar etmeye başladı. Ama inandırıcı olamıyor.

— *Neden, belki o da değişmiştir!*
— Geçmişi inandırıcı değil. Siyaset sahnesinde bugün de görüyoruz, "Ben değiştim" diyenleri. Ama onlar da inandırıcı değiller. "Biz değiştik" diyorlar. Ya, nasıl değiştiniz? Değiştiniz de ne oldunuz? Her değişen ilerici, çağdaş mı oluyor? Belki değiştin de şimdikinden daha da kötü oldun. Ben kendimi yeniledim dersen, o başka bir şey.

— Mesut Yılmaz'ı bu noktada nasıl değerlendiriyorsunuz?

— Mesut Yılmaz, ANAP'tan politikaya girdi ama, sonra bir dolu lafı herkesten doğru söyledi. Ama inanarak mı söyledi, yoksa politika yaparak mı söyledi, onu bilemem. Eğer o söylediği şeylerde samimi olsa, bilsem ki samimi, hakikaten inanarak söylüyor bunları, söylediklerinin de mücadelesini vereceğini düşünsem, yanında olurdum. Onu demek istiyorum ben.

— Mesela hangi konularda söylediği sizin de katıldığınız görüşler oluyor?

— Somut sözler, konuşmalar anlamında söylemiyorum. Ama Türkiye'nin demokratikleşmesi açısından olmazsa olmaz meseleler var. Onlarla ilgili, tabu gibi duran bir sürü hadisenin üzerine giderek bir sürü laflar etti. Ama CHP bu lafları edemedi. CHP hâlâ Kürt meselesine nasıl baktığı belli olmayan bir durumda. Ama Mesut Yılmaz, kendi misyonuna ters düştüğü halde daha ciddi laflar etti. Onu demek istiyorum. Avrupa Birliği açısından da daha önemli laflar etti. Dedi, ama inanarak mı dedi inanmayarak mı dedi, benim kuşkularım o noktada. Şimdi bu lafların adresinin CHP olması gerekir, öyle değil mi? Ama CHP bu lafların yanından bile geçmiyor.

— Yeniden SHP'ye, sizin milletvekili olduğunuz döneme dönersek...

— O ilk eylemin komik yanları da oldu mesela. Meclis'e gidiyorum. O zaman üç parti var. ANAP, DYP, SHP. Şimdi mesela bir yasa çıkacak, bir mesele, diyelim işkence tartışılıyor. Öyle laflar ediliyor ki o laflar bana göre kavga sebebi. O zaman biz mesela "İşkence var" diyorduk. Özal, "Hayır yok" diyordu. Biz de "O zaman çık kürsü-

ye, işkence insanlık suçudur de" diyorduk. Demiyordu. Müthiş tartışmalar, sataşmalar yaşanıyordu içerde. Dışarı çıkıyorduk, bir bakıyordum, ANAP'lı bakanlar, milletvekilleri kuliste bizimkilerle gırgır şamata... Bu nasıl iş diyorum. Siyaseten görüşlerimin uyuşmadığı adamla dışarıda samimi olmak bana ters geliyordu. Benim onlarla paylaşacağım bir şey olmamalı diyorum. Arkadaşlar da diyor ki, "O ayrı, o ayrı."

Ama ben ilk zamanlar böyle hayretler içersindeyim. Yani bir halk müzikçisiyle, arabesk müzik yapan adamın gelip bir paydada buluşmaları olmaz diyorum. Nasıl buluşsunlar ki? Birisi yozluk üzerine kurulmuş, birisi klasiklik üzerine kurulmuş, ikisi nasıl buluşacaklar, mesela onun gibi bir şey. Böyle bakıyorum olaya, tabii benim bir tecrübesizliğim de var. Neyse, bu arada partinin geliri filan olmadığı için, ekonomik durumu kötülemiş. Bir baktım, ben Anadolu'dayım, il il, ilçe ilçe beni dolaştırmaya başladılar.

— *Konser veriyorsunuz.*

— Konser veriyoruz, konserden kazanılan parayla parti binasının kirasını ödüyorlar. Ben konser veriyorum ama aynı zamanda da milletvekiliyim. Yani bir şeyler de konuşmam lazım. Kemal Anadol'a dedim ki gel bak, şimdi ben konuşma falan da yapıyorum, ben neyi diyeyim, neyi demeyeyim, bunları bana söyle, yani ne dersem suç işlerim, ne dersem işlemem. Kemal Anadol diyor ki, "Cumhurbaşkanı" dersen suç işlersin, ama Cumhurbaşkanının adını söylersen, o şahsi mesele olur, makama değil kişiye karşı suç işlemiş olursun, o farklıdır. Bana bir sürü şeyler öğretti. O zamanlar, Özal'ın enteresan çıkışları vardı. "Küçük Turgut" benzetmeleri, İnönü'ye, "Aç tavuk rüyasında darı görürmüş" sözleri... Ya-

ni devlet ciddiyetine uymayan bazı lafları vardı. Bazen çok seviyesiz konuşmaları vardı. Bizim öbürleri gülüyordu, ben gülemiyordum, bana ters geliyordu. Konserlerimde de bu üslubu eleştiren konuşmalar yaptım. Özal beni mahkemelere verdi. Bu mahkemelerin çoğunu ben kazandım. Bir tanesini de o kazandı. O zamanın parasıyla 450 bin lira tazminat ödedim. Hatta Kemal Anadol'a, "Ben şimdi bir milyon versem, 550 milyonluk hakaret hakkım doğar mı?" demiştim.

Feci bir dönemdi. Her gece bir trilyoner doğuyordu. Har vurup harman savrulan, ahlakın sıfıra indiği bir dönemdi. Bugün de o günlerde ekilenleri biçiyoruz ya...

— *Davalar arasında unutmadığınız bir dava var mı?*
— Bursa'da bir konser öncesi, ilk olarak Fehmi (Işıklar) çıktı, konuştu, sonra da ben çalmaya başlamadan önce bir iki laf ettim ve "Özal kadar sahtekârını görmedim" dedim. *Bursa Hâkimiyet* de bunu manşetten verdi. Savcı, bunu suç duyurusu kabul etti, dava açtılar. Mahkemede hâkime dedim ki, "Sayın Hâkim, evet, ben böyle bir söz söyledim ama; Turgut Özal, Turgut Sunalp ve Necdet Calp'le katıldığı televizyon programında, 'Enflasyonu tek rakama indirmeden bu ülkeyi yönetiyorum diyen siyasetçi sahtekârdır' dedi. Ben de, Özal'a hakaret etmedim, o gün söylediği sözü halka onaylattım. Çünkü enflasyonu indiremedi. Aradan beş sene geçti, enflasyon yüzde 60'ların üzerinde." Ve davayı kazandım.

Tabii dersime çalıştım o zamanlar. Bir taraftan Kemal (Anadol) ile, bir taraftan Fehmi (Işıklar) ile, bir taraftan Abdullah Abi (Baştürk) ile... O zaman ben onlara akşamları türkü çalıp söylüyordum bizim evde, onlar da bana siyaseti, politikayı öğretiyorlardı.

— Siz Ankara'ya taşınmıştınız, değil mi?
— Yok, evi götürmedim. Yıldız, çocuklarla burada kaldı. Çocuklar okuyordu. Ben lojmanda kaldım. Her gece benim ev dolar taşardı. "Sol Kanat" bizim evdeydi yani... Ama tabii, gerçek "Sol Kanat." Bir de ismi olup cismi olmayanlar vardı.

— Kimler mesela?
— Mesela Ertuğrul Günay, var mıydı, yok muydu, ismi vardı ama cismi yoktu. Ertuğrul kaçak güreşirdi. Toplantılara gelmezdi. Böyle tipler vardı o zaman. Onlar hâlâ daha vardır, cismi yoktur. Mesela "Sol Kanat" içinde Mehmet Moğultay da sayılırdı. Hiçbir toplantıda görmedim. Bir de benim gibi her şeyi vazife sayan, politik kurnazlık bilmeyen insanlar vardı. Mesela Kenan Sönmez, Mehmet Ali Eren, İsmail Hakkı Önal, Aydın Güven Gürkan. Ertuğrul Günay da görünüşte bizimle beraberdi. Sonra birdenbire öyle bir şey oldu ki bir kongrede İnönü ve ekibi Baykal'la birlik oldu. Zaten parti o zaman bitti.

— Ne oldu o kongrede tam olarak?
— İnönü eline listeyi aldı, çok enteresandır, "evet", "hayır" diyenleri işaretlemeye başladı. Garip bir şey yaptı o zaman. İnönü'ye hiç yakışmayan, hiç uymayan bir şey yaptı ve Baykal'dan yana tavır aldı. İzmir ekibi de çok çirkin tavırlar içine girdi, küfürler, hakaretler filan. Parti o kongreden sonra iflah olmadı. Zaten arkasından da yedi milletvekilini partiden attırdı.

— Erdal İnönü'nün itirazına karşın, yedi Milletvekili, Paris'e Kürt Enstitüsü'nün düzenlediği bir konferansa gitmişlerdi.

— Evet, ama konferansa konuşmacı filan olarak gitmediler, seyirci olarak gittiler. Niye konferansı seyrettiniz diye, bu arkadaşlarımızı Disiplin Kurulu'na verdiler. Disiplin Kurulu zaten Baykal'ın adamlarından oluşan bir kurul. Bu milletvekilleri de istifa etmeyi düşünüyor. Hasan Fehmi, o zaman genel başkan yardımcısı, hiç unutmam, Baykal genel sekreter, Erdal Bey Hasan Fehmi'ye diyor ki, "Arif'le bir görüşeyim." Hasan Fehmi geldi, "Genel Başkanım seni istiyor" dedi. Gittim, İnönü, "Partiden atılmayacaklar, ama Genel Başkan'a rağmen gittikleri için kınama cezası verilecek. Seni dinlerler, sen git, arkadaşlarına anlat" dedi. Ben, Erdal Bey'den o garantiyi alır almaz, kalktım İstanbul'a geldim. Gece Mehmet Ali'yi aradım, İnönü'nün söylediklerini ona aktardım, fevri davranmayın filan dedim. Aradan birkaç saat geçti, fazla değil yani. Telefon çaldı, Mehmet Ali "Kuzum" dedi, "gözün aydın." Ben de sanıyorum ki, kınama cezası verildiği açıklandı. Meğer hepsini partiden atmışlar. Bu bana çok dokundu. Böyle bir şey olur mu? Partinin Genel Başkanı bana garanti veriyor, görevlendiriyor beni, istifa etmesinler diyor, istifaları durduruyorum, partiden ihraç ediliyorlar. İstifa etseler hiç olmazsa onurlarını kurtaracaklar. Onu bile engelliyorsun. Benim gibi duygusal bir adama hiç olacak şey mi bu?

— *Ne yaptınız? Mesela Sayın İnönü'yü aradınız mı?*
— Ankara'ya gittim. Abdullah Abi'yle oturduk, durumu değerlendiriyoruz. Bu arada "Sol Kanat" toplantı halinde. Kimisi istifa edelim diyor, kimisi biraz duralım diyor. Zaten o zaman "Sol Kanat"ta da kim kimdir, iyice anladım. Kiminle yola çıkılır, kiminle çıkılmaz, anladım. 33 kişi, birdenbire 15 kişiye düştü. Sonuçta ben, "Bana cumhurbaşkanlığını da verseniz ben bu etiketin al-

tında bu saatten sonra durmam" dedim. Abdullah Abi, "Ben de durmam" dedi. Biz o sabah istifa ettik. Arkamızdan rahmetli Cüneyt (Canver) istifa etti. Çok gariptir Kürt kökenli milletvekilleri istifa etmedi. Bizden sonra sekiz kişi daha istifa etti, zorbela. İşte iki kişi daha lazım ki grup kuralım, o iki kişiyi bulamadık. Ondan sonra Aydın Güven Gürkan'ın başkanlığında "Demokrasi Kurultayı" yapıldı.

— *Ama o arayış bir partiyle sonuçlanamadı değil mi?*
— Aydın Güven Gürkan başkanlığında olmadı. Bir süre sonra Fehmi Işıklar'la galiba o zaman Aydın Güven Gürkan arasında bir sürtüşme mi oldu, ne oldu bilemiyorum. Bir baktım, Aydın Güven çıktı gitti. Aydın Güven Gürkan "Ben yokum" deyince, arkasından Abdullah Baştürk de gitti. Giderek olay Fehmi'ye doğru yöneldi. İşte o çalışmaların finalinde Halkın Emek Partisi diye yeni bir parti kuruldu.

— *HEP oldu.*
— Biz HEP'i kurarken bir Kürt partisi kurmak üzere yola çıkmadık. İsmi de zaten Halkın Emek Partisi koymamızın nedeni, emek yoğun, işçi sınıfı kökenli bir parti kurmak istediğimiz içindi.

Fehmi Işıklar, Genel Başkan oldu. Örgütlenme süreci başladı. Ondan sonra her gün bir il başkanımız tutuklanmaya, bir ilçe başkanımız gözaltına alınmaya başladı. Gariptir, Türkiye'de bir Alevi milletvekili olursa Aleviliği, Kürt milletvekili olursa Kürtlüğü hemen ön plana çıkarılır. Kimse ötekinin Sünniliğini, Türklüğünü, Lazlığını, Çerkezliğini ön plana çıkarmaz. Benim adım Arif Sağ. Yok, önce Alevisin, sonra Arif Sağ'sın. Peki kardeşim, sen niye önce Sünni, sonra Mehmet falan olmuyor-

sun da ben önce Alevi, sonra Arif oluyorum. Biz HEP'i kurduğumuz zaman da bunu yaşamaya başladık. Basın da en solundan, en sağına, iğrenç yazılar yazdı. Getirdiler, bir yere oturtturmaya çalıştılar, zorla bir yere ittiler... Sonrasını biliyorsunuz.

— Biz gazetelere yansıyanları biliyoruz. Oysa burada önemli olan sizin neler yaşadığınız, nasıl değerlendirdiğiniz. O nedenle yanıtını bildiğimiz, bilmediğimiz her şeyi size soruyoruz. Sonra ne oldu?

— Ben siyasetin asıl öbür iğrenç yüzünü orda gördüm. Siyasetin Türkiye'de ne menem bir kurum olduğunu orda gördüm. Siyasi güç kazanabilmek için ne ödünlerin verildiğini, ne yalakalıkların yapıldığını orda yaşadım. Müthiş bir şeyle karşı karşıya geldim. Bu siyasetin böyle olduğu anlamına gelmez. Türkiye'de maalesef siyaseti belli bir dönemden sonra, profesyonel bir meslek olarak algılayan bir grup var. Siyaseti bir pazarlık malzemesi, bir rant malzemesi haline getiren o gruptur. Türkiye'de bütün bu sıkıntıların altında da, siyaseti profesyonel meslek haline dönüştüren o güruh yatar. Bence o sıkıntıları yaratmaya devam ediyorlar ve Türkiye halkı maalesef bugüne kadar bunu görmüş değildir. Bunu göremiyoruz. Ben gidiyorum, diyorum ki, "Arif Sağ adından sıkıldım veya Arif Sağ adı tehlikelidir. Bundan böyle benim adım Mehmet Sağlam" diyorum. Sen de biliyorsun ki, bu benim bildiğim Arif Sağ, ama adı Mehmet Sağlam oldu diye bu çok ahlaklı bir adam oldu, eski Arif Sağ değil, gelin bunu destekleyelim. İşte Türkiye'de yapılan bu. Türkiye'de partinin ismini değiştiriyor, yeni bir şeymiş gibi yapıyor, insanlar da hah, bu başkası diyor ve gidiyor, o bildik, o eski tas eski hamam partiye oy veriyor.

Bunu görünce giderek siyasetten soğudum. Zaman zaman, halka güvenelim, halk bunu değiştirir diye düşünüyorsun, halkın sağduyusuna inanmaya çalışıyorsun, bir bakıyorsun, yok, düşündüklerin olmuyor. Aynı çamurun içersinden bir taş alıyor eline, bir müddet seviyor, bir süre sonra onu geriye atıyor ama yine o çamurun içinden başka bir taş alıyor. Demiyor ki çamur olmayan yer var, oradan temiz taş alayım. Bugün gelinen nokta da aynı...

— *Siz de bir sonraki seçimlerde aday olmadınız zaten.*
— Hayır. Bütün o sonraki arayışlarda geldiler, gittiler... Ama oralı olmadım. Hâlâ hiçbir partiye kayıtlı değilim. Listelerinde adımı göreceğim bir siyasi yapılanma da görmüyorum maalesef. Maalesef diyorum. Çünkü bence Türkiye'de bu tür siyasi yozlaşmanın yanı sıra siyasi bir boşluk da yaşanıyor. Türkiye halkının yüzde 70'lik bölümü yasalar açısından, devlet açısından, parlamento açısından, kitleler açısından, görmezlikten geliniyor, yok sayılıyor.Yani yüzde 30'luk bir azınlık, bu 12 Eylül'den sonra hep böyle, yüzde 70'lik bir çoğunluğu yönetiyor. Böyle bir çarpık olay var. Ve biz bunun adına demokrasi diyoruz. Yani demokrasi bu mu değil mi, onu da bilmiyorum zaten. O noktada tabii akademik bilgilerim yok benim ama bir insan olarak baktığım zaman, bir insan mantığıyla düşündüğüm zaman, bunun böyle olmaması gerekiyor. Böyle oluyorsa o zaman bu demokrasi değil diyorum. Veya demokrasinin yolları tıkanmış. Birileri kendini korumak için kalkıyor, mesela seçim yasasına yüzde 10 barajı diye bir şey koyuyor. Savunma da şu: "Efendim, herkes parti kuruyor, baraj olmazsa herkes parlamentoya girer." Demokrasilerde böyle anti-demokratik bir kural olabilir mi?

Türkiye gibi bir ülkede nüfusun yüzde 22'si sandığa gitmiyor ve bu da görmezden geliniyor. Kimse sayıya vurunca milyonlarca eden bu insanları düşünmüyor, onlarla ilgilenmiyor bile. Böyle şey olur mu? Türkiye'nin geldiği nokta o. Bu böyle mi gidecek, bizden sonraki kuşaklar bunu aşar mı, aşamaz mı, kaygılıyım. Çünkü bu sistemle, bu eğitimle yarın bu olayları aşacak bir gençlik de yetiştirilmiyor.

Devlet yapımız da bundan nasibini alıyor. Giderek ürettiği yasaları çiğneyen bir devlet yapısı içersine doğru gidiyoruz. Garip bir şey. Devletlerin, demokratik laik devletlerin, o devlet sınırları içinde yaşayan insanları eşit görmek gibi bir mecburiyeti var. Bu bizde de böyle. Ama bizde kâğıt üzerinde böyle. Öyle bazı uygulamalar var ki, devlet bizzat kendisi eşitlik kavramını silip atıyor, eşitsizliği yasal hale getiriyor.

Mesela zorunlu din dersi. Şimdi bunun yasal dayanağı olabilir mi? Sen laik bir devlet isen benim inancımla ilgili zorlayıcı bir yasal düzenleme nasıl yaparsın? Sen devlet olarak dersin ki, ben şöyle bir dini eğitimi öneriyorum, isteyen istediği dini eğitimi alır. Diyanet İşleri Başkanlığı'nı ele alalım. Bu ülkede yaşayan insanların bir bölümünün inancını savunan bir kurum. Devletten para alıyor, yüzlerce kişiyi bünyesinde istihdam ediyor. Üstelik bir de sana, yani devlete hakaret eden vaazlar veriyor. Böyle bir şey olabilir mi? Demokratik, laik bir cumhuriyette böyle bir şey olamaz. Yani "Ben demokratik, laik bir cumhuriyetim" diyorsun ama bir dinin, bir inanışın tarafını tutuyorsun. Olamaz. Sen bütün dinlere, bütün inançlara aynı mesafede olmalısın, aynı tarafsızlıkla bakmalısın. Bütün dinleri aynı güçte korumalısın ve yönetimin altında bulunan bütün insanların dinsel açıdan birbirlerini taciz etmelerinin önüne geçmelisin.

— Peki, siz de bir dönem milletvekili oldunuz, Meclis'te bulundunuz. Sizin bunları değiştirme yönünde bir çabanız oldu mu? Ya da bu konuda neler yaptınız?
— Bir şey anlatayım: Bir siyasetçi vardır. Adını vermiyeyim. Her dönemin adamıdır. Yani ANAP'lı olur, MHP'li olur, dinli olur, dinsiz olur. Yine bu hükümette de var. Tam Türkiye siyasetçisidir. O kalktı, herkesin içinde Akdağ Madeni'ndeki Alevilere küfür etti, resmen. Ben o zaman milletvekiliyim. Biz bunu Meclis'e taşıdık, parti gündemine getirdik. O zaman epey Alevi vardı Meclis'te, 29-30 kişi kadarız. Alevilerin en çok olduğu dönemdir. Ondan sonra da kırıma uğradık zaten. Ondan sonra Baykal bitirdi. Neyse, biz bu olayı Meclis'e taşıdık, konuşmayı da Türkan Akyol'a yaptırdılar. "Efendim, parti Alevicilik yapıyor diye anlaşılır" dediler. Yani bize edilen küfrün cevabını bile bize verdirtmediler. Bu da tarihi bir olaydır. Bizim cevap verme hakkımızı elimizden aldılar, yanlış anlaşılırız diye. Nerede kaldı bizim bu konularda bir şey yapmamız!

— Milletvekili olmadan önce, yani aktif siyasete girmeden önce siyasetle ilgili miydiniz?
— Ben insana inanıyorum. Benim Kâbem insandır, ben buna inanıyorum. Bunun adı her ne ise ben de ondanım. Gençlik yıllarımdan bu yana atadan, dededen, babadan öğrendiğim bir öğreti, bir felsefe, bir hayata bakış, yorumlayıştır, bugüne kadar getirmişimdir, bugün de böyle bakıyorum meseleye. Ben hayatımda hiç şucuyum, bucuyum demedim kendime. Ama hep solcuydum. Ama Aleviliğin getirmiş olduğu bir bakış açısıyla; yani silahlı eylemin yanında olmayan, insanı arzın merkezine koyan, insanı seven... Örneğin ben silahla bir davanın kazanılabileceğine inanmıyorum. En büyük silah, yüreğini ve aklını kullanmak. En önemli iki silahtır bu. Bu iki

silahı kullanmak lazım. Yani bilinçli olmak lazım, cesur olmak lazım. Bilinç düzeyinde mücadele etmek lazım. Yani toplumu bilinçlendirerek kavga etmek lazım. Tarihe geçen adamlara bakın, bunun mücadelesini vermişlerdir. O nedenle de ölüm fermanları imzalanmıştır. Çünkü toplumu uyandırmaya başlamak birilerine göre en büyük tehlikedir. Onlar başlarını vermiştir ama halkı da uyandırmışlardır. Bence de önemli olan aklı kullanmak, insanları eğitmek, bilinçlendirmektir. Çünkü bilinç aynı zamanda cesareti de yanında taşıyan bir kavramdır. Cahil cesaretinden insanları korur. Zaten Alevilikte en büyük olaylardan birisi de budur. Babamın bana ilk öğrettiği şeydir: İnsan-ı Kâmil olmak. Alevi felsefesinin hedeflediği insan tipi budur: İnancını, cesaretini, akılla, bilimle, bilinçle kullanan insan. Bunlardan birinin eksikliği zafiyet yaratır. İnsanı yanlışa sürükler.

— Alevilikle ilgili bir şey yapmadınız, tamam, ama milletvekili seçilir seçilmez, "Yeminden önceki 10 günlük boşlukta, İstanbul'da, basının önünde bütün sanatçı arkadaşları toplayacağım, sorunları konuşacağım, onların içinden bir danışma grubu oluşturacağım, sanatçıların sorunlarına eğileceğiz" diyordunuz. Bunu da yapamadınız. Ne oldu? Buna kim ya da ne engel oldu?
— Ben dört buçuk sene kaldım parlamentoda, bir gün de bir sanatçı arkadaşım gelip, kapımı çalıp, "Hayırlı uğurlu olsun" demedi ki, nerede kaldı sorunlarını anlatsınlar. Böyle vurdumduymaz bir topluluk olabilir mi? Gelmediler. Ama parlamentoya gelip başka milletvekilleriyle görüşen sanatçılar vardı.

— Sizi kendilerine uzak mı gördüler acaba?
— Niye? Benim dostlarım, arkadaşlarım da vardı. On-

lar da gelmediler. Uzak buldular değil, sanatın bir kıskançlık boyutu vardır, sanatçılar birbirlerini pek çekemezler. Benim milletvekili olmamı da çok önemli saydılar, kıskançlık mı yaptılar, bilemiyorum artık...

— *Tamam, onlar gelmedi ama siz de onlara gitmediniz...*
— Ben niye gideyim ki? Az önce dediğim gibi, onlar beni kutlamaya bile gelmediler... Gelmediklerine göre demek ki bir sorunları yoktu, her şey yolunda gidiyordu, bana ihtiyaçları yoktu... Bir de en önemlisi, sanat için mücadele edeceğim bir ortam olmadı. Böyle bir durum olmadı. Benim çok yakın arkadaşlarım kültür bakanı oldu, ben hiç gitmedim, gitmek aklıma gelmedi.

— *E, demek ki sanatçı arkadaşlarınızın da siz milletvekili olunca, sizin yanınıza gelmek akıllarına gelmemiş.*
— Evet, belki. Ama ben Kültür Bakanlığı'nda kültürle ilgili bir şey görmediğim için gitmedim.

— *Peki, yani ne kimse geldi, bir şey istedi ne de parlamentoda öyle bir ihtiyaç duyuldu. Böylece siz de seçimlerden sonraki isteğinizi yerine getiremediniz. Şimdi ne değişti de yeniden aktif siyasete soyundunuz ve Ümraniye'den Belediye Başkan adayı oldunuz?*
— Türkiye'de, ülke sorunlarını düşünen, demokrasiden, laiklikten yana olan insanların bir araya gelmesi beni yeniden umutlandırdı. Bu arada Sayın Murat Karayalçın'ın ısrarlı ve inandırıcı çağrısı üzerine bende "Arif Sağ olarak bu sürece katkıda bulunabilir miyim?" düşüncesini doğurdu. Ben herhangi bir yerden aday olayım filan diye de bu oluşumun içine girmedim. Ben önce birliğin gerekliliğine inandım ve buna katkıda bulunmaya karar verdim, ardından SHP'nin sol partilerle seçim işbir-

liği gündeme geldi. Altı partinin bir araya gelerek güç birliği yapması üzerine Ümraniye için benim adım gündeme gelmiş. Arkadaşlar Ümraniye için en iyi, en doğru adayın ben olduğuma karar vermişler.

— *Siz de hemen kabul mü ettiniz?*
— Ben önce kabul etmedim. Hem zamanım yoktu, hem müzikten uzaklaşmak istemediğim için önce pek sıcak bakmadım. Fikri Sağlar'a da, Murat Karayalçın'a da aynı şeyi söyledim. Ama ısrar devam etti. Sonra ailemle, oğlumla, kızımla, karımla konuştum. Onlar da "hayır" dediler. Benim yeniden siyasete girmemi ve yorulmamı istemediler. Ama giderek halktan da istek gelmeye başladı. Sonuç olarak, benim solda birlik içinde yer almamın böyle bir sonucu olacağını, herkesin taşın altına elini koyması gerektiğini söylediler. Böyle bir sürecin sonucunda Ümraniye Belediye Başkan adaylığını kabul ettim. Şu anda durum iyi, umutlu görünüyor. Ön yoklamalar filan iyi ama seçim günü ne olur, sandıktan kim çıkar, belli olmaz.

— *Bu birliğin uzun vadeli olacağına inanıyor musunuz?*
— Bu seçimlerde bu birlik ne kadar başarı elde eder bilmiyorum ama, 28 Mart'tan sonra Türkiye'de siyasi ortam değişecektir. Sol partilerin birlikteliği daha somut olarak gündeme gelecektir. Çünkü Türkiye'nin buna ihtiyacı var. Daha önce de dediğim gibi, bugün parlamento ülke çoğunluğunu temsil etmiyor. Sandığa gidenlerin yüzde 36'sının oyunu alan bir parti, ülke çoğunluğunu temsil ediyormuş gibi iktidar oluyor. Barajı geçemeyen partilere oy verenler, sandık başına hiç gitmeyenler, ki çok büyük bir orandır bu, yok sayılıyor. Bu demokrasiye sığmaz.

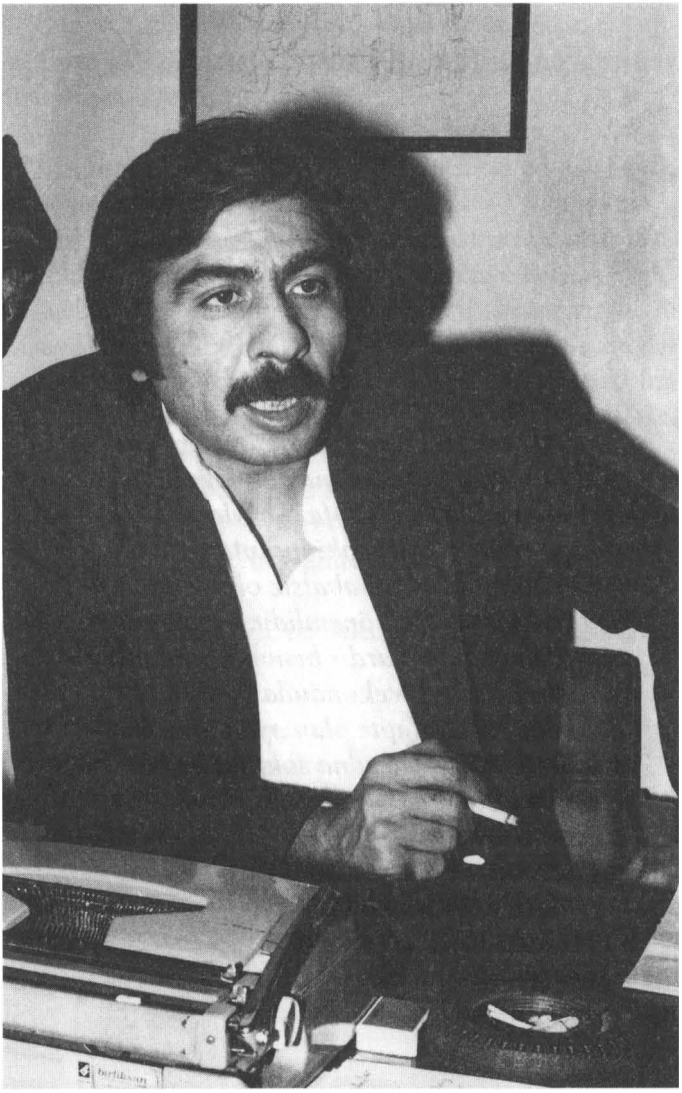
O nedenle birlik arayışları devam edecektir. Şu anda darmadağın olan Türkiye Solu bu ihtiyacın farkında diye düşünüyorum.

— *Kazanınca ne yapacağınızı hep birlikte göreceğiz de, kazanamazsanız ne olacak?*
— Ben bu seçimleri şöyle yorumluyorum: Ben bir ihtiyaç olduğuna ikna olduğum için Ümraniye Belediye Başkanlığı'na aday oldum. Ümraniyelilere diyorum ki, şu anda layık olduğunuz gibi yönetilmiyorsunuz. Ben sizin daha mutlu olabileceğiniz Ümraniye'yi yönetmeye talibim. Bu bir istek meselesidir. Onlar da bana oy verirlerse, "Gel, biz bizi senin yönetmeni istiyoruz" demiş olurlar, aksi durumda, "Biz halimizden memnunuz, yöneticimizi değiştirmek istemiyoruz" demiş olurlar. Bu durumda ben de yine buraya müziğime dönerim. Küslük filan da olmaz...

(Arif Sağ, Ümraniye'de belediye başkanlığını kazanamadı.)

BİR MİLAT:
ŞAN TİYATROSU KONSERİ

Şan Tiyatrosu'ndaki
o konserin bir özelliği de,
o gecekonduda,
varoşlarda oturan insanlarla,
onları hor gören bu beyleri
yan yana oturtmuş olmamdı.
Bir de ilk defa o beyler,
o varoşlardaki insanların
kokularından rahatsız olmadılar.
Çok önemlidir.
Pek çok ilki vardır benim açımdan.
Mesela gecekonduda yaşayıp
İstanbul'a adapte olamayan insanları
Şan Tiyatrosu'na soktum ben.

Arif Sağ, sanat hayatının dönüm noktalarını sayarken en başa Şan Tiyatrosu Konserleri'ni koyuyor. Hatta, "Şan Tiyatrosu Konserleri benim için bir milattı" diyor.

— Şan Tiyatrosu konserinizle bu bölüme başlamak istiyorum. Sizin için büyük anlamı olduğunu biliyorum o konserin...

— Şimdi söylerken sıkıntı çekiyorum ama Şan Tiyatrosu konserim bence bir milattı: Çünkü niye? Bir halk çalgısıyla İstanbul'un entelektüel kesimini Şan Tiyatrosu'na iki gün üst üste sokup, sokakta trafiği tıkayıp, orada o iki günü yaşatmak kimsenin hayal etmediği bir şeydi. O neydi biliyor musun? O benim muhteşemliğim değildi. Oraya çıkmadan önce bir kumar oynadım aslında. O gece bitebilirdim de. Çünkü sonuçta iki saat bağlama dinleteceksin insanlara. Tehlikeli bir durum. Hayatını, sanatını riske ediyorsun, ilk yarım saat dinleyip insanlar sıkılabilir, çekip gidebilirlerdi. Ama babamın bize hep söylediği, daha önceki bölümlerde de anlatmıştım, İnsan-ı Kâmil olmak, bende büyük iz bırakmıştır. Kâmil İnsan önce cesur olacak, sonra inanacak, sonra da akıllı olacak, aklını kullanacak. Şan Tiyatrosu'nda işte bu "Kâmil İnsan"ı oynadım ben. Bir kere yürekliydim oraya çıkarken, ikincisi inanıyordum, üçüncüsü bilinçliydim. Yani ben o halkı orda iki saat tutmasını biliyordum, nitekim oldu. Ve konserler Türkiye'de yeni bir süreç başlattı. Kim ne derse desin, sonuç ortada. O süreç Türkiye'de bağlama satışını bir anda 10 misli çoğaltı. Türkiye'de binlerce insan bağlama öğrenmeye baş-

ladı. Benim tanıdığım bir sürü entelektüel, evine bağlama sokmayan insanlar, bağlama satın almaya başladı o dönemde. İstanbul'da iki-üç tane bağlama yapan usta varken, şimdi 350 atölye var. Usta filan değil, atölye. Hepsi de ciddi para kazanıyor. Bir o kadar Ankara'da, İzmir'de, Anadolu'nun çeşitli kentlerinde bağlama atölyesi var.

— Bir sayı var mı? Kaç bağlama satılıyor?
— Benim hesabıma göre 2.000, başkalarının hesabına göre günde 3.000 bağlama satılıyormuş. Hemen geliyorum başka yere. Bu hareket öyle bir yere getirmiştir ki, İstanbul'da yüzlerce türkü bar var. Nereden nereye taşınmış. Başka bir şey: Ben bağlamamı elime alıp Cağaloğlu'ndan Şişli'ye kadar yürüdüğüm zaman herkes böyle tuhaf tuhaf bakardı, ben hiç onları takmazdım. Bağlamayla gezen adama tuhaf tuhaf bakıldığı dönemleri de bilirim yani. Ama Şan Tiyatrosu'ndaki konserlerden sonra kızlarımız üniversitelere elinde bağlamayla gitmeye başladı. Orada bir açılım vardı. Hayalimde kurduğum bir idealim vardı, türkücü olmaktan filan öte, bağlamayı, bu enstrümanı dünya çalgısı yapma idealim vardı. O yıllardaki idealim bugün de devam ediyor. Dünyanın değişik müzisyenleriyle buluşmamın, birlikte konserler vermemin altında bu yatıyor: Bu aleti dünyaya tanıtacağım. Nitekim tanıttım da. İspanya'da beni acayip tanıyorlar. Flamenko grubuyla yaptığım konserler İspanya başta olmak üzere Avrupa'da da çok beğenildi. Bağlamayı tanıyorlar, beni tanıyorlar, hem de ülkeyi tanıyorlar.

— Şan Tiyatrosu'ndaki konserleriniz gerçekten büyük ilgi görmüştü. Bunda Alevi deyişlerinin düğün dernek,

köy meydanı dışında, gerçek bir konser salonunda çalınıyor, söyleniyor olmasının da bir payı var mıydı?
— Bir kere repertuvar müthişti. Zaten, böyle geriye dönüp hayatımı irdelediğim zaman, belki hayatımda bir dolu iyi karar vermişimdir ama, en akıllı kararı o repertuvarla vermiştim. O repertuvarı hiçbir zaman unutamam. Olağanüstü bir repertuvar seçmiştim. Dediğin gibi, Alevi deyişleri ilk kez ve bozulmadan öyle bir yerde, öyle bir kitleye söyleniyordu. Hem Alevi müziği, deyişleri vardı, hem de halk müziğinin ciddi klasikleri vardı. Ben orada, öyle hemen herkesin kolayına okuyamayacağı, Zaralı Halil'den bir uzun hava okumuştum. Bugün bile, daha doğrusu, bugün okuyamam. "Eridi kalmadı dağların karı" diye bir uzun hava okumuştum. Yine o konserde ilk defa "Sürmeli"yi okumuştum.

— İkinci bölüm tam bir bağlama resitaliydi.
— Delice dediğim oydu işte. Ben ikinci bölümde türkü söylemeyeceğim, sadece bağlama çalacağım dedim. Çok şaşırdı insanlar, konseri düzenleyenler filan, "Abi, ikinci bölümün de yarısında türkü söyle de, yarısında saz çal" dediler. Hayır dedim. İkinci bölümde sadece bağlama çaldım ve seyirci de şok oldu. Hatta izleyenler hatırlayacaktır, final parçası olarak "Topal"ı çalıyordum, çok da hızlı çalıyordum, tezenem düştü...

— Ve tam bir şelpe gösterisi oldu.
— Evet ama mecbur kaldığım için şelpe, yoksa şelpeyi öyle bir parçada denemem ben. Ters bir parçanın üzerine oturdu o. Herkes zannetmiş ki mahsus yaptım. Hiç alakası yok. Doğrusu şu: Tezenem elimden düştü, durmak da mümkün değil, ben de bütün imkânlarımı kullanarak konseri bitirdim.

— Çok da iyi oldu, müthiş bir zevkle dinlemiştik.
— Ha, orada başka bir durum da oldu: Anadolu'dan, taşradan gelmiş, buraya yerleşmiş, bir kariyer sahibi olmuş müdür olmuş, falan, birtakım insanlar, bu kültürel horlanmanın rahatsızlığını birdenbire üstlerinden attılar. Bir anda kulis dönemin meşhur simalarıyla doldu. Hepsi o şehirli kimliğinden, unvanından sıyrılmıştı.

— Kimler geldi kulise?
— Hatırlamıyorum pek, yani isimler aklımda değil. Samimi söylüyorum, aklımda değil. Ama manzarayı hatırlıyorum. Sonuçta benim gibi onlar da Anadolu'dan gelmişlerdi. Ama kendi kimliklerinden hiç mutlu olmamışlardı İstanbul'da. İlk defa kendi kimliklerinden dolayı mutlu oldular. Çok önemli.

O dönem, müzik tartışmalarının baş konusu arabesk müzikti. Aydınlarımız teşhisi koymuştu: Arabeski köyden kente göç edip gecekondularda yaşayanlar yarattı diye. Arabesk müziği niye gecekondu müziği olsun. Gecekondulara zorla kakalanmış bir müziktir. Oysa o tarihte gecekondulardan bir tane sanatçı çıkmamış, Arif Sağ gecekonduda oturmamış. Kalkıyor, bir arabesk müzik yapıyor, onların kaderini belirliyor. Orhan Gencebay Samsun'da, kentin ortasında büyümüş, gelmiş buraya, kalkıyor arabesk müziği yapıyor, bir sürü insan arabesk okuyor. Ve bu tür müziğin sorumlusu da varoşlar, gecekondular oluyor.

— Daha çok onlar tarafından dinleniyordu. Yani pazarı oluşturan, talebi yaratanlar onlardı...
— Tüketicisi değil onlar, oraya kakalanmış. Onların malıymış gibi gösterilmiş. Bu, şey gibi, bir adama 40 gün deli desen, deli olduğuna inanır. Der ki, ben deli olmasam,

bunlar bana niye deli desin. Arabesk müziğin yaratıcısı, sorumlusu o insanlar değildi, ben onu diyorum.

Ama işte Şan Tiyatrosu'ndaki o konserin bir özelliği de, o gecekonduda, varoşlarda oturan insanlarla, onları hor gören bu beyleri yan yana oturtmuş olmamdı. Bir de ilk defa o beyler, o varoşlardaki insanların kokularından rahatsız olmadılar. Çok önemlidir. Pek çok ilki vardır benim açımdan. Mesela gecekonduda yaşayıp İstanbul'a adapte olamayan insanları Şan Tiyatrosu'na soktum ben. O konserle onlara dedim ki, korkma oğlum, bak, ben de girdim, sen de gel benim arkamdan, beni dinle, destekle...

Şimdi sanatçı olmaya aday olan çocuklara bunları anlatırım: Tek başınıza gideceğiniz yerde hiçbir başarı şansınız yoktur. Temsil ettiğiniz kesimle gideceğiniz her yerde başarı vardır. Kimi temsil ediyorsanız onu da sırtınızda, yanınızda taşıyacaksınız. Bu kapıların sana açılması bir şey ifade etmez. Senin mensubu olduğun topluluğa açılmıyorsa o kapı, sırf sana açılıyorsa bir şey ifade etmez.

— *Niye Şan Tiyatrosu konserleri devam etmedi o dönem?*
— Ben bitirdim halk konserlerini. Yıllarca hep bana kızdılar ama Şan Tiyatrosu konserleri tarihi bir olaydır, geçmiş gitmiştir, onu tekrarlamam ben. Onu tekrarlamam beni sıradanlaştırır, meseleyi sıradanlaştırır. Çünkü o dinleyici kalkar gelir, "Ya nerede kardaşım, Şan Tiyatrosu'ndaki konser" derse, ben de biterim, müzik de biter. İşte orada politik davranmak zorundasın, orada akıllı davranmak zorundasın. O, o günkü olaydır, bitmiştir. Şan Tiyatrosu konseri başka bir süreci başlatmıştır. "Muhabbet" kasetleri başlamıştır, başka etkinlikler, konserler olmuştur.

— Yeri gelmişken, Yavuz Top, Musa Eroğlu ve Muhlis Akarsu ile yaptığınız "Muhabbet" kasetleri niye devam etmedi? Basına yansıdığı gibi, öteki sanatçılarla mahkemelik mi oldunuz?

— Ben milletvekili seçilince konserlere katılmam mümkün olamadı. O birlikteliğin bitme nedenlerinden biri bu. Bir diğer etken, "Muhabbet" serisinin amacına ulaştığını, bir nokta koymak gerektiğini düşünmemdir.

— Ama bu nokta koymayı, öteki sanatçılarla paylaşarak, konuşarak da yapabilirdiniz. Oysa siz birbirinize küstünüz...

— Hayatımızın pek çok döneminde birbirimize küstük, bağırdık, çağırdık, ama yine barıştık, birlikte olduk.

— Şimdi hangi aşamadasınız, küs mü, barışık mı?

— Ben hepsiyle de barışığım, küslüğüm yoktur. O küsme süreci, hatırladığım kadarıyla şöyle oldu:

Onlar bir "Muhabbet" kasedi daha yaptılar, bensiz. Ben de "Bu muhabbet, muhabbet olmaktan çıktı" dedim, alındılar, bana cevap verdiler, ben de onlara bir cevap verdim. O sırada benim ortak olduğum bir plak şirketi vardı: Zirve Plak. Ahmet Daymaz'la ortaktık. Bunlar kasetlerine "Muhabbet" adını koyunca, Ahmet de bunları mahkemeye verdi. Çünkü isim hakkı Zirve Plak'taydı. Tabii iş karıştı. Bütün bu süreçte biz Ankara'daki evimde oturup muhabbetimize devam ediyorduk. Yine bir gün hep birlikte bizde otururken, Ahmet aradı, "Mahkemeyi kazandık" dedi. Onların da haberi varmış. Baktım, rahmetli Muhlis, bana bir şeyler söylemeye çalışıyor, diyemiyor. O zamanın parasıyla 45 milyon lira tazminat kazanmışız. Adam başı 15 milyon düşüyor, ciddi para, ev alınırdı. Neyse, onlar kıvrandılar ama bir şey

diyemediler, sohbetin en koyu olduğu bir sırada, "Ben kazanmasını da bilirim, bağışlamasını da" dedim. Rahatladık.

Ben de ertesi gün, davayı geri çektirdim. Yani küçük kırgınlıklar, kızgınlıklar yaşamışızdır, geçmiş gitmiştir.

— Neyse yine Şan konserleri zamanına dönelim: O günlerde siz ilk dershaneyi açtınız, değil mi?

— Evet, çünkü talep başladı ve İstanbul'da da, başka şehirlerde de halk müziği dershanelerinin açılmasını sağladı. Daha önce var mıydı, elinde, sırtında bağlamasıyla yürüyen genç kızlarımız... Bütün bunlar şunu anlatıyor bize: Sanatta evrim, bir olgunlaşma sonucunda gerçekleşiyor. Eğer, 1974-75'te bende bir değişiklik olmasaydı, dünyaya bakışım değişmeseydi, sanattaki evrimi, kendime göre yapmış olduğum evrimi yapamazdım. O koşullar, o koşulların sağladığı olgunluk, müziğime de yansıyor. Şimdi tartıştığımız şeyler var bir dolu. Eleştiriyoruz gençleri, zaman zaman kızıyoruz, kırıyoruz onları. Ama bir yandan da biliyorum ki, ne dersek diyelim, değişmiyor. O bir süreç, o olgunlaşmayla ilgili bir olay. Kendi yaşamında, kendi evrimini tamamlamamış adamdan sanatsal evrimini yerine getirmesini isteyemezsin. Dolayısıyla önce kendi yaşamındaki evrimi tamamlayacak. Bu ister istemez müziğine de yansıyacak. O süreç bende iç içe geçtiği için paniklemedim. Ama yeni çocukların birçoğunda panik var. O nedenle de özentiyi çabuk kabulleniyorlar.

FLAMENKO-TÜRKÜ GİTAR-BAĞLAMA BULUŞMASI

Bu konserin de
beni ilgilendiren yanı,
konserin güzelliği müzelliği değil,
beni ilgilendiren yanı şu:
Bu müziğe köylü müziği diye
yıllarca burun kıvıran
o entelektüel kesim var ya,
o elit kesim, elit kesimin
burnunu kırdım ben.

Arif Sağ, pek çok yabancı sanatçıyla da konserler verdi. Lübnanlı ud sanatçısı Marcel Khalife'le Açıkhava'daki konseri de bunlardan biriydi.

Şan Tiyatrosu konserlerini konuştuğumuz günlerden kısa bir süre sonra Arif Sağ, yine büyük bir konser verdi. İş Bankası'nın 4 Levent'teki görkemli genel müdürlük binası İş Kuleleri'nin altındaki İş Sanat Konser Salonu'nda İspanyol sanatçı Gerardo Nuñez Flamenko Topluluğu ile verdiği konser de en az Şan Tiyatrosu'ndaki kadar güzel ve özeldi. O nedenle konuşmamıza kaldığımız yerden, konserlerden devam ettik, ama bu kez İş Sanat'la başladık.

— İş Sanat'taki konser olağanüstüydü, siz de memnun kaldınız mı?

— Konser olağanüstüdür, ben günümdeyimdir, çalan öbür çocuklar günündedir. Olay güzel geçmiştir. Bunlar olası şeyler, buralar beni fazla ilgilendirmiyor. Çünkü işin o boyutu olması gereken şey. Yani şeye benzer bu: "Ne efendi çocuk" derler ya, ya da "Hayret be, adam çok namuslu" derler. Oysa efendilik de, namusluluk da zaten olması gereken şeylerdir, ama bizim ülkemizde az rastlandığı için hayret uyandırır. Bu konserin de beni ilgilendiren yanı, konserin güzelliği müzelliği değil, beni ilgilendiren yanı şu:

Bu müziğe köylü müziği diye yıllarca burun kıvıran o entelektüel kesim var ya, o elit kesim, elit kesimin burnunu kırdım ben. Hayatımda iki kere elit kesimin burnunu

kırdım. Birincisi Şan Tiyatrosu'ndaki konserlerdi, ikincisi de İş Sanat'taki konser oldu. Bunu, düşmanca ya da kin duyarak söylemiyorum. Bunu şu anlamda söylüyorum: Belki burunlarını kırmak zihinlerini açar, belki sanatsal zihinleri açılır, sanatın köklerinin olduğuna inanırlar. Yani sanat kendiliğinden doğma bir olay değildir. Sanatın kökleri vardır, geçmişi vardır, bir ortak kültür ürünüdür. Bizim elit kesimimiz sanatın köklerine inanmıyor. Sanat okulda öğretilir, günlük bir şeydir diye düşünüyor. Halk müziğini de köylülerin müziği olarak algılıyor. Kızınca bile birbirlerine "Köylüleşme" derler. Medeni, çağdaş insan türkü dinlemez, öyle mi? Kim medeni, kim değil?

ULUSAL MÜZİĞİ EVRENSEL KILMAK

— Bu söylediklerinize biraz sonra daha geniş yer ayıracağız. Ama öncelikle sizin yurtdışından sanatçılarla birlikte verdiğiniz konserlere devam etmek istiyorum: Siz Gerardo Nuñez'den önce de bir İspanyol sanatçıyla, Tomatito ile buluşmuştunuz. Bu buluşma nasıl gerçekleşti?

— Hollanda'da yaşayan ve müzik organizasyonları yapan Adnan diye bir arkadaşım var. Köln Filarmoni konserleri sonrası yeni arayışlar içindeydik. Adnan önerdi bu buluşmayı. İspanya'daki flamenkoyla halk müziğini buluşturma fikri bana çok cazip geldi. Bu iki müzik türünün birbiriyle çok kaynaşacağını, çok yakışacağını düşündüm. Nitekim de öyle oldu. Tomatito'da da, Nuñez' de de aynı örtüşme, birleşme sağlandı. Üstelik iki sanatçıyla da öyle uzun uzun provalar filan yapmadan, birbirimizin eserlerini dinleyerek çalıştık ve sahneye çıktık. Çok da başarılı oldu. 11 konser Tomatito ile, sekiz-dokuz konser Nuñez'le yaptık.

— Son olarak da Lübnanlı ut sanatçısıyla konser verdiniz.
— O da güzel bir buluşma oldu. Ben bir müzik adamıyım, dünyanın bütün halklarıyla, müzikleriyle tanışmalıyım. Tanışma derken, birlikte çalmaktan söz ediyorum. O nedenle bu buluşmalara çok önem verdim ve çok doğru birliktelikler oldu. Ne yazık ki bu çalışmalar ortak albümlere dönüşemedi, yasal zorluklar nedeniyle. Ama ilerde, eğer ölmezsem, bu arkadaşlarla yine bir araya geleceğiz ve bu güzel buluşmaları kayıtlara da geçireceğiz.

— Halk müziği hangi ülkenin, ülkelerin halk müziklerine yakın?
— Makam müziği icra eden halkların müziğine daha yakın. Flamenko da Asya kökenli bir müzik sonuçta, makam müziği yani. Lübnanlı udi ile zaten çok fazla ortak parça vardı ve çalgılarımız iç içe geçti. Bu konserimize de yansıdı. Bir başka örnek Yunan-Rum müziği ile iç içe geçmişliğimizdir. Aydın Zeybeği dinlerken Türk müdür, Rum mudur, kim karar verebilir. Müziğin bu gücü, bu birleştiriciliği beni çok mutlu eden bir yönü.

— Bu tür konserleriniz, buluşmalarınız devam edecek mi?
— Benim yapmak istediğim bir sürü şey var. Ama koşullar her zaman olanak vermiyor. Bu tür uluslararası çalışmalar büyük paralar gerektiriyor, destek istiyor. Ben örneğin, Zamfir'le oturup panflütle bir şeyler yapmak istiyorum. Bir Kızılderili ile oturup müzik muhabbeti yapmak istiyorum. Türkiye'nin en iyi zurna çalan adamıyla bir gaydayı bir araya getirmek istiyorum. Ama bunlar ciddi paralar, menajerlik gerektiriyor. Ama Türkiye'de

menajerlik kurumu oturmamıştır, ne müzikte, ne futbolda... Menajerlik kurumu oluşmadan bodyguard'lık gelişmiştir Türkiye'de...

TEK MÜZİK TÜRKÜ MÜ?

— Şimdi yeniden başa dönebiliriz. Şan Tiyatrosu konserlerini anlatırken de, İş Sanat'taki konseri anlatırken de söyleminiz sanki, herkes türkü dinlesin, başka da müzik dinlemesin şeklinde anlaşılabilir. Bunu mu savunuyorsunuz?
— Tabii ki hayır. Benim sözüm, türküyü müzelik, bağlamayı ilkel saz olarak görenlere. Sanki hepsi sarayda doğmuş. İstanbul'a bakalım. İstanbul'un gerçek yerlilerinin, Rumların, Ermenilerin, Yahudilerin dışındakilere bakın, hemen hepsinin bir-iki kuşak öncesi Anadolu kökenlidir. Bu ülkede entelektüel olmak, aydın olmak bir zamanlar köklerinden kopmak, içinden geldiğin toplumu eleştirmek, hatta aşağılamakla eşdeğer görüldü. Böylece tıpkı Osmanlı döneminde olduğu gibi halkla aydınlar arasına bir duvar çekildi. Ruhi Su'nun bağlamayı eline almasına kadar, bağlama hapishane ve köylü çalgısıydı. Ne zaman Ruhi Su bağlamayı eline aldı, bunların zihniyeti değişti.

— Ruhi Su sizce ne yaptı? Bir dönem, türküleri kentlileştiriyor, dolayısıyla yozlaştırıyor diye eleştiriliyordu...
— Ruhi Su, akademik müzik kültürüyle köy türkülerini birleştirdi. Ben öyle bakıyorum olaya. Yani Ruhi Su kentli olduğu için, yaygın deyimle İstanbul Türkçesi ile türkü söylediği için sevilmedi. Bana göre Ruhi Su'nun türkülere getirmiş olduğu boyut, kentlilik boyutu değil-

dir, akademik boyuttur. Yani konservatuvarda almış olduğu akademik bilgilerle, yüreğinin bir tarafında beslemiş olduğu Alevi müziğini, türküleri birleştirdi. Ruhi Su'yu ben öyle düşünüyorum. Ruhi Su'nun kökeninde de Anadolu vardır. Aldığı eğitime, o kültürü, yüreğinin bir tarafında barındırdığı halk kültürünü kattı. Benim yüreğimdeki Ruhi Su'nun değerini artıran nedenlerden birisi budur. Ruhi Su isteseydi piyanoyla da türkülerini söylerdi. Biliyorsun, her konservatuvarlı bir seviyede piyano çalmak zorunda. O da otururdu piyanosunun başına, dünyada bir sürü örnekleri var, piyanoya aktarırdı türküleri. Ama bunu yapmadı. Bağlamayı öngördü. Benim düşünceme göre bağlamayı kente sokmak istedi. Bence doğru yaptı. Onu da iyi becerdi o noktada. Ama Ruhi Su'nun söylediği bir şey daha vardı. Ruhi Su şu iddiada bulunmuyordu: Ben usta bir bağlamacıyım demiyordu. Hatta bağlama benim çaldığım gibi çalınır da demiyordu. Böyle bir iddiası yoktu. Sonra pek çok taklitçisi çıktı. Hiçbiri onun tırnağı olamadı.

— *Kimler mesela?*
— İsim vermem. Onlar kendilerini bilir. Mesela Ruhi Su türkülerde detone olmaz. Ruhi Su taklitçilerinin büyük bir bölümü detone oldular. Ruhi Su'nun taklitçileri hâlâ daha bağlama çalmasını bilmezler, akort yapamazlar. Çünkü hiçbiri inançla, bilgiyle yapmadı. O furyadan nasiplenmek, meşhur olmak için yaptılar. Çünkü yüreklerinde bunun temeli yoktu. Bugün neredeler? Yoklar. Ama öbür taraftan, köyden bir Neşet Ertaş geliyor, Türkiye'yi sallıyor, gidiyor. Okuması yazması bile yok belki. Bugün bir sürü insan halk müziğini alabildiğine yıpratıyor, hırpalıyor. Demek ki inanmıyor, sevmiyor ve akılla yaklaşmıyorlar meseleye.

— Bir örnek verebilir misiniz?
— Yonca Evcimik diye bir kız çıktı bir gün televizyona, o güzelim Karadeniz türküsünü, "Yine yeşillendi fındık dalları"nı rezil etti. Yaşamaları fındığa bağlı olan bir halkla alay etti.

— Siz o zaman da eleştirmiştiniz, Yonca Evcimik'i. Ben hiç alay ediliyormuş gibi algılamamıştım. Türküyü bozuyor, Karadenizlilerle ya da fındıkla alay ediliyor, onları aşağılıyor gibi algılamamıştım...
— Vardı, vardı. Orada bir alay, bir küçümseme vardı. Ben kalktım, bunu o zaman herkese söyledim, televizyonda, gazetelerde. Hatta Kâmil Sönmez aradı, Karadenizliler, "Bak Erzurumlu Arif Sağ bizi koruyor, siz uyuyor musunuz?" diye sitem etmişler. Ben Ordulu değilim, Giresunlu değilim, Karadenizli değilim, yani benim hayatımda fındığın önemi yok, ama bugün fındıkla dalga geçen, yarın Pir Sultan'la dalga geçecek. Öbür gün buğdayla dalga geçecek. Bir diğer gün ineklerimizle, koyunlarımızla dalga geçecek. Benim halkımın rızkını sağladığı şeylere, değer yargılarına hakaret edecekler. Şimdi buna müsaade etmek doğru bir şey mi? Yani doğruysa o zaman desinler ki sen yanılıyorsun, sen çok duygusal davrandığın için böyle tepki gösteriyorsun desinler, ben de özür dilerim o zaman.

Türküler hiç kimsenin babasının tapulu malı değildir. Bu ülkede, Misak-ı Milli sınırları içinde yaşayan herkesin en az benim kadar türkü söyleme hakkı vardır. Hiç itirazım yok. Ama her insanın en az benim kadar da koruma görevi vardır. Başka bir şey: Biz hanımla Paris'e ilk gittiğimiz zaman beni ilk çarpan şey şehrin korunmuş olmasıydı. Bir tane binaya dokundurtmamışlar, restore etmişler, korumuşlar. İstanbul'a geliyorum, ne kadar es-

ki bina varsa hepsini yıkmışlar. Kaç yüz yıllık şehir, ama bunu gösteren bir dikili taş yok bu memlekette. Şimdi bu bir katliam değil midir? Bu bir kültürel katliam değil midir? Müziğe de böyle yaklaşıyorum. Beste yapmana, söz yazmana engel oluyor muyum? Hayır. Ama benim müziğimi de koru, onu deforme etme. Ondan faydalan, ondan form olarak faydalan. Ama alıp onu yıkıp yerine bambaşka bir şey yaparsan, ben karşı çıkarım. Ha, burada benim buna hakkım vardır: Daha fazla bilmenin, daha fazla olaya vâkıf olmanın getirmiş olduğu bir hak vardır. Çünkü ben hepinizden iyi biliyorum bu işi.

— *Biz de o nedenle size soruyoruz...*
— Hah, işte bu işi yapanlar da bir bilene soracaklar. Değiştirme hakkı da bilenindir... Yahut yapılanı beğenmeyince söyleme hakkı da bilenindir. Sezen Aksu, kasetine bir türkü koyacağı zaman geliyor buraya, günlerce, saatlerce çalışıyor, soruyor da diğerleri niye aynı hassasiyeti göstermiyor? Sezen Aksu, müziği bilmiyor muydu? Bu neye benziyor, biliyor musun? Hayatında hiç Toroslar'ı görmemiş birinin kalkıp orada geçen bir öykü yazmasına. Türkü söyleyecek olanlar illa da Anadolu kökenli olacaklar diye bir şey yok, ama öğrenecekler, gidecekler, görecekler, araştıracaklar, o yörede o nasıl söyleniyor, bilecekler. Öyle oturduğun yerden müzik yapılmaz, halk müziği asla...

— *Sezen Aksu dediniz de, son olarak da Tarkan geldi size. Pop müziği sanatçılarının türkü söylemesini nasıl değerlendiriyorsunuz?*
— Bunun değişik yorumları olabilir. Ama ben şöyle bakıyorum: Bunlar da bu ülkenin çocukları ve bu ülkenin ürettiği kültürle birlikte olmak istiyorlar.

— Halk müziği söyleyen gençlerden beğendiğiniz isimler var mı?
— Benim birini beğenmem zor. Başarılarını görürüm, izlerim, hoşuma gider. Ama beğenme farklı bir olay.

— Arif Sağ kime el verecek? Şöyle aklınızdan, yüreğinizden bu benim yerimi alır dediğiniz biri var mı? Tolga mı, Erdal mı?
— Ben ikisini birbirinden ayırmam. İkisi de benim çocuğumdur. Birinden birine "el vereceğim" diye bir şey yoktur. Kim hak ederse o alır.

TÜRKÜ DERLENİR Mİ, BESTELENİR Mİ?

— Şimdi söz artık buraya geldi. Yıllarca bu ülkede türkü bestelenir mi, bestelenmez mi tartışması yapıldı. Siz de bu tartışmalar içinde bir saf tuttunuz doğal olarak. Burada sizin bakış açınıza bir nokta koysak: Nasıl tanımlıyorsunuz siz türküyü?
— Türkünün sözlük anlamı, Türk'e ait, Türk'e dairdir. Ama türkünün bugün artık halkbilimi ile ilgilenen herkesin üzerinde anlaştığı bir tanımı vardır: Türkü, zaman içersinde üreticisinin duygularından arınıp, halkın duygularının içersine karıştığını tespit ettiğimiz eserlerdir ve anonimdirler. Toplumun değer yargılarının içinden süzülüp gelecek, toplum tarafından benimsenmiş olacak. Bir yörede, diyelim köyde, binlerce türkü yakılmıştır. Doğumda, ölümde, doğal afetlerde, karda kışta, sevdada, düğünde, kavuşamamada, ne bileyim, insana dair ne varsa bütün duygular söze dökülmüştür ve hepsi bulundukları yörenin yarattığı, yıllar içinden getirdiği melodik yapıda söylenmiştir. Yüz tane, bin tane söylenmiştir, çoğu

silinmiş, unutulmuş gitmiştir. Geriye kalan ise artık sahibinin kişisel duygularından arınmış, onu yıllar boyunca söyleyen, o sözlerle, melodiyle üzülen, mutlu olan, duygularını ifade eden insanların, o yörede yaşayan insanların malı olmuştur artık, yani anonimleşmiştir.

— Sizin de ilk hocanız olan Nida Tüfekçi'nin tanımı var, on maddelik: Sahibinin bilinmemesi, halk tarafından benimsenip onun ifadesine bürünmüş olması, kulaktan kulağa verilmek suretiyle hayatını sürdürmesi, gelenek haline gelmesi, zaman içerisinde derin bir geçmişi olması, halkın ortak malı olması, mekân içinde yaygın olması, yöresel dil ve müzik özelliklerini bünyesinde taşıması, iddiasız olması, kişisel yapım olmaması... Siz de bu tanımlamaya katılıyorsunuz, değil mi?

— Kesinlikle. Bu kıstaslar da uzun tartışmalar, araştırmalar sonucu oturtulmuştur ve doğrudur. Bugün hâlâ pek çok türkünün tarihine bile ulaşamıyoruz. Sözlerinin hangi tarihi olaya denk düştüğüne, tarihin hangi diliminde yazılmış olabileceğine bakıyoruz ama oradan da kesin bir tarihe ulaşamıyoruz. Çünkü halk o tarihte söylenmiş olan sözleri, zaman içersinde değiştiriyor, yeni bulunduğu döneme uygun bir laf ediyor. Yine her şey karanlığa gömülüyor, tarihini bulamıyorsun. Çünkü halk onu hep besliyor, kendi evrimlendikçe türküsünü de evrimlendiriyor, melodisini değiştiriyor, sözlerine ekleme yapıyor. İsteyerek, bilerek yapmıyor bunları. Ya da, eh artık çağımız değişti, medeni olalım (!), müziğimizi değiştirelim filan diye yapmıyor. Farkında olmadan değiştiriyor, kendisi değiştikçe, türküsünü de değiştiriyor. Halk hikâyeleri, halk dansları ve hatta mutfağı, yemek kültürü de böyledir. Bir yöredeki halkın, toplumun ortak kültürüdür.

— O zaman türkü bestelenmez, bu bestelenenler halk müziği motifleri, melodileri üzerine yazılmış sözlerdir...
— Şöyle diyelim, türkü bestelenir; anonim olmaz. Anonimleşebilmesi için bir halk süzgecinden geçmesi zorunluluğu vardır. Halkın süzgeci, halkın dinlemesi değil, halkın süzgecinden geçecek, onun sahibini unutacak. Onu, kendisinin malı olduğunu zannedecek. Mesela yöre halıları, kilimleri birbirinden desenleriyle de ayrılır. Kim yapmıştır o deseni, bilinmez ama bir işaret vardır ki, onu görünce, hah bu Van yöresi, bu Antep işi dersin. Anonimleşmek odur.

— Kimin olduğunu bildiğimiz türkülere ne diyeceğiz peki? Neşet Ertaş türküsü, Âşık Veysel'in deyişi ilk aklıma gelenler.
— Onlar alınmış efendim. Neşet Ertaş da babasından almış, dedesinden almış, yaşadığı yerden almış.

— Âşık Veysel?
— Onların sözü de müziği de Âşık Veysel'in. Onlar henüz türkü değil. Farklı bir şeyden bahsediyorum. O sahipli. Âşık Veysel'in malı o.

— Ama onlar da türkü...
— Türkü formunda yapılmış, bestelenmiş. Âşık Veysel'in malı. Onu biz yazarken şöyle yazıyoruz. Söz, müzik Âşık Veysel. O kadar. Türkü formunda yapılmış, doğru, o noktadan baktığın zaman türkü. Tamam, orada benim itirazım yok. Ama anonimleşememiş.

Türkü dersek iş karışıyor, halk müziği diyelim onun adına. Şimdi Veysel'in yapmış olduğu, halk müziğinin, âşık geleneğinin ta kendisi. Ama Veysel türküsünün şimdilik anonimlik özelliği yok.

— Burayı pek anlayamadım?

— Diyelim ben dört köşe bir taş yaptım ve deredeki taşların arasına attım. Benim yaptığım taş, deredeki taşlara benzeyene kadar benimdir, ondan sonra anonimleşir, deredeki taşlardan, çakıllardan biri olur. Bu çok uzun bir süreçtir, suyun gücü, diğer etkiler, o benim yaptığım dört köşe taşı, evirir çevirir, kırar büker, yeni parçalar ekler, rengini değiştirir, kendine benzetir. Türküler de böyle. Sözünü de yazarsın, müziğini de, yıllar yıllar içinde o türkü halkın malı olur da anonimleşirse, türkü olur, üzerinden bin yıl da geçse söylenir, dinlenir. Bilimsel ifadesi budur. Anonimleşecek, yani biçimini halka verecek. Halk onu biçimlendirecek.

— Siz anonimliğin altını çiziyorsunuz?

— Biz ne diyoruz, "Bu bir Adana türküsüdür" diyoruz. Bu ne demek? O türküyü dinleyince Adana'nın aklına gelmesi, sözlerinin, müziğinin sana orayı, o yöreyi çağrıştırması, hissettirmesi lazım. İşte, anonim olabilmesinin bir de öyle bir yanı var. Yani her dereye attığın taş yuvarlanıp çakıl olmuyor. O taş o derenin, o deredeki diğer çakılların koşullarına da uymalı. Pir Sultan Abdal'ın bunca yıldır kesintisiz yaşamasının altında ne yatıyor? Pir Sultan Abdal yaşadığı tarihteki olayları türkülerine aynen yansıtmıştır ve sen Pir Sultan Abdal'ın türküsünü dinlediğin zaman aklına hemen o dönemdeki savaşlar gelir, o günkü çelişki gelir, o günlerde Osmanlı'nın halka ne kadar zulüm ettiği gelir. Yoksa, ben burada oturdum, hiç evden çıkmadan, diyelim İstanbul doğumlu bir adam olarak, Toroslar'daki bir Türkmen ailenin hayatını yazıyorum. Var mı böyle bir şey, nasıl yazarım? Neye dayanacaksın, kütüphanendeki kitaplara mı? Olur mu? Böyle bir şeye nasıl cesaret edilir? Mesela ben ce-

saret edemem. Benim folklor bilgim olmasaydı, bu iddialarda bulunmazdım. Ama şimdi ben Arif Sağ isem, ben sıradan bir izleyici değilim, olamam. Ben yıllarını folklora, halkbilimine, müziğine, sözüne adamış bir sanatçıyım. Üstelik de toplumun onayını almış bir sanatçıyım. Öyle devletin onayıyla sanatçı olmamışım ben. Birilerinin reddinin üzerine, üstelik mücadele vererek sanatçı olmuşum. Dolayısıyla bu sözleri söyleme hakkım var benim.

— *Öyleyse türkü derlenmelidir, diyebiliriz...*
— Tabii ki, üretilen her şey derlenecek.

— *O zaman "Türkü besteliyorum" diyenlere ne diyeceğiz?*
— Ben onlara hiçbir şey demem. Onların türkü bestelemek gibi bir iddiası varsa, o onların iddiasıdır. Demin söylediğim gibi, o da benim gibi götürecek, yaptığı taşı dereye atacak, onun taşı ya orada öbür çakıllara benzeyecek ya da kül olup gidecek.

Benim yeni yetişen gençlere tavsiyemdir, bir baba tavsiyesi olarak görsünler, duysunlar, tecrübelerime dayanarak söylüyorum: Popülizme kaymasınlar. Çok kötü zarar görürler. Bir gece akıllarına gelen sözleri kâğıda döküp altına da iki melodi döşeyince "Ben türkü yaptım" diye ortaya çıkmasınlar. O yaptıkları türkü değil çünkü, halk müziği çalgılarıyla, müzikal altyapısıyla yaptıkları bir başka şeydir.

— *Sizin de besteleriniz var...*
— Benim yüzlerce bestem var, ama bu yaşıma geldim, "türkü besteledim" deme cesaretini gösteremedim, hiçbirine türkü diyemedim. Böyle bir şey yok. Bu kadar ca-

hil kararlar verilmez. Bunlar çok cahilce, bilinçdışı, bilimdışı kararlardır. Böyle bir şey olabilir mi?

"Toplum dinledi ama efendim bizi..." Yahu bu toplum seks filmlerini de izledi. Peki biz ne diyeceğiz, "Efendim, halk gitmiştir, itibar görmüştür, üstelik sinema sektörü en çok parayı da seks filmlerinden kazanmıştır" mı diyeceğiz. Evet, seks filmleri tutmuştur, ama geçmiştir. Yarını yoktur, olmamıştır da.

O nedenle, halk müziğiyle uğraşan gençlere tavsiyem, popülist kaygılarla davranmayın. Üç kuruş para kazanmak, iki tane dizide oynamak, televizyonda program yapmak için türküleri, halk müziği eserlerini kullanmayın. Zaten beste yapıyorsun, insanlar dinliyor seni, alkışlıyor, yetmiyor mu o sana? Bir de bu "türküdür" diye yakıştırıyorsun. Yapma, buna gerek yok. Bunsuz da alkışlıyorlar zaten seni. Bir de bunlar devrimciyim ayaklarına yatarlar. Bir de böyle bir görüntüleri vardır. Ama ne kadar gerici kanal varsa, hepsini oralarda izlersin. Devrimciliğini kullanır, aydın kesimin, entelektüel kesimin evine girmek ister. Girer de... Sonra bir bakarsın, Avrupa'da vatan hasretiyle yanıp tutuşan insanlara konser vermeye giderler. Ama yaşamlarında devrimciliğin izi yoktur.

Şimdi ben diyorum ki, benim halkımın duygularını kullanmayın. Çünkü çok ağır faturalarla elde edilmiş bir yapıyı sen günlük hayatın için bir dakikada kullanıyorsun. Biraz ahlaksızca olmuyor mu? Bilsem, inansam ki inançları uğruna, idealleri uğruna yapıyorlar, ben de onlara bin yıl hizmet ederim. Ama ben biliyorum ki onun için yapılmıyor. Ben biliyorum ki günlük zıkkımlıklarını kazanmak için, rant elde etmek için kullanıyorlar. İğrençlik orda. O yapılmamalı. Ha, Arif Sağ konser verirken sanki para kazanmıyor mu? Bunu da sorarlar hemen: Valla ben de ekmek yiyorum. Biz de konserlerden para-

mızı alıyoruz. Ama gidip baksınlar, araştırsınlar, benden elli sene sonra dünyaya gelmiş, sanatçı olmuş insanlar kaç para alıyor, ben hayatım boyunca kaç para almışım? Gidip baksınlar, bugüne kadar sivil toplum örgütlerinin gecelerinde kim bana kaç kuruş vermiştir? Açıktır, imzaları mimzaları vardır. Gider, teker teker arar, bulursunuz o faturaları, getirirsiniz önüme, dersiniz ki, "Arif Sağ, bak 50 senede sen neler yapmışsın, sivil toplum örgütlerini, siyasi örgütleri nasıl kullanmışsın" derler, ben de susar, otururum. Ama tabii ki herkes gibi ben de işimle ekmeğimi kazanıyorum, geçimimi sağlıyorum, teknik ekibime para ödüyorum, falan. Ama ben öyle rakamlar duyuyorum ki, adamlar 70 bin, 80 bin dolara konser veriyorlar.

— Bir de türkülerin dili meselesi var. Ruhi Su hakkında konuşurken biraz değindik. Sizce türküler derlendiği yörenin diliyle mi seslendirilmeli, yoksa yaygın deyimle, "İstanbul Türkçesi" ile mi?

— Siyaset Meydanı'nda da yapıldı bu tartışma. Yavuz (Top) kalktı "Türküler İstanbul Türkçesi ile söylenmeli" dedi. Yavuz benim arkadaşım, ben orada ona ters düşmek istemedim ama, kardeşim senin türkün var: "Korhıram balam korhıram" diyorsun. Şimdi bunu İstanbul Türkçesi ile "Korkuyorum kardeşim, korkuyorum" diye mi söyleyeceğiz. Olur mu?

Oluyorsa sen niye demiyorsun? Sen niye okurken "Korhıram balam, korhıram" diyorsun. Öteki türlü oturmaz çünkü. Ama sen (Yavuz Top) onu, o dille okuyorsun, arkasından da kalkıyorsun tavsiyede bulunuyorsun. Diyorsun ki, "İstanbul diliyle söyleyelim." Kaldı ki İstanbul dili, mutlak dil ve bizim ulusal dilimiz mi? Bu ülkenin başkentinde, Ankara'da başka bir dil var: Geliyom,

gidiyom diyor Ankaralı. Ne yapacağız şimdi? Yapacağımız şu: Türkü hangi dilde söylenmiş, bugüne kadar gelmişse, biz de öyle söyleyeceğiz, o yörenin ağzıyla yani...

Mesela Karacaoğlan, sokaktaki dilin aynısını şiir diline oturtmuş, aslan gibi de oturtmuş. Hiçbir sözü yadırganıyor mu? Normal, günlük konuşmanızın dilidir o. Pir Sultan Abdal'ın bütün şiirleri günlük dilde yazılmıştır. O zaman Pir Sultan'ın günlük dilini mi değiştireceğim ben? Karacaoğlan, yaşadığı dönemde, yaşadığı yerin diliyle ifade etmiş duygularını, düşüncelerini. Doğrusu bu değil midir? Şimdi film senaryosu yazıyorlar, olay Erzurum Palandöken'de geçiyor, atıyorum, izlerken gülmekten kırılıyorsun, bir bakıyorsun, Aydın diliyle konuşuyor adamlar. Komik...

ANADOLU MÜZİĞİ

— Halk müziğini tartıştık, Aleviliği bir felsefe, bir kültür olarak tanımladığınızı öğrendik. Alevilik ile müzik etle kemik gibi. Siz bir ara, Aleviliğin olmazsa olmaz iki koşulundan biri müziktir dediniz. Alevi müziğini nasıl değerlendiriyorsunuz?

— Anadolu müziğini anlatmak, anlamak, tanımak, bilmek istiyorsanız iki topluluğu yok sayamazsanız. Biri Alevilerdir, biri de Çingeneler. Aleviler müzikleriyle ibadetlerini yapmışlardır, yaşama bakışlarını, yaşamla, doğayla mücadelelerini, onlardan aldıkları dersi müzikle ifade etmişlerdir. Çingeneler de Anadolu'da müziğe günah diyenlere hizmet etmişlerdir. Müziğe günah diyen Anadolulu, kendisi yapmamış ama parayla adam tutmuş, yaptırmıştır. Hatta öyle ki, bir dönem ölenin ardından ağlamayı da günah sayanlar için, ölü ağlayıcılar oluştu-

rulmuş. Bunu yaşamış Anadolu. Bu süreçte bağlamanı alıyorsun, koruya koruya bugüne kadar geliyorsun. Şimdi ben Alevi müziğini anlatmadan, Anadolu müziğini sana nasıl anlatayım? Anlatamam. Sen Anadolu'daki Abdalları görmeden müziği nasıl anlatacaksın. Trakya'ya geçtiğin zaman, Trakya'daki muhteşem müziği, Çingeneler olmadan nasıl anlatacağız? Bana bir başka formül göstereceksiniz. Bana diyeceksiniz ki, kardeş, sen bu formülü anlatma, bu senin anlattığın bölücülüktür, sen yanlış bir şey yapıyorsun. Ama Anadolu'nun gerçek müziğini anlatmak için, bu gerçekleri bileceksiniz.

— İdealiniz, bağlamayı bir dünya çalgısı haline getirmek diye özetleyebilir miyiz? Arif Sağ da tanınsın, itibar görsün, iyi para kazansın yok mu bu idealin içinde?
— Eğer doğru hedef saptarsan, o doğrultuda yürütürsen çalışmalarını, bir bakarsın ki hedefine ulaşmışsın. Bir hedefin yoksa, bir yerde çalışayım, maaşımı alayım dersen, o noktada kalırsın. Niye doğdun, niye öldün, kimse anlamaz, doğduğunda da öldüğünden de haberdar olmaz. Ne tarih anlar, ne yakınların, akrabaların. Ölünce üç gün ağlar, dördüncü günün sonunda tamam derler. Ama hedefini belli edersen, sen öl git, bak öldükten sonra nasıl yaşıyorsun, göreceksin. Baba İshak öldürüleli 900 yıl oldu, Pir Sultan öldürüleli kaç yıl oldu. Bedrettin, Nesimi, Nâzım Hikmet... hepsi öldü gitti ama unutuldular mı? Yaşadıkları zaman belki de bu kadar umursanmıyorlardı, bu kadar halk içinde, kamuoyu nezdinde yaşamıyorlardı. Yaşamak sadece soluk alıp vermek değildir. O her canlının yaptığı şey.

— Arif Sağ'ın böyle konuşması kolay tabii...
— Ben bir iddiası olanlardan söz ediyorum. Mesele sa-

dece yetenek değildir. Bir sürü yetenekli insan vardır ama soytarıdır. Sanatını ahlak üzerine, bilim üzerine oturtamamıştır, sonuçta "Aa ne güzel çalıyor, sesi ne güzel" deriz, derler, geçer giderler. Arkasından yaptığı işten geriye bir şey kalmaz. Düşündürücü, karşı tarafı eğlendirici, eğitici hiçbir şey kalmaz geriye. Ha, bir de ünlü olmakla karıştırmamak lazım meseleyi. O kolay. Cumhurbaşkanı'nın kapısının önünde soyunduğun zaman ünlü oluyorsun zaten. Türkiye'de ünlü olmak çok zor bir şey değil. Türkiye'de yeteneğini sanat haline dönüştürmek ve onu, geldiğin noktayı korumak zor. Çünkü bu ülkede sanat sevilmiyor. Türkiye'de sanatı devlet de sevmiyor. Kültür Bakanlığı filan palavra. Kaç tiyatron var, kaç sineman var, kaç tane konser salonun var, onlara bakın.

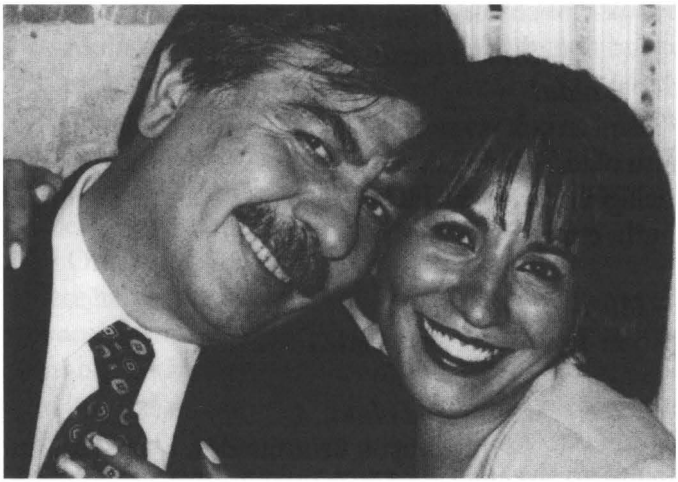
Başka bir şey: Türkiye'de bundan binlerce yıl önce insanlar 35-40 bin kişilik amfitiyatrolar yapmış. Bugün 10 küsur milyon kişinin yaşadığı, kültür-sanatın başkenti dediğin İstanbul'da üç bin kişilik - beş bin kişilik salonun yok. Top sahalarında, düğün salonlarında, sinema salonlarında konser veriyoruz. Beş bin kişi beni nerede dinleyecek? Abdi İpekçi Spor Salonu'nda mı? "Bin Yılın Türküsü" diye bir konser-gösteri yaptık. Abdi İpekçi öyle bir konser için uygun mu? Ne ses, ne akustik, ne oturma yerleri... Hangi birini sayayım. Ha, o zaman demek ki sanata bakışta bir eksiklik var. Sistem kurulamamış. O zaman bizim durumumuz daha da zorlaşıyor. Karşında her şeyi popülerleştiren, magazinleştiren büyük bir güç var. Seni de, yaptığın müziği de "nostaljik" olarak sunuyor. En büyük yanlışlıkları da bu. Ondan sonra sistemin pompaladığı adamlar sermayeyi tüketiyorlar, başlıyorlar türkü söylemeye ve onlar "nostaljik" olmuyor. Böyle bir gariplik olur mu ya? O türküyü ben söylediğim zaman "nostalji", dünkü çocuklar okuduğu zaman,

sözlerini, üslubunu bozarak üstelik, "şahane okumuş çocuk" oluyor. Böyle bir yapılanma var ülkede. Sermaye de, devlet de, medya da onu destekliyor. Sponsor bulan türkü söylüyor, klip çekiyor, meşhur oluyor. Geriye bunlardan ne kalacak? Hiç...

Dolayısıyla bizim gibi insanların savaşımı daha zor. Yani başka bir yapıyla savaşıyorsun. Aydın kesim diyorsun, o da sana sırt çeviriyor. Evinde, köyünde yalnız kalınca türkü dinliyor ama. Çünkü o da Anadolu kökenli... Akıllı olun, akıllı. Sonuçta senin altyapında bu var, ben varım. Senin beni koruman gerekiyorken... Sanat değeri olmayan, yaptığı müzik sanata bir zerre katkıda bulunmayan adamlara gazete sayfalarında, televizyonlarda yer veriyorlar. Niye? Türkiye'nin gerçeği. O zaman banka hortumlamayı, Susurluk'u, işkenceyi ne yapacağız? Onlar da bu ülkenin gerçekleri, onlara da mı prim vereceğiz, baş tacı yapacağız? Türkiye bunlarla mı gurur duyacak? Ama bunlarla hep mücadele ettik, edeceğiz de. Yani ben şikâyetçi falan değilim. Kimseyi takmam. Benim kendi doğrularım vardır, o doğrularla giderim. Ama sıkıntıdır bu. Gençliği önünü tıkaya tıkaya öyle bir hale getirdiler ki, dört milyon genç bu seçimlerde oy kullandı, sonuç ortada. Ama dediğim gibi, biz mücadelemizi sürdüreceğiz, bugünden yarına belki bir şey değişmez ama, bu söylediklerimiz gün gelir bir derde derman olur...

KISA KISA ARİF SAĞ

Mesela en büyük isteğim
büyük bir kompleks kurmak.
İçinde sanatın her dalına ait
atölyelerin olacağı,
bu atölyelerde üretilen eserlerin
sergilenebileceği yerlerin,
konser salonlarının,
tiyatroların, sinemaların olacağı
büyük bir sanat merkezi.

Arif ve Yıldız Sağ. Pek çok badireyi birlikte atlatan, birbirlerine olan aşkları, sevgileri hiç bitmeyen, "biz" olabilmeyi başaran ender çiftlerden. Mutlulukları daim olsun diyoruz.

— Şimdi bütün sıfatlarımızdan bağımsız olarak Arif Sağ'ı konuşalım. Mesela bugüne kadar sizi en çok sevindiren şey ne oldu?
— Beni en çok sevindiren şey, ilk çocuğum Tolga'nın doğuşu oldu. Aslı doğunca da sevindim tabii ama Tolga'nın özelliği ilk oluşuydu. İlk kez baba oluyordum ve beni çok mutlu etmişti.

— Müzik yaşamınızda?
— Şan Tiyatrosu konserleri...

— En çok üzen şey ne oldu?
— Sıvas olayları en büyük üzüntümdür. Hiçbir üzüntü onun üzerine çıkmadı. Ha, bireysel üzüntülerim olmadı mı, oldu. Mesela, Tolga'dan önce Yıldız düşük yaptı. O zaman da büyük acı duydum. Hiç unutmam, Yıldız'la Yılmaz Güney'in *Baba* filmine gitmiştik. O film çok duygusaldı zaten ama işte Yıldız düşük yapmış, ben çok istediğim halde baba olamamışım filan. Biz Yıldız'la karıkoca sinemada ses sese verip ağlamıştık. Film bittiği zaman dışarı nasıl çıkacağımızı düşünmüştük...

Ama dediğim gibi bunlar bireysel acılardır, Sıvas çok farklı ve çok büyük acımdır.

— Arif Sağ ne yer, ne içer? Diyet yapar mı, kilosuna dikkat eder mi?
— Arif Sağ, böyle şeylerden habersizdir. Arif Sağ yemek ayırmaz, ne bulursa yer, genellikle de kendi yemeğini kendi yapar. Döner yapar, çorba yapar. Çünkü damak tadım hâlâ köyde yediğim yemeklerdedir. O nedenle yemek yapmayı severim.

— Sağlıklı yaşam için ne yapıyorsunuz?
— Sağlıklı beyin, iyi beyin, açılımcı beyin, gelişmeye açık beyin kendi vücudunu da korur diye düşünüyorum. O nedenle yediklerime değil düşüncelerime önem veriyorum.

— Tatil yapıyor musunuz? En son nerede, kimlerle tatil yaptınız?
— Zaman zaman tatil yaparız. Son olarak Kaz Dağları'na gittik bir grup arkadaş. Tuncel Kurtiz'in o güzelim pansiyonunda kaldık. Çok güzel geçti. Dört gün kaldık, bana bir ay tatil yapmışım gibi geldi.

— Malvarlığınız nedir?
— Oturduğum evim var (Bostancı'da). Buradaki bürom, dersanem (Tolga'nın) ve stüdyom var. Bankada tek kuruşum yoktur.

— Araba?
— Bu devirde araba malvarlığı sayılır mı?

— Parayla ilgili konuları kim hallediyor? Gelir-gider hesabını kim tutuyor? İşte ve evde?
— İşteki para pul işini Tolga'ya havale ettik. Evdeki hesap ise Yıldız'dadır. Yani ne muhtacız ne de lüks içinde yüzüyoruz.

— İçinizde herhangi bir konuda ukde var mı? Yapmak istediklerinizi yaptınız mı?

— Sanatçının içindeki ukdeler biter mi? Bitmez. Ukdeleri biterse sanatı biter. Sanatçı her şeyi yapmış olamaz ki?.. Dolayısıyla düşünüp ya da hayal görüp de yapamadığım o kadar şey var ki! Zaman zaman bunu öğrencilerime anlatıyorum ki onların da hayali olsun, belki onlar yapar.

Mesela en büyük isteğim büyük bir kompleks kurmak. İçinde sanatın her dalına ait atölyelerin olacağı, bu atölyelerde üretilen eserlerin sergilenebileceği yerlerin, konser salonlarının, tiyatroların, sinemaların olacağı büyük bir sanat merkezi.

Bu benim için şimdilik hayal. Ama ekonomik gücü yerinde olan pek çok insan bu hayali kuramıyor. Belki gün gelir bu hayallerle ekonomik güç birleşir ve hayal gerçek olur. Kim bilir?

HEM ÖN HEM SON SÖZ

2002'nin Mayıs ayıydı. İş Bankası Kültür Yayınları'nda, "Nehir Söyleşiler"in bir sonraki kitabının hangisi olacağını konuşuyorduk. İş Bankası Kültür Yayınları Danışmanı Mürşit Balabanlılar, "Aslında benim gönlümden Arif Sağ geçiyor" dedi ve bana baktı. Beni neredeyse 20 yıldır tanıyordu Mürşit Balabanlılar ve folklore olan ilgimi, Arif Sağ'ı yakından tanıdığımı biliyordu. Hiç üstelemeden, "Büyük bir mutluluk"la yapacağımı söyledim. Hemen Arif Sağ'ı aradım, Kültür Yayınları'nın karşısında, Hacı Baba'da buluştuk. O da çok sevindi ve hiçbir ayrıntı sormadan "Tamam" dedi: "Demek ki 10-15 gün buluşsak, her bir gün dört-beş saat konuşsak, biter bu iş."

Ama hiç de öyle kolay olmadı. Çünkü ben hafta sonları rahattım, Arif Sağ ise hafta sonları doluydu. Hafta arası da 19.00-20.00'den sonra söyleşiye zaman ayırmak pek kolay olmuyordu. Ağustos ve Eylül, Hacıbektaş Şenlikleri, İstanbul hatta Türkiye dışı konserleriyle göz açıp kapayıncaya kadar geçti. Sonra benim işlerim yoğunlaştı. Derken Ekim 2002'den Şubat 2004'e kadar, kimi zaman akşamları, kimi zaman cumartesi günleri Şişli'deki Arif Sağ Müzik Merkezi'nde, Arif Sağ'ın çalışma odasında saatler boyu konuştuk.

Biraz uzun sürdü. Sohbetlerimize sonbahar yağmurları, bir anda tipiye çeviren, yolları kesen kar, ilkbaharın kokusu, yazın sımsıcak güneşi de katıldı. Arif Sağ,

bu süre içinde yüzlerce konser verdi (Hiç kimse kaç konser verdiğini hesaplayamadı). Yine bu süre içinde ödüllerine yenileri eklendi. Ödüllerinin sayısını da hatırlayamadı tabii ki... Ama çok güzel özetledi durumu: "50 yıldır bu halk beni bu noktada tutuyor. Bundan güzel ödül olur mu?" Abdi İpekçi'de 40 bin kişiye seslenen "Bin Yılın Türküsü"nün gerçekleşmesi için uğraştı. Kitap çalışması başlayıncaya kadar konserlerinden, kasetlerinden izlediğim Arif Sağ'ı, zamanım elverdiğince daha yakından izlemeye çalıştım: Kimi zaman konser verdiği salonların kulislerinde, kimi zaman Hacıbektaş'ta olduğu gibi "halkla bütünleştiği" anlarda. O da konserlerinden fırsat buldukça benim karşıma oturdu.

Başlangıçta çok rahat değildi. Saatlerce, yorulmadan, bıkmadan, usanmadan bağlama çalıyordu ama konuşmayı sevmiyordu. Hele kendisinden söz etmeyi hiç sevmedi. Ben sordukça, bazı sorularda ısrarlı oldukça, "Ama onları anlatmazsan eksik olur, hatta yanlış olur" dedikçe, "İnsan kendisini, yaptıklarını nasıl anlatsın canım" diyordu. Pes etmedim.

Onun *İnsan Olmaya Geldim* kasetiyle yeniden halk müziğine dönüş yaptığı ve geceli-gündüzlü bütün hayatını halk müziğinin yaygınlaşmasına adadığı döneminde, ben de Kadıköy Halk Eğitim Merkezi'nde Halk Oyunları Topluluğu'na başlamıştım. Kitapta ayrıntılarını bulacağınız o günlerine yakından tanıktım. O nedenle konuşmamız zaman zaman o güzel eski günlere döndü, söyleşiye kaldığımız yerden başlamamız bir hayli zor oldu. Tabii bunun ceremesini söyleşi kasetlerini çözen, canım ablam Didar Ünal çekti. Elleri dert görmesin. İlk okuyan da sevgili dostum Anna Turay oldu. Söyledikleri beni yüreklendirdi, yönlendirdi. Minnettarlığım kelimelerle ifade edilemez.

Bazı sorularımla çok kızdırdım Arif Sağ'ı, bazı sorularım da onun "yaşanmamış yılları"nı anılarında da olsa yeniden canlandırdığım için üzdü... Bazı konuşmalarımız da, o zaten o günlerde onlara kızgın olduğu için bir hayli yüksek perdeden gerçekleşti. Bu arada "ilk göz ağrısı" Tolga'sı dünya güzeli Pınar'la evlendi. Pınar-Tolga Sağ çifti şimdi ikiz bebek bekliyor. Umarım bebekler doğana kadar kitap çıkar. (Tabii ki çıkmadı. İkizler de biraz acele etti! Toprak ve Turna 7 aylıkken dünyaya merhaba dedi. Sıvas katliamının olduğu güne 2 temmuza rastladı doğumları...) Sağ ailesinin "ikinci can"ları Aslıhan evlendi, hatta vazgeçti, ayrıldı. Düğünlere cenazeler karıştı. Önce Arif Sağ'ın "ikinci oğlum" dediği, akrabaları Erdal Erzincan'ın anneannesi vefat etti, ardından Arif Sağ'ın çok sevdiği ablası, yakalandığı amansız hastalıktan kurtulamadı. Arif Sağ, bu günler, aylar, yıllar boyunca o konserden bu konsere koştu. Sıkıntıyı ve benim sızlanmalarımı gidermek, menajeri Atakan'a düştü. Hatta zaman zaman Yıldız Sağ imdadıma yetişti. Kimi isimleri, tarihleri telefonlarla taciz ettiğim Yıldız Sağ'dan öğrendim. Kitabın kapak fotoğrafını seçmek işin en zor kısmı oldu. Arif Sağ'ın yüzlerce, binlerce kare içinden hem yüzü hem bağlaması görünen bir halini bulamadık. İmdadımıza DTM Deutsch-Türkische Musikakademie (Alman-Türk Müzik Akademisi) yetişti. Kapak fotoğrafı Berlin'den geldi. Bu kadar uzun zamana yayılan, neredeyse ayda bir, bir-iki saat bir araya gelinen ve bağlama çalmadığı zamanlar oturup konuşmaktan nefret eden, kendisini anlatmayı "böbürleniyor sanırlar diye" istemeyen biriyle yapılan bu uzun söyleşi, adı gibi "nehir söyleşi"ye dönüştü. Nehir nereye gittiyse biz de oraya gittik, Arif Sağ'ı nerede, yaşamının hangi noktasında bulduysak, o noktadan konuşmaya başladık.

Sonuçta, Türkiye'nin son 50 yılda yetiştirdiği bağlama virtüözü Arif Sağ'ın Erzurum'dan başlayan, İstanbul'da sürmekte olan yaşamına 2004'te bir virgül koyan bu kitap çıktı ortaya. Ben teybimi açtım, Arif Sağ'ın hayatını anlatmasına yardımcı olacak soruları sordum. Umarım bir gün bir halkbilimci çıkar da Arif Sağ'ın halkbilimine katkılarını, Arif Sağ'ın halk müziğindeki yerini inceleyen, tartışan, değerlendiren bir kitap yazar.

Son olarak, Arif Sağ'ın hayatını anlattığı bir kitabın adı, *Muhalif Bağlama*'dan başka bir şey olamazdı. Sağ olasın Mürşit Balabanlılar...

Şenay Kalkan
2004 Levent, Levazım Sitesi

YAŞAM ÖYKÜSÜ

1947 Erzurum Aşkale'nin Dallı Köyü'nde doğdu.
1950 Kaval çalmayı öğrendi.
1952 Bağlama çalmayı öğrendi ve ilk bağlamasına sahip oldu.
1963 İlk plağı *Gafil Gezme Şaşkın* yayınlandı.
1965 TRT İstanbul Radyosu'na girdi.
1971 Yıldız Hanım'la tanıştı.
1973 İlk çocuğu Tolga dünyaya geldi.
1975 İstanbul Devlet Türk Müziği Konservatuvarı'nda öğretim üyesi oldu.
1977 İkinci çocuğu Aslıhan dünyaya geldi.
1979 Yıldız Hanım'la evlendi.
1982 Arif Sağ Müzikevi'ni kurdu.
1982 İstanbul Şan Tiyatrosu'nda bağlama resitali veren ilk sanatçı oldu.
1987 SHP Ankara-Altındağ Milletvekili olarak Meclis'e giren ilk sanatçı unvanını elde etti.
1996 Cumhurbaşkanlığı Kültür-Sanat Ödülü'ne değer bulundu.
1998 Köln Filarmoni Orkestrası ile Almanya'da konser verdi.
2002 Yurtiçinde ve dışında binlerce konser veren sanatçı, Tomatito gibi dünyaca ünlü sanatçılarla verdiği konserlere İş Sanat'ta gerçekleşen Gerardo Nuñez Flamenko Topluluğu konserini de ekledi.
2003 Bugüne kadar aldığı ödüllerin sayısını unutan Arif Sağ, Hacıbektaş Kültür Şenlikleri'nde "Dostluk ve Barış" ödülüne değer bulundu.
2004 SHP çatısı altında birleşen partilerin Ümraniye Belediye Başkan Adayı oldu. Seçilemedi.

AD DİZİNİ

Âşık Veysel 161, 202
Abdal, Pir Sultan 71, 77-78, 88, 115, 123-124, 128, 133, 149, 157, 198, 203, 207-208
Akarsu, Muhlis 71, 103-104, 107, 132, 134-137, 139-140, 154, 188
Akkuş, Muharrem 93, 96-97, 101
Abdal, Kaygusuz 128
Altıok, Metin 134
Anadol, Kemal 168-169
Akyol, Türkan 176
Aksu, Sezen 199

Bayram, Nezahat 26
Başbuğ, Ersan 82
Bayşu, Abdullah Nail 98-99
Bayşu, Naci 98
Birdoğan, Nejat 128
Bezirci, Asım 134
Baştürk, Abdullah 163, 165, 169, 171-172
Baykal, Deniz 145, 164, 166, 170-171, 176
Baba İshak 208
Başaran, Ürgüplü Refik 15, 61

Coşkun, Bekir 50
Canver, Cüneyt 172
Calp, Necdet 169

Çiçek, Ali Ekber 25, 71, 96, 130
Çelik, Sinan 83
Çetin, Hikmet 163
Çiller, Tansu 138, 145

Daimi 25, 70
Demirel, Süleyman 138
Daymaz, Ahmet 188
Diyarbakırlı Celal 30, 60

Eroğlu, Musa 71, 188
Ergen, Gülben 156
Evren, Kenan 164-165
Eren, Mehmet Ali 165, 170-171
Ertaş, Neşet 197, 202
Evcimik, Yonca 198
Erzincan, Erdal 219
Erzincanlı Şerif 15, 30, 60

Gökyiğit, Nihat 13
Gencebay, Orhan 39, 42, 48, 57, 60, 64, 78-80, 186
Günaydın, Mustafa 48
Güçlü, Mehmet 50
Gürses, Adem 82
Gültekin, Hasret 132, 137, 139
Güneş, Hasan Fehmi 163, 171
Gürkan, Aydın Güven 170, 172
Güney, Yılmaz 213

Hacı Bektaşi Veli 128, 157, 161, 218
Hallacı Mansur 128
Hafız Salih 15
Hikmet, Nazım 88, 208
Hz. Muhammet 124
Hz. Ayşe 124
Hz. Ali 124, 148
Hz. Hüseyin 125, 148
Hz. Yezid 125, 148
Hz. Muaviye 148
Hagop Usta 41-42

Işıklı, Suat 51
Işıklar, Fehmi 165, 169, 172

İpek, Yılmaz 62
İnönü, Erdal 137, 144, 170-171

Koşan, Mine 57
Kaynak, Saadetin 65
Kutgün, Cemile 68
Kaya, Ahmet 106
Kaya, Gülten 106
Kul, Mustafa 144
Kazan, Şevket 151
Koç, Ali Rıza 163
Karayalçın, Murat 178-179
Khalife, Marcel 192
Karacaoğlan 32, 70, 207
Kurtiz, Tuncel 214

Müren, Zeki 57
Manço, Barış 57
Mumcu, Uğur 162
Moğultay, Mehmet 163, 170
Malatyalı Fahri 60

Nizipli Deli Mehmet 15, 60
Nebioğlu, Osman 35, 37
Nesimi 128, 208
Nesin, Aziz 133-137
Nuñez, Gerardo 193

Oktay, Seyfi 137

Özbilen, Soner 48, 84
Özkul, Hulusi 52
Özbek, Mehmet 82-84
Özal, Turgut 166-169,
Önal, İsmail Hakkı 165, 170

Rüşdü, Salman 133

Sağ, Yıldız 100-106, 139-141, 219
Sağ, Ayşe 9, 11, 17-19
Sağ, Yusuf 9, 23-24
Sağ, Durmuş 19, 22, 25, 29, 33-34, 37-38
Sağ, Turabi 19
Sağ, Hasan 19
Sağ, Tolga 92, 100, 103, 200, 213-214, 219
Sağ, Aslıhan 92, 100, 103, 213, 219
Sağ, Pınar 219
Sulari, Davut 25
Selçuk, İlhan 2, 44
Sayın, Suat 65
Sesigüzel, Nuri 98, 103
Selvi, Cevdet 137
Sağlar, Fikri 161, 163, 179
Sunalp, Turgut 169
Sönmez, Kenan 170
Sönmez, Kamil 198
Su, Ruhi 196-197, 206

Şeyh Bedrettin 88, 115
Şan, Ömer 39
Şahin, Hayri 57

Şan, Bilge 84
Şah Hatayi 128

Tüfekçi, Nida 38-39, 52, 85, 107, 201
Tokcan, Ümit 39, 48
Top, Yavuz 71, 82, 188, 206
Tatlıses, İbrahim 87, 161
Tezcan, Yıldız 103
Toraman, Yusuf 9, 106
Tutu, Ali 144

Türk, Ahmet 165
Tomatito 194
Tarkan 199

Uludağ, Seher 59

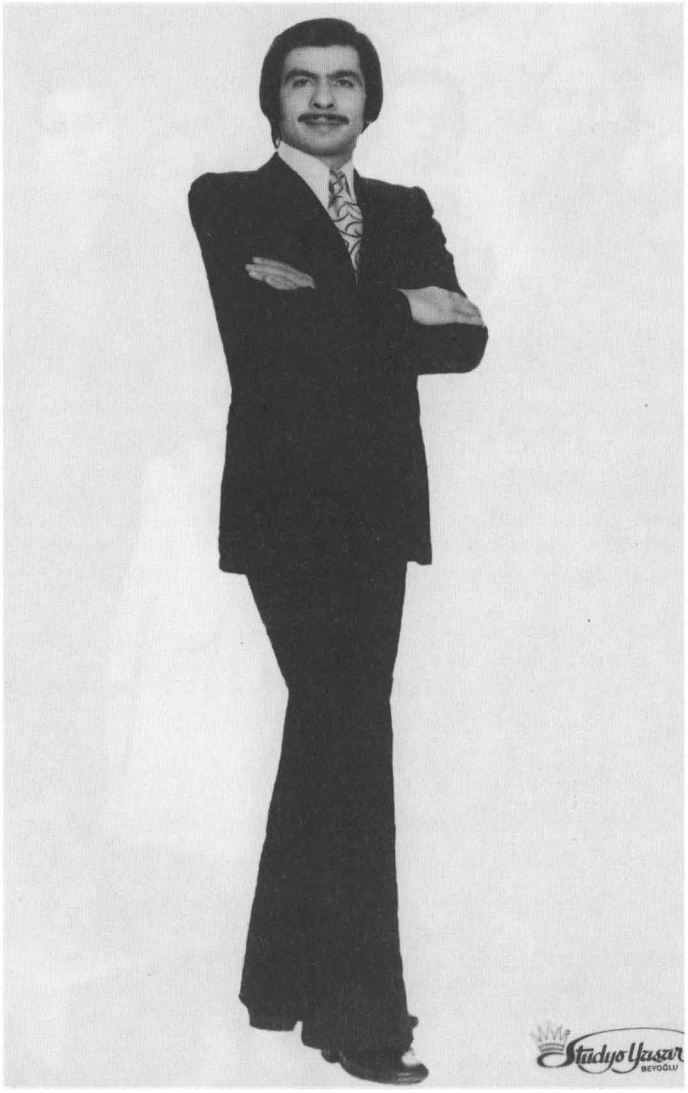
Yastıman, Şemsi 23
Yılmaz, Mesut 138, 166-167

Zaralı Halil 15, 48, 60, 185

ALBÜM

İstanbul'da Durmuş Ağabeyin evinde 1961 yılında çekilmiş bu fotoğraf, Arif Sağ'ın İstanbul'daki "ailesi". (Soldan)Durmuş Sağ, Hüseyin Sağ (bebek), Arif Sağ, Münire ve Yaşagül Sağ.

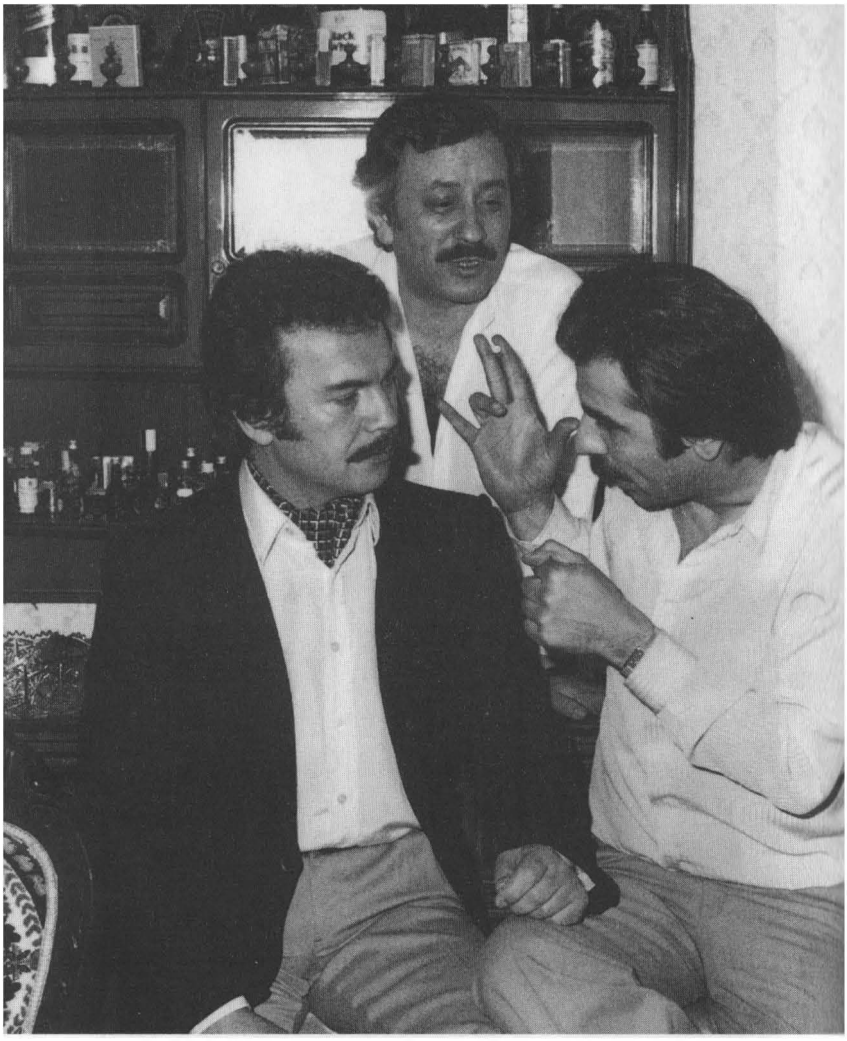
60'lı yılların sonu. Arif Sağ, İstanbul'da tutunmaya çalışıyor. O günün koşullarında bir tek hayali var, "ünlü olmak", dolayısıyla çok para kazanmak. İşte o günlerden bir plak kapağı.

"Hayatımdaki ilk ve son aşkım" dediği Yıldız Hanım'la.

Yusuf Baba (ortada beyaz takkeli) Arif Sağ'ın hasretine dayanamamış İstanbul'a gelmiş. Durmuş Ağabey'in evinde toplanmış aile (1973).

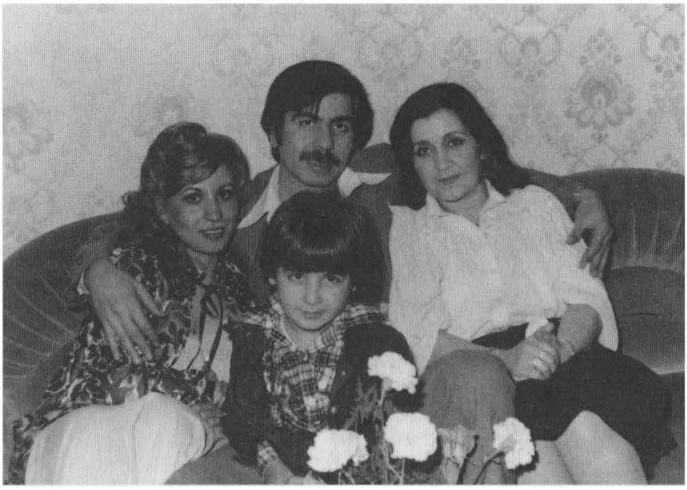
İstanbul'daki ilk yakın arkadaşı, dostu Orhan Gencebay. 60'ların sonu, 70'lerin ilk yarısı bu ikilinin fırtına gibi estiği yıllar. Sağ ve Gencebay bir yandan kendi müziklerini yapıyorlar bir yandan dönemin sanatçılarına çalıyorlar. O dönem yaptıkları müzik Türkiye müzik tarihine "Arabesk" olarak geçiyor.

Yıl 1979... Arif Sağ'la Yıldız Hanım çoktaaan evlenmişler, Tolga ve Aslıhan'a sahip olmuşlar ama işin resmi yanını kitapta okuyacağınız nedenlerle biraz ertelenmek zorunda kalmışlar. Ama olsun, işte o mutluluk anı.

İbrahim Tatlıses'in "ayağında kundura" olduğu yıllar. Çakıl Müzikholü'nde assolist Hülya Koçyiğit'in solisti. Arif Sağ da dinleyiciler arasında ama Tatlıses sahneye çağırıyor. Sağ çalıyor, Tatlıses söylüyor. Arif Sağ bugün bu fotoğrafa bakıp "Valla ne çaldığımı, İbrahim'in ne söylediğini hatırlamıyorum, herhalde türküydü" diyor.

Nikâh günü en mutlu insanlardan biri de ailenin ilk göz bebeği Tolga... Tolga 6 yaşında ve "resmen evli" anne-babası ve Sevtap teyzesi (sağ başta) ile poz veriyor.

Yıllar sonra gelen nikâh... Bir dost meclisinde kurulan düğünde nikâh defterine imzalar atılırken Aslıhan 2 yaşında ve teyzesi Betül'ün kucağında annesiyle babasını seyrediyor. Herkese nasip olmaz bu şans!

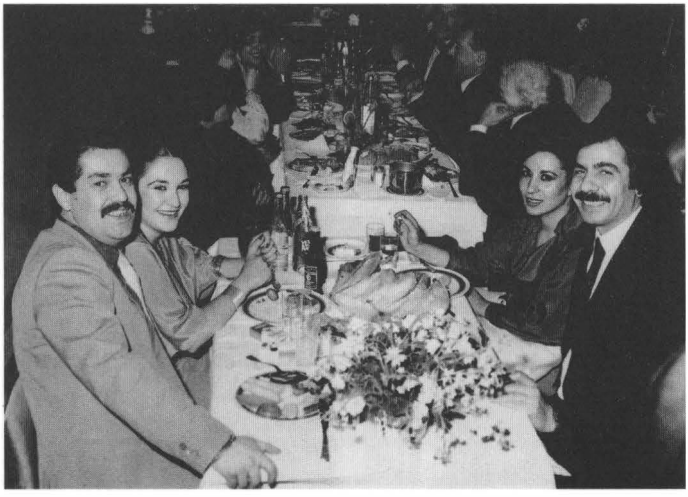
Tolga ve Aslıhan... Tolga şimdi Türkiye'nin çok sevdiği ve tanıdığı bir halk müziği sanatçısı. Aslıhan ise sinemayı ama kamera arkasını seçmiş. Televizyon dizilerinin prodüksiyonunda görev alıyor.

Düğünlerde adettir, gelinle damat en yakınlarıyla sırayla kamera karşısına geçerler. İşte Sağ çiftinin en yakın dostları Cevher, Mehmet Özbek ve Nida Tüfekçi... Resimdeki minikler Özbek ve Sağ ailesinin çocukları.

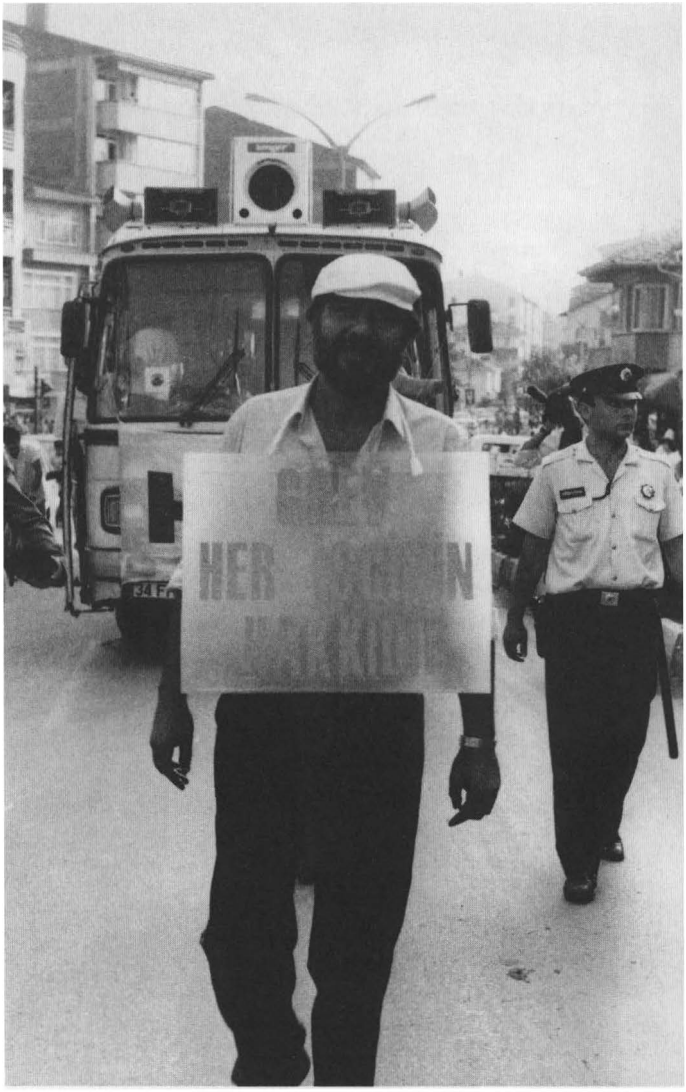
İşte Arif Sağ'ın annesi, sultanlar sultanı Ayşe Sultan. İstanbul'da oğlunun objektifine torunları Tolga ve Aslıhan ile poz veriyor.

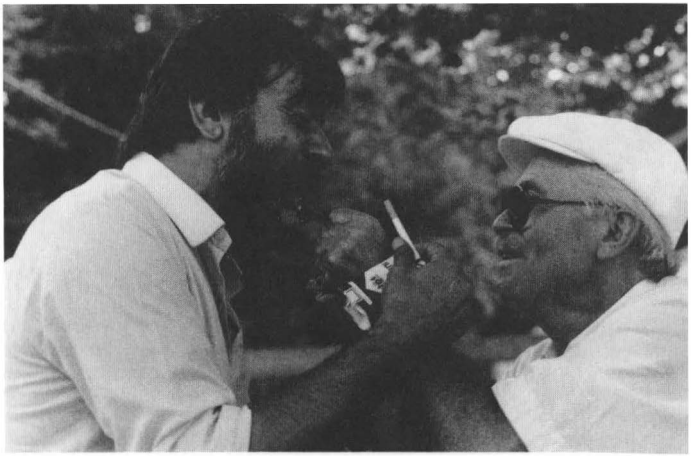
Kadıköy Halk Eğitim Merkezi'ndeki Halk Müziği ve Oyunları Topluluğu günlerinden bugüne taşınan dostluk. Sağ çifti sevgili dostları Işıl ve Ethem Seven'le. Ne yazık ki sevgili Ethem çok genç yaşta aramızdan ayrıldı.

SHP Milletvekili olduktan sonra Anadolu'yu neredeyse bir baştan bir başa dolaşıyor. Ama bu kez konser vermek için.

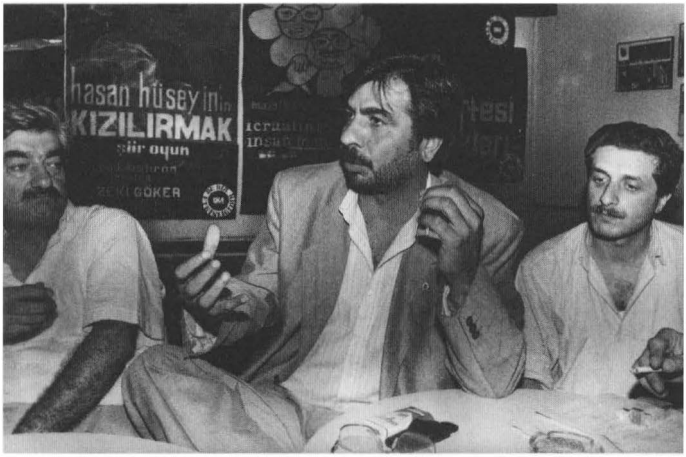
"Grev her işçinin hakkıdır" yazıyor önündeki panoda. Arif Sağ, hangi yürüyüştü, neredeydi hatırlamıyor. "O kadar çok greve, yürüyüşe, eyleme katıldım ki" diyor, "Bu da onlardan biri işte".

1990 yılında çekilen bu fotoğraf dostluğun en güzel yansıması. Abdullah Baştürk, kim bilir kaçıncı sigarasını yakmaya çalışan Arif Sağ'ın ağzına zorla yiyecek veriyor.

1987 seçimlerinde SHP'den milletvekili adayı oluyor. Bölgesi Ankara 2. Bölge (Altındağ). Ve kazanıyor. Meclise giren ilk sanatçı oluyor. SHP Genel Başkanı Erdal İnönü de sonuçtan memnun. Ama bu memnuniyet çok sürmüyor.

Yazar Demirtaş Ceyhun'la birlikte Ortaköy Kültür Merkezi'ndeki bir basın toplantısında...

Arif Sağ, pek çok Alevi derneğinin olduğu gibi pek çok sanat kuruluşunun da üyesi oldu. Toplantılarına, basın açıklamalarına katıldı. Arşivin tozlu raflarından güç bela bulduğumuz bu fotoğraflar Sağ'ın sanatçı dostlarıyla birlikte yaptığı toplantılardan.. Sadık Gürbüz ve 2004'te kaybettiğimiz Cem Karaca ile birlikte.

Sıvas katliamının birinci yıldönümü yaklaşıyor. "Canlar Şöleni"nde, binlerce insan katliamı lanetleyip kaybettiklerinin acısını bir kez daha yüreklerinde hissetti. Arif Sağ ve Musa Eroğlu...

Katliamdan sonra "tanık" olarak mahkeme mahkeme dolaştılar. İşte o günlerden birinde İstanbul DGM *önünde. (Önde soldan) Battan Pehlivan, Türkan Pehlivan, Lütfi Kaleli, Yıldız ve Arif Sağ.*

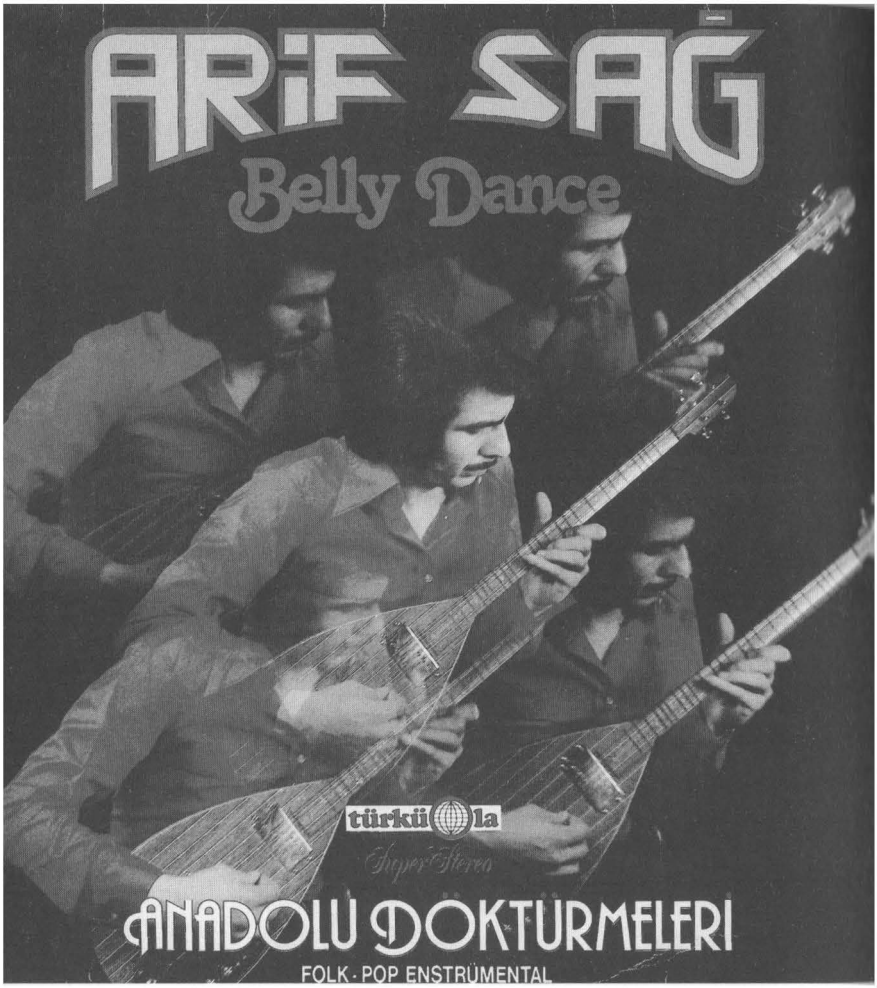

Arif Sağ, ailenin bir ferdi haline gelen Türk Halk Müziği sanatçısı Belkıs Akkale ile çok sayıda konser verdi. Birlikte kaset çıkardı.

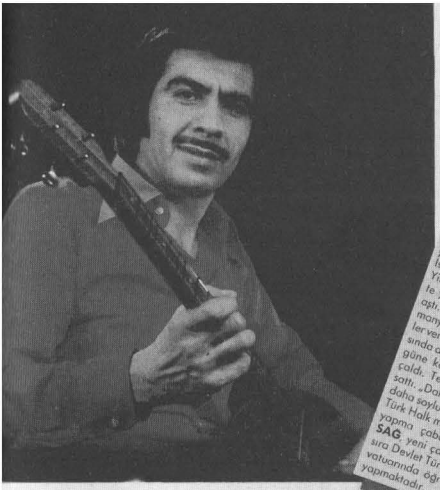

Yıldız Hanım, bir sanatçı eşi olmanın hem cefasını hem sefasını çekiyor. İşte bir yurtdışı konserinde yine beraberler... Konserden arta kalan zamanlarda kenti gezmeye, fotoğraf çekmeye çıkıyorlar. Bu fotoğraf Avustralya'dan...

TürküOla Plak'tan çıkan bir 33'lük ya da yaygın ismiyle long play... Arif Sağ, Orta Anadolu yörelerinin tek kişilik

ARİF SAĞ

Saz'ın büyük ustası **Arif Sağ**, 1945 yılında Erzurum Askale'nin Dalli köyünde doğdu. Beş yaşında saz çalmaya başladı.

Onaltı yaşında İstanbul'a gelip **Nida Tüfekçi**'den saz dersleri aldı. Kısa süre içinde büyük kabiliyeti ile saz ustaları arasına girdi. Daha sonra Erzurum ve İstanbul radyolarında çaldı. Türkü plak, ikiyüzü aşkın bestesi yapıldı. Şöhreti ülke sınırlarını aştı. Japonya, Hollanda, Almanya, Belçika'da özel konserler verdi. Türk sazının Batı Dünyasında da hayranlıkla dinlendiği bu güne kadar 25.000'e plağa saz çaldı. Tek plağı 370.000 adet sattı. „Daha asıl, daha tutarlı ve daha soylu" olarak tanımladığı Türk Halk müziğinde, oyunmalar yapma çabası içindeki **ARİF SAĞ** yeni çalışmalarının yanısıra Devlet Türk Müziği Konservatuvarında öğretim üyeliği de yapmaktadır.

ARİF SAĞ Anlatıyor:
DÖKTÜRME NEDİR?

DÖKTÜRME, halay ve benzeri oyunlarımıza benzemez. Tek kişilik bir oyundur. Orta Anadolu yörelerinde bu tek kişilik oyuna DÖKTÜRME denir.

Genellikle bağlama, kaşık ve zil eşliğinde oynanır. Hareketler çok zarif ve yumuşaktır. Ancak, yapısında büyük bir ahenk taşır.

Son yıllarda özellikle genç kuşağımız, Batı Müziğinin etkisinde kalarak, yalnız halk müziğimize ve Anadolu'nun zengin folkloruna ilgisizlik göstermektedir. Bu nedenle,onların kulaklarına daha yatkın gelmesi için, alt yapıda, batılı sazlarla akumpanya ekibini kullandım. İnanıyorum ki bu tarz hazırlanmış bir yapını, rahatsızlık duyulmadan ve hiçbir yabancılık hissedilmeden zevkle dinlenecektir.

Kısım A

Pancar Pezik Değil Mi
Menekşe Koymuşlar Gülün Adını
Ankara Divan Ayağı
Su Sızıyor Kaşların Arasından
Topal Oyun Havası
Su Gelir Güldür Güldür
Yardım Şeker

Kısım B

Misket
Badi Sabah
Yaylanın Çimenine
Irfani (Silifke)
Konyalı
Anamur Yolları
Fidayda

Belly Dance

FOLK-POP ENSTRÜMENTAL

ARİF SAĞ

ANADOLU DÖKTÜRMELERİ

75

türkü

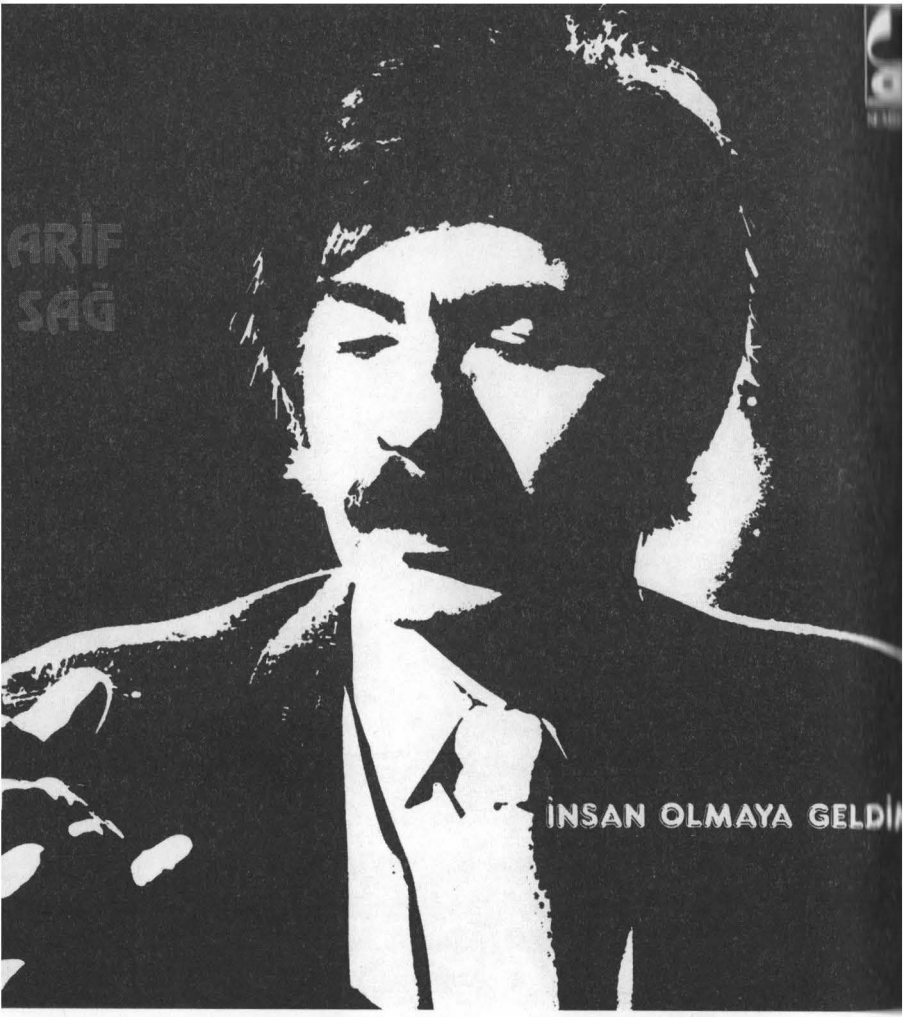
Süper Stü

Harasering 148-50091
Tel: 0221/73 50 35-

LC 2955

℗ & © 1984 Türk

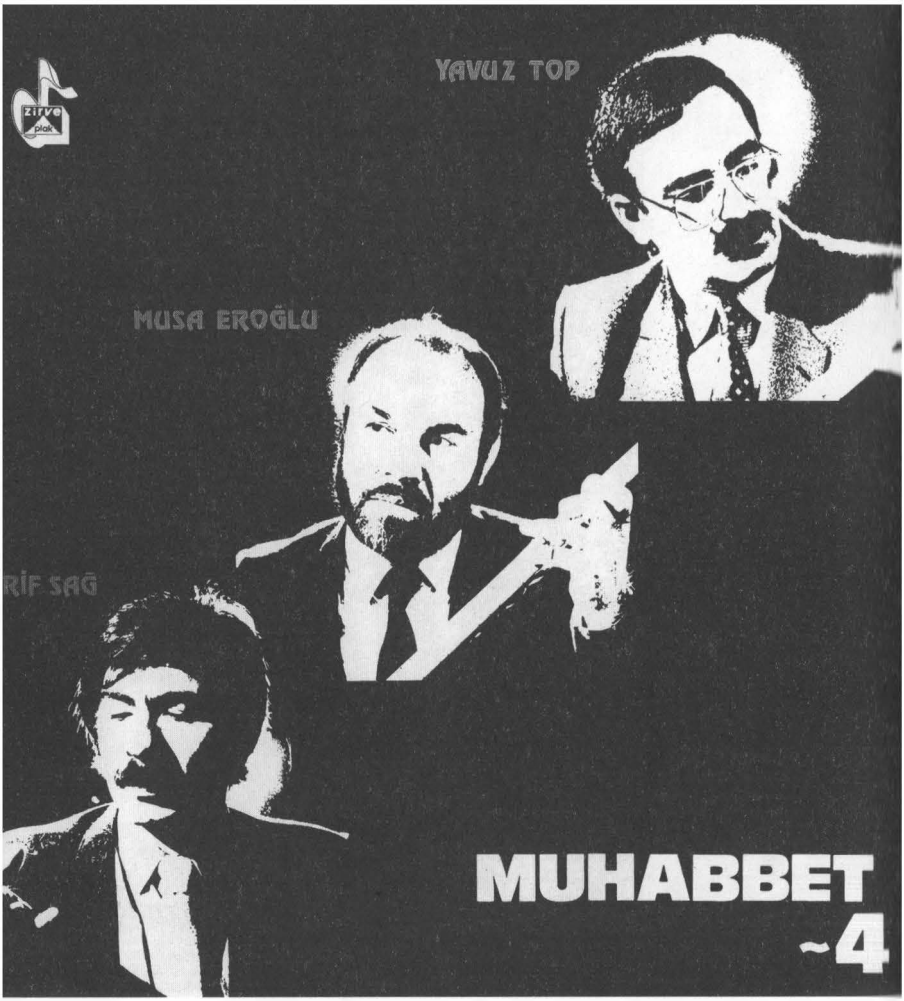
oyunu "Döktürme" müziklerini ölümsüzleştirmiş.
Ama plağın adı, satış kaygısıyla olsa gerek "Belly Dance"...

Arif Sağ'ın sadece sanat hayatında değil bütün hayatında yaşadığı değişimin bir ifadesi bu plak. Arabesk müzik yaptığı yılları

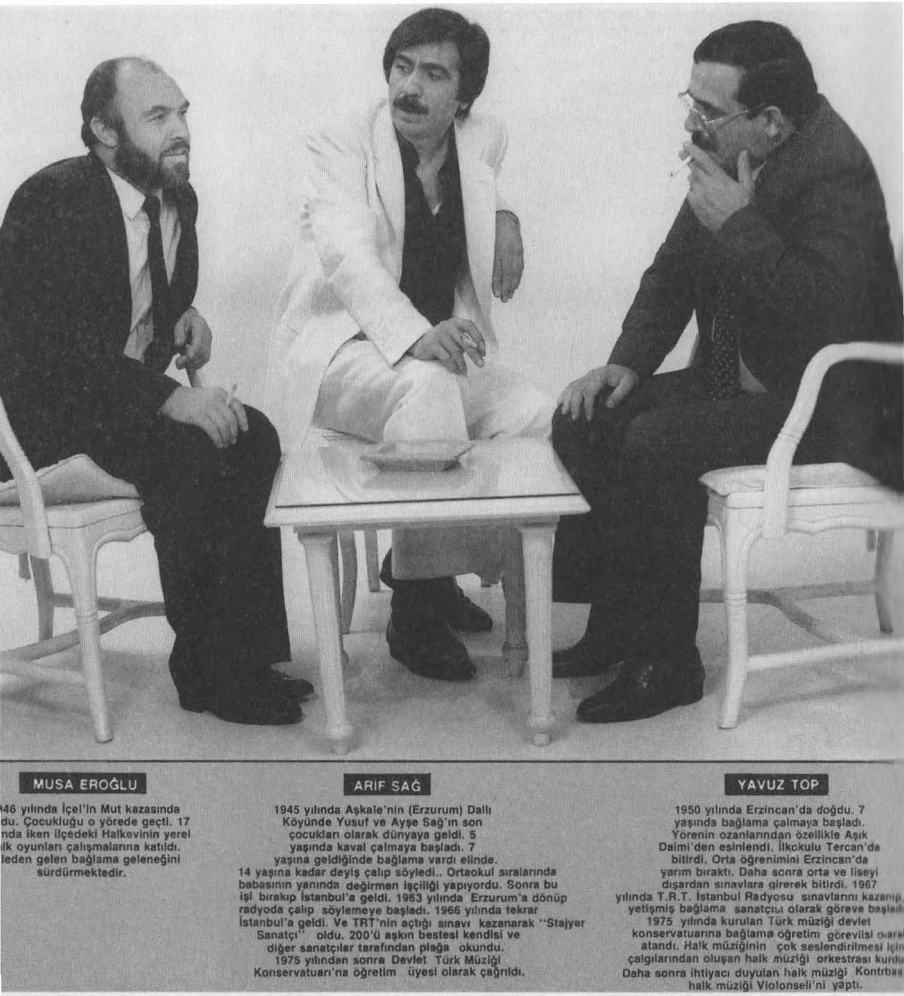
"yaşanmamış" yıllar olarak adlandırıyor ve türkülere dönüyor.
Adı da bu değişimi, dönüşümü anlatıyor: İnsan Olmaya Geldim.

İşte halk müziğinde yeni bir dönemin başlangıcı. Üç büyük ses.

Üç büyük saz bir araya geliyor ve "Muhabbet" serisini başlatıyor.

Ön ve arka görüntüleri önceki sayfalarda olan Muhabbet 4 albümünün içinden: (soldan) Musa Eroğlu, Arif Sağ ve Yavuz Top.

Yavuz Top, eşi Gülseren, Yıldız ve Arif Sağ... Yenikapı Gar Gazinosu'nda objektiflere gülümsemişler. Muhabbet serisi zamanı mı değil mi, kimse hatırlamıyor. Ama belli ki o zamanlar "muhabbetleri" iyi...

Arif Sağ, her yıl birkaç kere ziyaret ettiği köyünün ihtiyaçlarını da elinden geldiğince karşılıyor. İşte bu fotoğraf da köy köprüsünün açılışı...

Hacı Bektaşi Veli, Anadolu Aleviliği'nin Piri, Bektaşiliğin kurucusu. Hacı Bektaşi Veli'nin yerleştiği ve adını verdiği Hacıbektaş, Alevi ve Bektaşilerin en kutsal mekânı. Her yıl 13-15 Ağustos'ta Hacıbektaş'ta toplanan Alevi ve Bektaşiler Pirlerini coşkuyla anıyor. Arif Sağ da her yıl Hacıbektaş'a gider ve "can"larıyla kucaklaşır.

Arif Sağ'ın bütün konserleri tıklım tıklım olur ama, Hacıbektaş'takiler bir başkadır... Orada meydanlara sığmaz kalabalıklar.

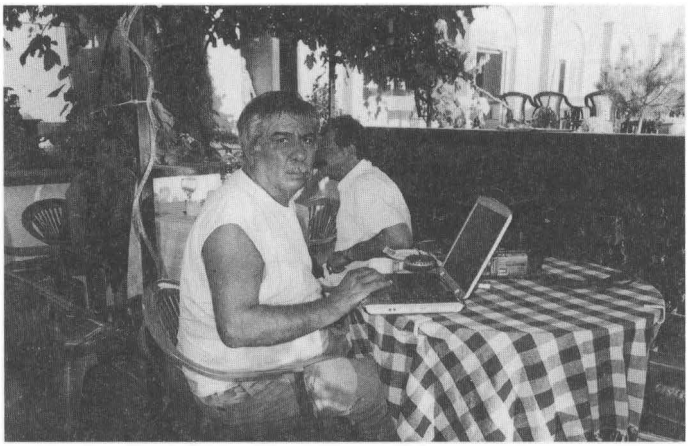
Hacıbektaş Şenlikleri'ne en büyük katkıyı sağlayanlardan biri de şenlikler boyunca otelini belediyenin konuklarına açan Avanos Oteli. Arif Sağ da her yıl ailesi ve sanatçı arkadaşlarıyla birlikte Avanos'taki bu mütevazı otelde kalıyor. İşte o günlerden bir sabah kahvaltısı. (Soldan) Yıldız Sağ, Zafer Gündoğdu, Pınar Sağ ve Miyase İlknur.

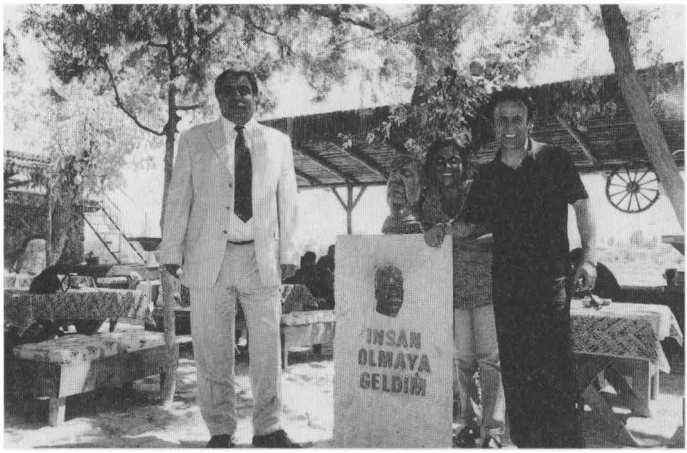
2003 yılında Arif Sağ yine Hacıbektaş'taydı. Ama bu kez onu orada, o güne kadar aldığı ödüllerin en anlamlılarından, en değerlilerinden biri "Hacı Bektaşi Veli Dostluk ve Barış Ödülü" bekliyordu. Ödülü almak için sahneye çıktığında çok heyecanlıydı. Öyle ki ödülü almaktan duyduğu mutluluğu dile getirirken sesinin titremesine engel olamadı.

Konserde ona ulaşamayanlar bitişi beklerler ve adeta kutsal bir şeye dokunuyormuşcasına ona dokunmak için birbirleriyle yarışırlar. Bu yıl da manzara aynıydı. Bir ara üstü başı yırtılacak korkusu bile yaşadık.

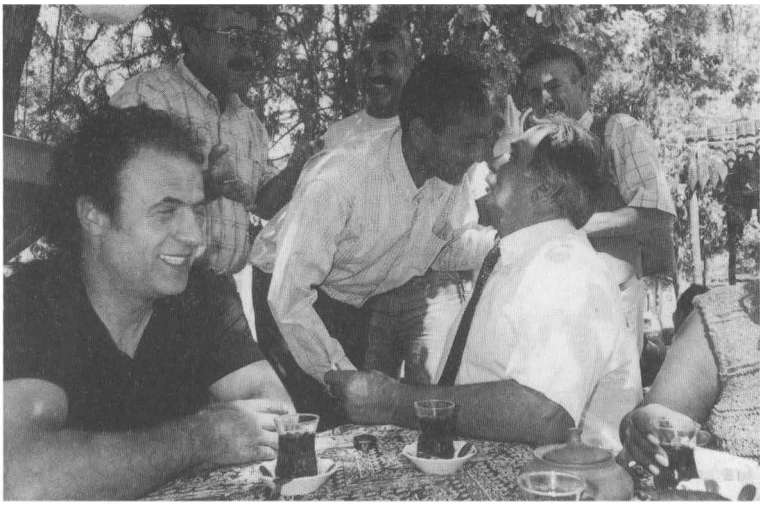
Eğer etraf biraz sakinse diz üstü bilgisayarının başına geçip gün boyu çekilen fotoğrafları bilgisayarına aktarıyor. En büyük tutkusu elektronik aletler ve fotoğraf... İşte bu iki tutkusundan biri güzel bir müzik stüdyosu yaratmasını sağlamış, diğeri de yakında bir fotoğraf sergisi açacak kadar çok ve güzel fotoğraflar çekmesini...

Hacıbektaş Şenlikleri'nden dönerken Arif Sağ, direksiyonu Avanos'un içine doğru çeviriyor ve "Sana bir sürprizim var" diyor. Salkım söğütler altında, yemyeşil bir parkın önünde duruyor. Parkın adı "Arif Sağ Parkı". Parkı bir de Erdoğan Güleç'in yaptığı heykel süslüyor. Arif Sağ, yaşarken heykeli dikilmiş bir sanatçı olmanın haklı gururunu taşıyor ama yine de heykelinin önünde bizim zorumuzla poz veriyor. Yıldız Sağ ve Zafer Gündoğdu da bizi kırmıyor.

Arif Sağ, şenlik programından fırsat buldukça otelde Türkiye'nin hatta dünyanın dört bir yanından gelen Alevi ve Bektaşilerle sohbet ediyor.

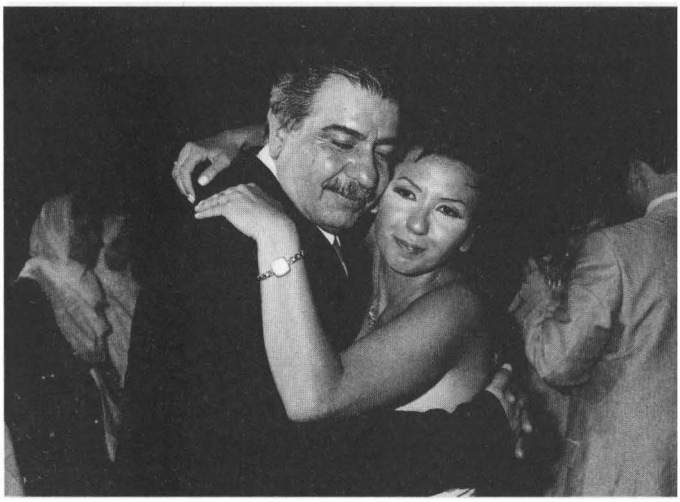

Ama bu çay keyfimiz kısa sürüyor. Parkı ziyarete gelen bir grup heykelin canlısını karşılarında görünce sevinçten ne yapacaklarını şaşırıyor. Hepsi sarılıp sarılıp birkaç kez öpüyor ozanı. Bize de gördüğünüz hatıra fotoğrafını çekmek düşüyor.

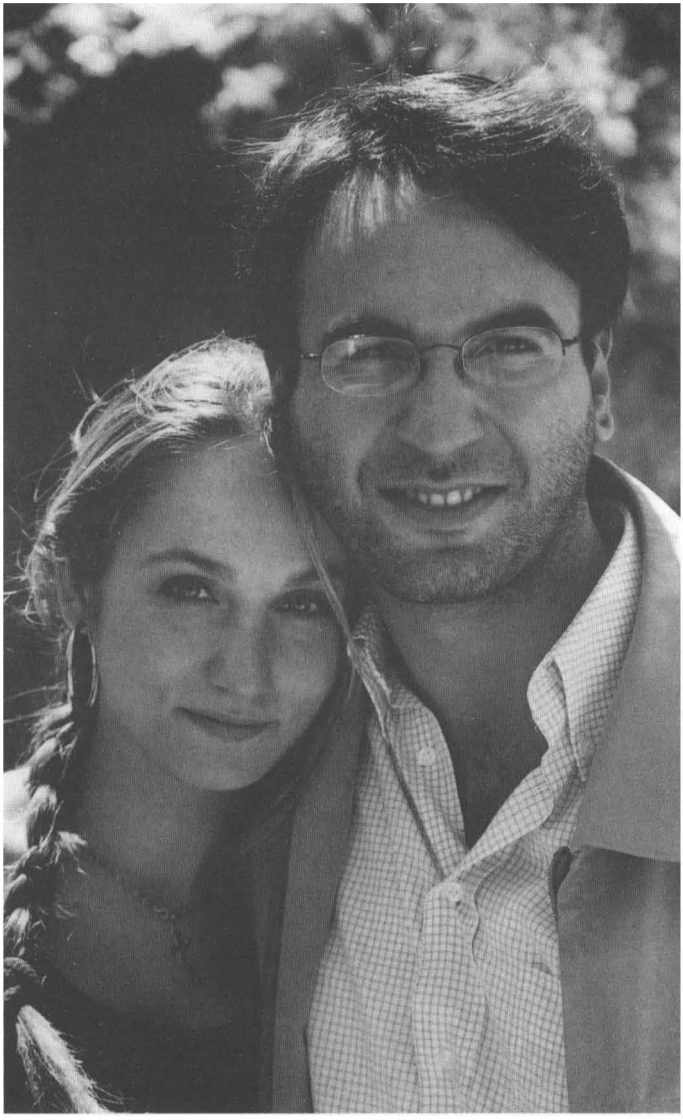

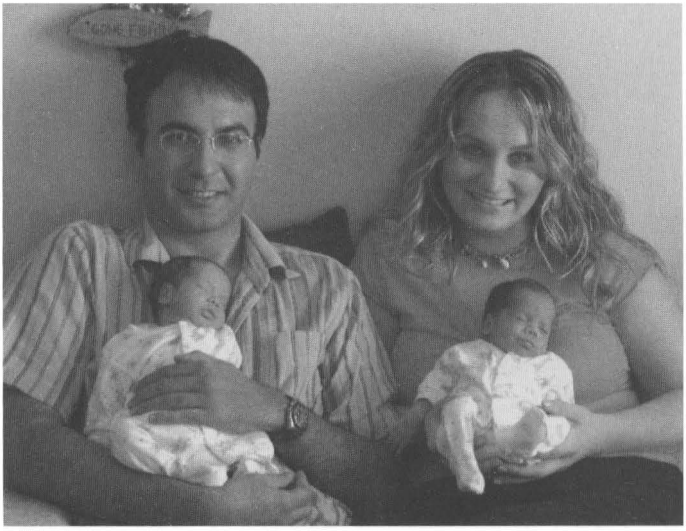
Arif Sağ Parkı'na gelmişken bir bardak da çay içelim diyoruz. Bu kez çay ocağını işleten çekiyor fotoğrafımızı. Sol baştaki bendeniz...

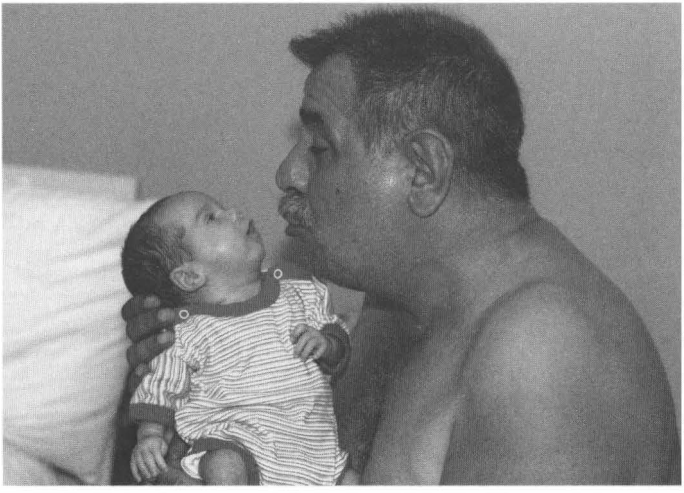
Aslıhan ya da ailedeki adıyla Aslı Sağ, babası ve abisi gibi sazı-sesi dolayısıyla sahneyi, ışıkların kameraların önünü değil arkasını seçmiş. Halen bir televizyon dizisinde yönetmen yardımcılığı yapıyor.

Tolga 2002 yılında güzeller güzeli Pınar'la evlendi. Önce o güzel sesiyle türkülerini söyledi Pınar, şimdi de ikiz bebeklerini büyütmeye hazırlanıyor.

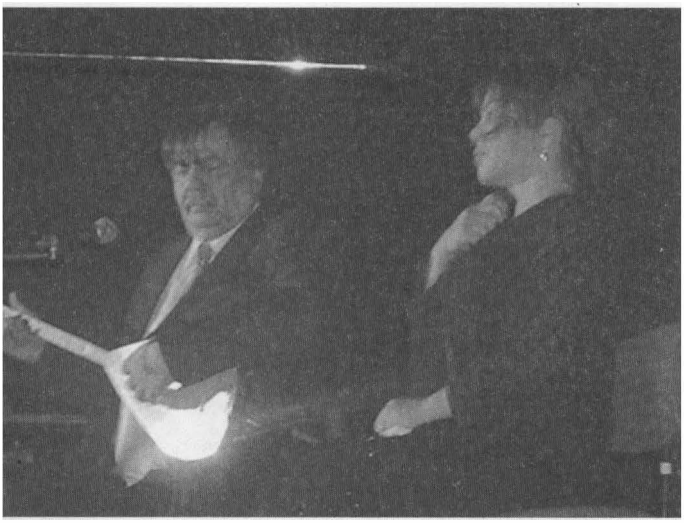
Tolga ve Pınar Sağ, biri kız biri erkek ikizleri Turna ve Toprak'la.

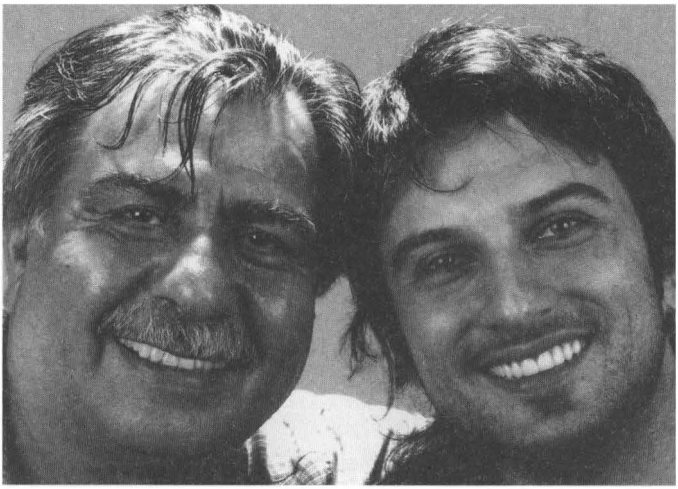
Arif Sağ, "Dünyanın en şanslı dedesi benim" diyor, ikizlerden Turna'yı severken.

Datça'ya gidilir de Can Baba'ya uğranılmaz mı? 2003 yazında Yıldız Hanım'ın organizasyonuyla mavi tura çıkıldı. Turun duraklarından biri de Datça idi ve oraya kadar gitmişken şair Can Yücel'in mezarına da gittiler.

Sezen Aksu, albümüne koyacağı "Ne ağlarsın benim zülfü siyahım" için Arif Sağ'la uzun süre çalışmıştı. Hem türküyü albümüne koydu, hem de bir konserinde sanatçıyla birlikte türküyü seslendirdi.

Tarkan'ın 2003'e damgasını vuran kasetindeki en dikkat çekici parça Âşık Veysel'in "Uzun ince bir yoldayım" adlı türküsüydü. Tarkan günlerce Arif Sağ Müzik Merkezi'ne geldi ve Arif Hoca ile bu türküyü çalıştı. İşte bu güzel fotoğraf o günlerin anısı...

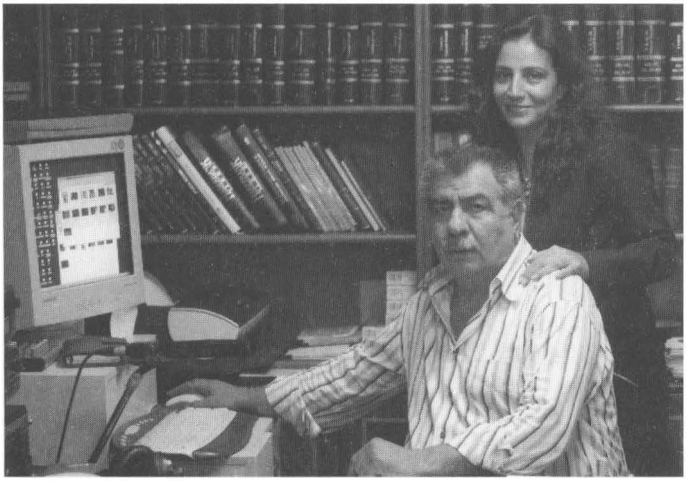
Arif Sağ, son yıllarda kendi alanlarının bir numarası yabancı sanatçılarla bir araya geliyor ve çok başarılı konserler veriyor. İspanyol Tomatito ve Nuñez'den sonra 2003 yılında da Lübnanlı ud sanatçısı Marchel Khalife ile "Kültürler Buluşması" başlıklı bir konser verdi.

Arif Sağ, fotoğraf tutkusunu o kadar ilerletmiş ki ASM*'nin bir katında minik bir de fotoğraf stüdyosu kurmuş. Gelini Pınar Sağ'ın albüm fotoğrafları onun eseri.*

1987 Ankara Altındağ'dan 2004 İstanbul Ümraniye'ye... Siyasi görüşlerinden ödün vermedi, aklıyla, yüreğiyle hep solda kaldı. "Sol belediye seçimleri için SHP*'de birleşiyor" dediler. İkna oldu, Ümraniye'den* SHP *Belediye Başkan Adayı oldu. Kazanamadı...*

Arif Sağ'la yaklaşık iki buçuk yıl süren uzun maraton ASM*'deki çalışma odasında, yüzlerce fotoğraf* CD*'sini tarayıp kitaba fotoğraf seçmekle sona erdi. En güzel fotoğraflar henüz arşivlenememiş* CD*'lerde kaldı...*